

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2018. augusztus 20.

XVIII. évfolyam, 3. sz.

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), dr. Vajda Gábor (felelős szerkesztő)

Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos

Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Lektor: Kulhanek Edina

Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Harangozó Attila

Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka

Nyomdaigazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Mirnics Károly, Utasi Jenő

A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.

Telefon/fax: (+381)-24/542-069

E-mail: gubasagi@gmail.com

A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs honlapon.

E számunk képzőművészeti anyagát **Berki Viola** (1932–2001) alkotásaiból válogattuk.

A címlapon: István király siratja a megvakított Vazult

A hátlapon: Bujdosók

Támogatók:

Számunk szerkesztésében együttműködő partnerünk volt a Magyar Művészeti Akadémia.

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
– Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. –
Ilustr. ; 29 cm

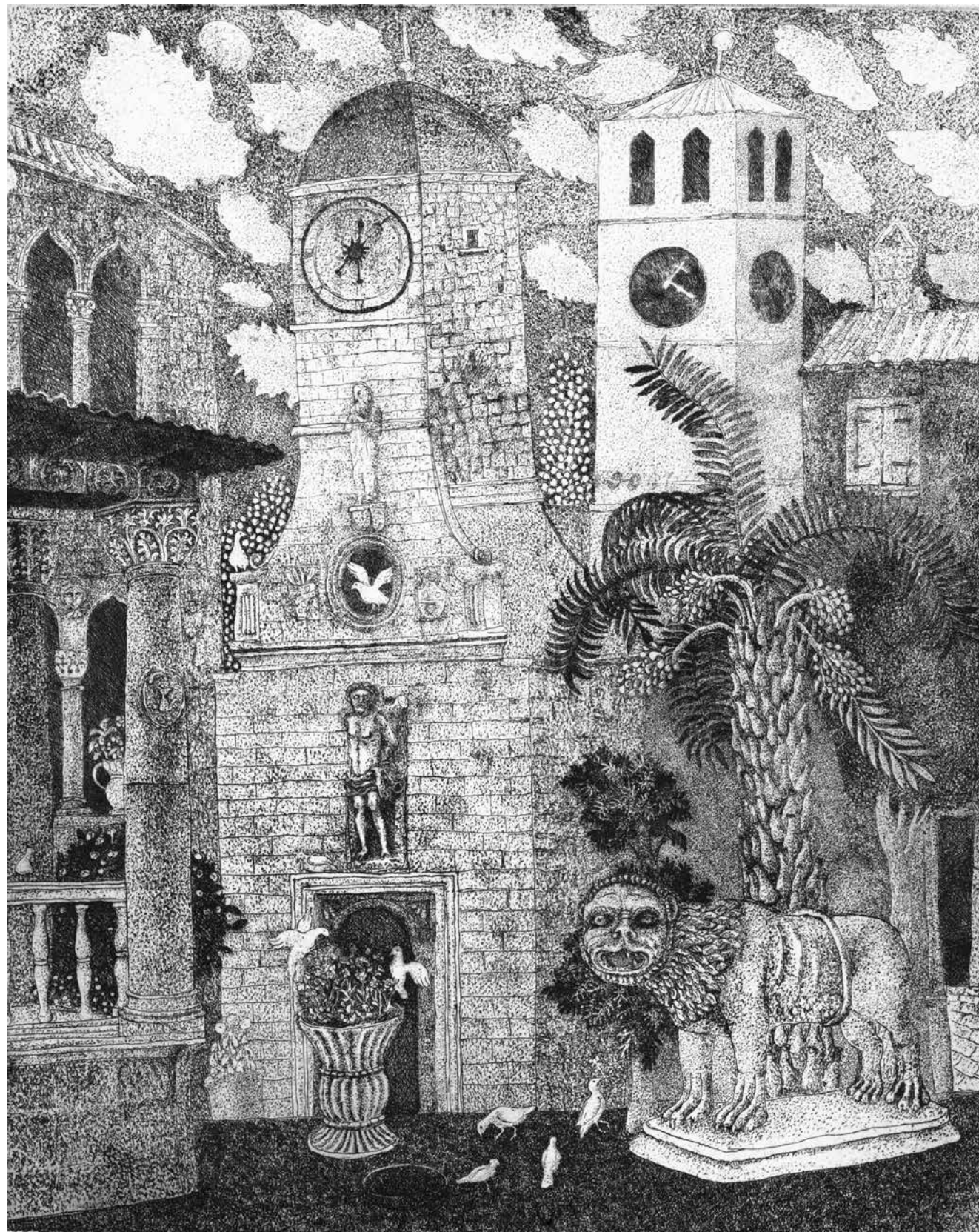
Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

Szokolczay Lajos	Magdi, Drága – vers	5
Vajda Gábor	Szólamok és akarások	6
Marcsók Vilma	Életének alfája és ómegája – <i>Vajda Gábor emlékezete</i>	10
Juhos-Kiss János	Vajda Gábor szelleme	14
Döbrentei Kornél	Szent Filoména kálváriája – vers	16
Bertha Zoltán	A magyar reformáció példaállító arcképcsarnoka ...	18
Botlik József	Délvidék (895–1945)	30
Diószegi György Antal	A 907. évi pozsonyi diadalunk egyetemes jelentősége 1111 év távolából	45
Gyémánt Richárd	Evangélikus németek Torontál vármegyében: Ferenchalom	53
Hetzmann Róbert	Albánok a Szerémségben	60
Gál Péter József	Szent László a Szeret mentén	63
Radnai István	Versek	68
Csapó Endre	Amerika centenáriuma	69
Domonkos László	Délvidéki capricciók	72
Mérey Katalin	Az évig érő fa	76
Csorba Tibor	Kenderesen – vers	78
Mirnics Károly	Kommunista ifjú nemzedékből birodalmi bálványimádók	79
Mezey Katalin	Naplójegyzetek III.	87
Julesz János	Szapphói versek: Az elmúlás mulázsai (1–7.)	90
Tráser László	Cédulák XIX.	92
Bicskei Zoltán	Fenséges életmű	97
Miroslav Jovančić	Mennyei alkímia – <i>Berki Viola művészete</i>	99
Czakó Gábor	Művészek és Berki Viola	101
N. Kovács Zita	A halasi zsoltárfestő	104
Színes melléklet		113

E számunkban Berki Viola (1932–2001) művei láthatók.

Trogir

Szakolczay Lajos

Magdi, Drága

Kányádi Sándorné Tichy Magdolnához

Elveszett szíved darabja
Erdély a semmit harapja
Valaki jár a fák hegyén
Körötte földi s égi fény

Budapest, 2018. július 16.

Fotó: Faragó Laura

Szakolczay Lajos Kányádi Sándornál

Szólamok és akarások*

A vajdasági magyarság politikai és művelődési körülményei
(A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete – 1990–2005)

A cseléd úrnőhöz

Bizony cseléd voltál és úrnő.
Szolgáltál s fölemelted magad.
Mocskoljanak, ahogy akarnak,
és a homlokod hadd üsse kő.

Hitted: holnap éred el, mi több.
Abból éltél, mit elérhettél.
Gyöngeséged lett vón' ellenfél,
Ha nem tudod: van, ami örök.

Mert hisz örök a jóakarát.
Bányásztad, mi beléd rejtetett,
s egyre lámpását szorongattad

a tudásodnak. Te eretnek!
Fényezve a tieid arcát,
tudva: szellem az igaz nagyság.

Előszó

A vajdasági magyarság politikai és művelődési körülményei az utóbbi másfél évtizedben c. tudományos munka **A magyarság eszme- és irodalomtörténete a Délvidéken 1945-től napjainkig** c. korszak-monográfia harmadik részének fejezete.

Célom azonos azzal, amit a már elkészült monográfiarészek 1100 oldalán igyekeztem követni: elsősorban a nemzetrésznünk fennmaradását szolgáló minél tárgyilagosabb és minél alaposabb, sokoldalúbb önismeret; vagyis az eddig jórészt elhallgatott vagy egyenesen tiltott témák megvizsgálása: európai kontextusban, humanista szellemben, tehát a multikulturalizmus, azaz

Szerbia igazi érdekét is szem előtt tartva. Eszmetörténeti formában: politikai, történelmi, társadalmi, nemzeti, kulturális, oktatási összefüggéseket és tanulságokat igyekszem tudatosítani.

Munkámban a vajdasági magyar művelődés titói rendszer bukását követő körülményeinek elemzéséből indulok ki. Azokat a vitákat boncolom, amelyek részben a bukott rezsim magyar felelőseinek utóvédharcait jelentették, részben pedig a VMDK magyar érdekvédelmi programjával voltak összefüggésben.

A nyolcvanas években fölgyorsult délszlávósítás dacára a magyar nyelv a Vajdaság iskoláiban és közhivatalaiban nagyobb mértékben volt érvényben, mint bárhol a kisebbségi sorsban élő magyarság soraiban. Miben és miként került sor a süllyedésre, a „jugómagyarok” tekintélyvesztésére? Miért és miként elégedetlenkedett ezzel kapcsolatban a VMDK? Mi volt a tartalma a nemzeti(ségi) törekvésének? Miért alakult ki rövid idő alatt viszonylag széles tömegbázisa? Mi volt a tartalma a vele szemben álló, az újvidéki intézményekben megtestesülő ellenzék érveinek? Mit jelentett a '90-es évek elején (anyagi és erkölcsi szempontból) „nacionalistának”, ill. „függetlennek” lenni?

Nemzetrésznünk önismerete szempontjából nélkülözhetetlen számomra a délvidéki magyarok legfeljebb egyéniségei polgárháború korabeli magatartásának elemzése. Hogyan jelenik meg az etika (az önzés), a pszichológia (a félelem) és az egzisztencia (anyagi érdek) motívuma a különböző korosztályok viselkedésében?

Mindemögött a nagyszerb politika vajdasági stratégiáját és taktikáját is érintem. Miközben tönkretette a szabadkai Népszínházat, milyen

* A tíz éve elhunyt Vajda Gáborra emlékezünk az azonos cím alatt készülő posztumusz könyvének két részletével.

módon próbálta zsugorítani az általános és középiskolák magyar tagozatait; hogyan igyekezett meghatározni, saját szócsövévé alakítani a média szellemét? Kik azok a magyar személyiségek (publicisták, pedagógusok, politikusok), akik a lehetőségeik szerint dacolni próbáltak ezzel a nyomással?

Rá kell mutatnom a VMDK fölbomlásának okaira is, az új pártok (elsősorban a VMSZ és a VMDP) kialakulásának feltételeire. Azt is érintem, melyek az okai a két vezető délvidéki magyar párt programja különbségének. Jelzem: hogyan kezdett mindkét párt esetében az ígéretes tartalom (az önrendelkezés különféle formái, tehát a teljes autonómia) leszűkülni s egyre inkább szólamná alakulni.

A pártok munkájának formalizálódásával párhuzamosan egyre több civil szervezet létesült. Ezek kitűzött céljairól és a megvalósult eredményeiről is beszélek. Annak kutatásáról is beszámolok: mennyiben módosították a feladataikat a titói érásban létesült magyar intézmények, ill. azok, amelyek mint kisebbségi funkciókört is vállaló jugoszláv intézmények működtek a korábbi években. Tisztázom és megkülönböztetem a multikulturalizmusnak a korszerű, a modern Európában szinte nélkülözhetetlen fogalmát egyfelől, és ennek szerencsétlen, vidéki, a nemzetiségeket testileg-lelkileg megnyomorító változatát másfelől; s egyúttal magyarázatot adnék rá: miért vált egyre inkább dominánssá a multikulturalizmusnak ez a második, tehát hamis változata a Vajdaságban, méghozzá a 2000 októberét követő néhány évben is. Ezzel együtt a provincia európai régióvá válásának kérdéskörét is megvilágítom, természetesen a magyarországi támogatású délvidéki magyar egyetem megalapításának szükségesével összefüggésben.

Ez annál inkább fontos, mert az általam megfigyeltre és más tudósok kimutatásaira támaszkodva a délvidéki magyarságnak az eddigi tünetkezelések mögötti folyamatos romlására (számbeli apadására, megfélemlítettségére, nagyobb és tartós összefogásra való képtelenségére) vagyok kénytelen rámutatni. De csak azért, hogy a pozitív példákat és kecsegtető jeleket is

érezkeltessem, s ezek kapcsán a megoldásra tessek javaslatot. Arra tehát, amit mindnyájunk közös érdekében – elhatározásunktól függően – megtehetünk.

Elképzelésem szerint a munkámat minden érdeklődő értelmiségi hasznosíthatja. Aki ui. figyelmesen olvassa a tanulmányomat, érezheti: noha minél konkrétabb igyekszek lenni, nem csupán a (délvidéki) magyarokról s nem is csak hozzájuk beszélek. Az általam megközelített igazságok nem pusztán nemzetiek. Úgy gondolom, hogy a monográfiám e fejezete is a szellemileg, kulturálisan haladni óhajtó szerbek számára szintén tanulságos lehet.

Autonómia és szolgálékűség**

Az autonómia a mai ember létszükséglete. Az életrevalóságot általában az önállóság, a kezdeményezés és a megvalósítás sikere jelzi. Az tehát, hogy a belső impulzusainkat tudatosítva mennyiben vagyunk képesek saját belátásunknak megfelelően – lehetőleg a környezetünkre nézve is hasznosan – tevékenykedni. Az az ember, aki nincs tisztában a képességeivel, könnyen válságba jut, vagy pedig ha azok tudatában az ellenükre cselekszik, előbb-utóbb meg is betegszik. Először lelkileg, aztán testileg is. Nos, a jugoszláviai magyarság az önmegvalósulás szűkkörűsége, olykor egyenesen a lehetetlenség miatt régóta folyamatosan önmaga ellenében él. Nem a képességei szerint működik, s ezért visszahúzódó, pszichés zavarokkal küszködő, betegségekre, korai elhalálózásra hajlamos. (Erről meggyőző tanulmányok is születtek már.)

Az autonóm ember ugyanis csupán önrendelkező társadalomban, ennek önrendelkező csoportjában fejlődhet ki. Ha egy védekezésre képtelen csoportot, adott esetben egy nemzeti kisebbséget elnyomnak, akkor annak egyedei is többnyire jellemkorcsok maradnak. A jó értelemben vett egyéni és közösségi érdekek dialektikája tehát nyilvánvaló. Ezért világos, hogy azok a szülők, akik a tényeket, lehetőségeket és feladatokat végiggondolva a legmesszebbmenően

** A VMTT magyar autonómiával kapcsolatos újvidéki tanácskozásán (2003. 03. 01.) elhangzott hozzászólás utólagos lejegyzett szövege.

igyekeznek gondoskodni utódaik jövőjéről, mindent megtesznek egy olyan társadalom kiépítése érdekében, amelyben minél teljesebben valósíthatja meg önmagát az ember.

Az önrendelkezés akkor kap értelmet, ha az élni tudás készsége irányítja. Okosan, tartalmasan élni csak a kulturált ember tud. Szerencsére azonban a lényünket meghatározó s azt a világban-életben mintegy betájoló kultúra egyes hiedelmekkel ellentétben nem az olvasottság mennyiségére, a művészeti befogadókészség affektálására vagy a bigott vallásosságra épül (habár az olvasás szokása, a műalkotások megbecsülése és az istenhít különösen ma fontos tényezője a kultúrának), hanem a hagyományokra, jóllehet frissé, változatosá, gazdaggá s nem utolsósorban egyénivé az adott korból fölvetett termékenyítő hatások teszik. A hagyományok rendszerében pedig az anyanyelv, a jó szokások, az összetartozás-tudat a meghatározó jelentőségű. Igazán és legkönnyebben az az ember válhat gerinccé, aki – spontánul és tudatosan is – egy kifejezőkultúrájában homogén kisközösségbe nőtt bele, amelyben legfeljebb alternatív módon (szülői vagy pedagógusi felügyelettel) válhat multikulturálissá. Az így nevelkedett személyiségnek általában nem szükséges az identitással kapcsolatos kétségek eloszlatására pazarolnia az energiáját. A spontánul és tudatosan is vállalt identifikációs alapokon semmi sem sarkallja túlbizonyításokra. A könnyen kiválasztott napi és életfeladatba feledkezés megkönnyíti a konkrétá, személyiséggé, alkotóvá vagy legalábbis hasznossá válást. Ilyen normálisabb, egyszerűbb körülmények között a más kultúrák iránti nyitottságot később az egészséges kíváncsiság, a tapasztalatbővítés, a szellemigazdagodás-vágy diktálhatja. S mivel az autonómia jegyében nevelkedett személyiség magabiztosan áll egy nemzeti kultúrának a talaján, gátlástalanul sajátíthatja el az idegenből azt, amivel teljesebbé teheti önmagát.

Magától értetődik, hogy a képességeivel önmaga és családja (mások károsítása nélküli) boldogulására gazdálkodó ember csak a hagyományait teljes szabadsággal gondozó, kulturális szükségleteit a belátása szerint kielégítő közösségben fejlődhet ki. A jelenlegi romok eltakarítása közben ilyen közösséget kell megalakítanunk. A(z) általunk is teremtett(!) lehetőségek szerint sokoldalúan függetlent. Ez a látszólagos szeparatizmus a feltétele annak, hogy egyrészt

véget vessünk az eddigi lényegi szeparatizmusnak (a magyarok önmagukba taposottságának, a hízélgésük és robotjuk mértéke szerinti érvényesülésüknek), másrészt hogy minden ránkparancsoltságtól függetlenül, a saját magunk által fölismert szükségleteinktől vezérelten nyílhasunk ki más kultúrák felé.

Mindez értelemszerűen a kulturális autonómia fontosságát húzza alá. Mivel azonban ez önmagában aligha valósulhat meg, ezért, az általunk is befolyásolandó kül- és belpolitikától is függően, a személyi, illetve a területi autonómiáról sem szabadna lemondanunk. Nem csupán azért, mert köztudottan a maximumot kell kérnünk ahhoz, hogy az optimumot érhessük el, hanem azért is, mert az igényeink tapodtat sem maradhatnak a többségi igények mögött. Az országhatárok ugyanis egyre kevésbé jelezhetik a múlt rossz intézményeinek a továbbélését. Remélhetőleg rövidesen ki fog derülni, hogy Schengen rossz álmom csupán. A jövőnek – a globalizáció hasznaként – az emberi esélyegyenlőséget kell hoznia.

De nem csupán az említettek miatt tarthatunk igényt a legszéleskörűbb jogokra, hanem azért is, ami a két világháború között Szentelekyék tette eltökéltté. Arról van szó, hogy a nemzeti kisebbségben a szenvedéstöbblete, tapasztalatgazdasága következtében kialakultabb a belátás, nagyobb az erkölcsi tőke. Ezzel persze nem azt akarom mondani, hogy a félelem és a meghunyászkodás megjavított volna bennünket, illetve hogy mi kevésbé vagyunk irigyek, haszonlesők, áskálódók, rágalmozók, hazugok stb., mint a szerbek. Azt viszont igen, hogy nagy többségünknek, a múlt hibáiból okulva (a félelmünket, megalázottságunkat jól kamatoztatva), nincs hatalmi aspirációja, nemzeti egyeduralmi vágya. Sőt azt is belátjuk, hogy a határokat „nálunk” legfeljebb egy kis szakaszon lehetne megváltoztatni, annak viszont – az előbb említett okot is ideszámítva – semmi értelme.

A politikusokat azért és addig fizetik, amiért és ameddig a bennünket érdeklő egész helyett a számukra képlékeny, sőt illékony részt hangsúlyozzák. Az egyik párt az egyik részt, a másik a másikat. Később aztán szerepet is cserélhetnek. Akkor majd annak lesz elérhetetlen, ami most ennek tűnik olyannak. A szellemi embereknek, akik többnyire a saját lelkiismeretük foglyai, a „részekkel” való politikusi zsonglőrjátékot, az „apró lépések” pozícióőrző demagógiáját minél

reálisabb és radikálisabb stratégiaépítéssel kell helyettesíteniük. Ez azt is jelenti, hogy tudják: a Magyar Tanszék közelmúltban minden értelmes és becsületes ember előtt kompromittálódott vezetői, a korábbi nyolcvan év szolgátságának szellemében értelmezvén az egyéni érdekeiket, a tetteik által ellenségei az autonóm embernek, tehát a Szerbiában élő magyarok kulturális, személyi és területi autonómiájának is. Ha viszont a pártpolitikailag elkötelezetlen etikus értelmiség ezzel tisztában van, akkor az is nyilvánvaló számára, hogy nem veheti komolyan azt a Nemzeti Tanácsot, amely nem mert az eszére és a lelkiismeretére hagyatkozni, amikor a Magyar Tanszék felelőseinek büntettét tárgyalta.

A kommunista gyakorlat főleg a mi nemzetiségünk soraiban alakította ki fontos döntések esetében azt a gyakorlatot, amely szerint: „Meg kell kérdezni a Nagy Testvért!” A Magyar Tanszék felelősei is – változatlanul játszva a szerepüket a maguk alkotta komédiában – a Nagy Testvérhez akartak folyamodni tanácsért, s a Nemzeti Tanács nagy többségében vállalta a rászabott bohóc szerepét, igent mondva a törvényesség ellenőrzésének javaslatára. Nem hallgatva egyik tagjára, dr. Korhecz Tamás jogászra, aki szerint a két fiatal diplomahonosítási kérelmének minden további nélküli teljesítése előtt: törvényes akadály – nincs. A komédia, persze, már azelőtt megkapta a „tragi” előtagot, hiszen az Újvidéki Egyetem szerb illetékese feleslegesnek tartotta a cirkuszt, vagyis a Magyar Tanszék önakadályozását. (Erről jut eszembe, amit ma az említett csúcshintézményünkben is alig merhet tudni valaki. Az ötvenes évek legelején Mladen Leskovacnak kellett kijelentenie, hogy igenis: van jugoszláviai magyar irodalomtörténet, s bizony egy Szenteleky Kornél – az ő barátja – is volt. A szerb humanistának azután csak több mint egy évtizeddel később mertek egyre inkább – később már gyógyíthatatlannak látszó túlzással – hinni a vajdasági magyar kritikusok...)

Mindez azt jelenti, hogy nem csupán a Magyar Tanszék kultúrpolitikusai, hanem a Nemzeti Tanács tagjainak többsége a saját egyéni, rosszul fölfogott érdekeitől teszi függővé a Jugoszláviában élő magyarok autonómiáját. Mindez természetesen ideálisan megfelel a politikusok nem mindig teljesen leplezett hosszú távú stratégiai céljainak, annak az elvnek, hogy: „Ne történjen semmi, ami

sérti a szerb hatalom érdekeit, hogy mi minél hosszabb távon reprezentálhassunk a jófiúságunkért!” A két fiatal diplomahonosítási ügyének becsületes elintézése sértette volna? Dehogyan! Csakhát a narcisztikus szereplésvágy és a hatalommal járó anyagi előnyök a két szerencsétlen fiataalt nem csupán Szegedig küldenék vissza...

A Nemzeti Tanács tehát érdemben nem segíthet a vajdasági magyarokon mindaddig, amíg jelentős része – miként a „hontalanítási” ügyintézés (diplomahonosítás – a szerk. megj.) során egyértelműen bebizonyosodott – szakmailag és erkölcsileg nem nőtt föl a megbízatásához. Szakmai kérdésként elhalasztani az érdemi döntést – demagógia. Mert vajon a pedagógiának nem kellene-e az egyetemi, a közép- és az általános iskolai munka középpontjában lennie? Dehogyan! Akkor is (illetve főleg akkor), ha az Újvidéki Egyetemen az elmúlt évtizedben (s részint korábban is) bűnösen elhanyagolták az egyetemisták pedagógiai oktatását és nevelését, személyes példamutatás és hiteles ismeret helyett többnyire főleg ideológiával tömve az ifjúság fejét. (Ez az elmúlt évtizedben iszonyúan mutatkozott meg: egyrészt a lövöldözés vállalásaként, másrészt szétszaladásként.) Legalább tíz éve nem így „odaát”, a jelen esetben Szegeden, ahol a két fiatal szerezte meg a diplomáját!

Voltam a Magyar Tanszéknek tanítványa és a tanárainak kollégája, tapasztalatból tudom tehát, hogy a fellengzős tudományművelés, az egyetemistákkal szembeni távolságtartás a velük való bánni tudás hiányának olykor kifejezetten beteges túlkompenzációja. A Tanszék nem is olyan régen még etnocid célzatú tanterveket nyugtázott, s e vétkét túlhajtott faktográfiával, illetve elvont tudománnyal igyekezett pótolni. Csakhogy az egyetemistáinak ne kelljen szembesülniük a nemzeti kultúránk védelmének itt és most megfelelő feladatokkal, s hogy a mi szolgátságunk továbbra is őrizze a Nagy Testvér álmát. A Tanszék által kínált tudomány a mi kultúrérdekeinkhez képest részben nagyképp öncélúság, a figyelmet a lényegről elterelő ballaszt. A kommunista rendszer formalizmusának továbbélése. (Erről már volt – és sajnos még lesz – szerencsétlenségem tanulmányokat írni.)

Míg mindezzel nem jön tisztába a Nemzeti Tanács, s nem vonja le a megfelelő következtetéseket, addig karikírozni fogja a szerepet, mellyel megbízott.

Életének alfája és ómegája

Vajda Gábor emlékezete

Vajda Gábor alkotó- és életenergiájának teljében volt, amikor 1982-ben házassága révén Nagybecskerekre érkezett. A „*neves polihistor, irodalomtörténész, kritikus és esztéta*” a Béga-parti városban is megállás nélkül dolgozott, hisz munkája volt számára a legfontosabb. De megingathatatlan elszántsággal járta nálunk is a maga útját, ahol már a kezdetektől fogva kevés követőre lelt. Vajda kristálytisztán látta, tudta, mit kell tennie, és a sorozatos megpróbáltatások ellenére sem adta föl, sőt mindent alávetett előre meghatározott céljainak.

Nagybecskerek szerény művelődési életét is szerette volna fellendíteni. Mi először ezen a jobbitó szándékú úton találkoztunk. Egyazon hit táplált bennünket: pezsgő kulturális életre érdemesült Bánság legnagyobb városa, melyet akkor még a szórványsorsnak csak lappangó betegségei támadtak meg. Tervbe vette, hogy a Béga-parti város és környékének homályba vesző nagyjait, mint pl. Fülep Lajos (1885–1970) művészetfilozófust a múlt homályából a figyelem középpontjába helyezi, és az irodalmi jelenünket közel hozza a felnőttekhez, fiatalokhoz. De teret nem kapott. A helyi magyar művelődési élet valós megönjelőlt vezetői nem nyújtottak neki erre lehetőséget.

A tudós ember törekvései sorra zátonyra futottak, de Gábor soha és sehol sem adta fel könnyen. Megkezdte küzdelmét, mert elképzelései mellett hosszú távú tervei is voltak.

Néhány éven belül egyértelművé vált, hogy a helyi magyar művelődési élet fejlődési irányát, ütemét megszabó kommunista és köpönyegforgató „őrei” végképp megghiúsították törekvéseit. Ezután minden erejét, idejét irodalmi munkájának szentelte. Ez volt élete alfája és ómegája.

Vajda Gábor karakán ember és alkotó volt. Rengeteget dolgozott. Kéziratai gyűltek, de nagyon nehéz volt megjelentetni könyveit, mert *harmadik*

utas volt, semmilyen csoportosuláshoz sem tartozott. Munkájában ez nem okozott megtorpanást. A semmittevés ismeretlen volt számára.

Magas elvárásai voltak másokkal, de önmagával szemben is. A munkájában nem ismert tréfát. Szigorú időbeosztással élt. Délelőtt írt. Amikor szünetet tartott, akkor tornázott. Leggyakrabban kézen állva frissítette föl magát. Édesapja ezt látva, aggódva figyelmeztette: „Fejedbe megy a vér, fiam!” „Ezt is akarom, édesapám, ezt is akarom” – felelte. Városunkban rendszeresen járt az uszodába, ami fizikai erőnlétének fenntartása mellett a munkatempója növelésének szolgálatában is állt.

Délután is dolgozott. Lényegében olvasott. Egyszerre két-három könyvet. A kutatómunka is az élete részét képezte, mert nagyobb lélegzetű könyveket akart írni.

A közszereplés hiányát írással, keményen betartott napi penzumokkal helyettesítette.

Nagybecskereki éve alatt a nyarakat Hvaron töltötte. Szeretett kempingezni. Felesége, Mária mellett nélkülözhetetlen társai a könyvek voltak, meg az írógépe. A sziget mikroklímájának, az ott fújdogáló kellemes mediterrán szélnek köszönhetően ott eredményesebben tudott alkotni. És ez volt számára a lényeg.

Évente háromszor-négyszer ment Budapestre. Onnan mindig sok könyvvel tért haza, ami természetes, hisz mindig és mindenhol könyvek vették körül.

Példaképe több volt. Szerette a nyugatosokat. Szerette Márait, amikor még idegennek számított, és Bálint György író, újságíró, kritikust, műfordítót, munkaszolgálatos áldozatot, aki „*a humanizmus, a polgári és demokratikus értékek egyik legjelentősebb őrzője és képviselője, a publicisztika kiemelkedő alkotója a két világháború közti magyar irodalomban*”.

Az 1980-as években Vajda dédelgetett álma volt a délvidéki magyar irodalom történetét megírni és megjelentetni. „Nagybecskereki korszakából” ez és sok minden más is, sajnos, kimaradt.

A művelődés meg az irodalom világán kívül mindennapjaink még egy szférájában hozott össze bennünket a sors: a túlélésben. Mert Vajdát, a polihisztort, éles eszű alkotót, a kultúrpolitika kíméletlen kritikáját és a családját sem kerülte el a '80-as évek mindennapjainak nyúgja: a pénztelenség. A pénztelenség nyúgja szakadt az én nyakamba is, amikor 1984-től gyermekemre egyedül kellett gondot viselnem. Tanári fizetésem bizony folyamatosan és többszörösen kevésnek bizonyult. Publikációimért jelentéktelen tiszteletdíj járt. A korrepetálás is alig hozott valamit a konyhára. Nyugdíjas édesanyám erején felül segített bennünket, de ez csak napi szinten volt elegendő. Így kerültem egy számomra új „világba”. Először egy barátnő, majd kollégák rábeszélésére kezdtem „sverckommersszel” foglalkozni. Errefelé mi csak így neveztük finoman a csencselést.

Vajdáék is romániai utazásaikkal igyekeztek enyhíteni anyagi helyzetükön. Felesége, Mária, a kolléganőm és barátnőm hívására utazásaikon társultam hozzájuk. Most már hol mosolyogva, hol könnyezve idézem fel azokat az eseményeket, de akkor azok számomra kemény megpróbáltatások voltak. Gábor másképpen viszonyult a helyzethez. Életében a kezdet kezdetétől mindez az üdítő változatosságot, kalandtúrát jelentette, lett légyen az temesvári, aradi, nagyszentmiklósi, lugosi, facsádi vagy épp dévai út.

I.

Minden ilyen romániai „kiruccanás” változottsága dacára azért alaposan ki is merített bennünket. 24 órába kellett beleférnie a határon való macerás átjutásnak, áruértékesítésnek, bevásárlásnak. Gyakran megtörtént, hogy pl. pulóvert, cipőt, kabátot szerettünk volna venni, de nem volt. Így terven kívül vásároltunk már étkezésletet, kuktát, kempingágyat, fazekakat, tányérokat, világító földgömböt...

Épp egy ilyen félig sikerült utunkon a pogyásztérbe már nem fért be a cucc, ezért kellett a hátsó ülésen osztoznom a holmival. A kukta minden kátyúnál jól oldalba bökött. Világítás sehol, így szinte minden kátyúba belementünk, a bordáim meg már lassan végveszélybe kerültek.

Akkor jöttem rá, hogy a sötétség is fokozható, amikor egy erdőhöz értünk. Gábor hirtelen ráta-posott a fékre, mert a fák közül váratlanul elébünk lépett egy férfi.

– Egy stoppos – szól Gábor megértően.

– Nehogy felvedd! – mondtuk riadtan Marikával.

De Gábor együttértett a szorult helyzetben lévő emberrel. Hiába rémüldöztem.

– Elvisszük Zsombolyáig – magyarázta.

– De hová ül? Itt nincs hely! – mondtam volna Gábornak meg a gyanús stoppos alaknak, de rám sem hederítettek.

Valahogy bepréselte magát a férfi. Azonnal rápakoltam a döfös kuktát, néhány lábast, fazekat. Közénk tettem a tányérokat. Ha közeledne, a porcelán török!

Érdekes, a stoppos semmi jelét sem adta annak, hogy neheztelne rám. Épp azon kezdtem ügyködni, hogy még valamit rápakolok, amikor máris Zsombolyára értünk.

A férfi kiszállt, mosolyogva megköszönte Gábor szívességét. Még rám is kedvesen nézett. Leszögeztem, fakír lehet az illető, ha a kukta sem zavarta.

Két óra múlva kiderült, hogy nem fakír. Vámos. Kiállította a kocsinkat a sorból. Az útleveleinket elvette. Bántam én már akkor a nagy átpakolásomat.

A mellettünk lévő kocsisor lassan haladt, mi álltunk. Álltunk. Álltunk. Gábornak megvolt rólam a véleménye, nekem is önmagamról. Szántambántam mindent.

Marcona arccal jött a stoppos fakírunk. Átadta az útleveleket. Intett, mehetünk.

Először léptük át idegtépő vámosmustra nélkül a határt.

II.

Arra már nem emlékszem, mikor mentünk először a lugosi piacra, mely sokkal biztonságosabbnak bizonyult a temesvárinál, ahol a rendőrség, ha meglátott, simán elkobozta az árut.

Egy alkalommal Lugoson órák hosszat hol közelebről, hol távolabbról méricskélte bennünket egy idősebb ember. Nem érdekelte őt a táskák tartalma. Minket nézett. Az eladásra összpontosítva figyelmünket nem tulajdonítottunk túl nagy jelentőséget annak, hogy kitartóan bámul bennünket valaki.

Dolgunk végeztével indultunk az autó felé, amikor megállította Gábort. A bácsiból dőlt a szó, míg Gábor csak bólogatott. Barátnőmmel fáradtak voltunk, untuk is nagyon. Aztán váratlanul a két férfi hevesen kezét rázott. Elhagytuk a városkát, mire Gábor megszólalt: következő alkalommal hozzájuk visszük az árut. A felesége azonnal kifizeti, sőt náluk aludhatunk is, és így eljuthatunk majd Dévára.

– Ellenszolgáltatás nélküli ez a nagylelkűség? – faggattam.

– Majdnem.

– Mi az, hogy majdnem?

– Az idős ember lányának meg vejének sikerült átszökniük hozzánk a zöldhatáron. Iratok nélkül menekültek, hogy ha elfognák őket, névtelenek maradjanak. Csak így tudják megóvni a bántódástól az otthon maradt gyermekeiket, szüleiket. A belgrádi befogadó központban vannak. Tovább szeretnének menni, de ahhoz kellene az okmányaik. Az idős ember arra kért, hozzuk át a papírjaikat, s küldjük el nekik. Elvállaltam.

Némán hallgattuk Gábort. Akkor szembesültünk testközelből az ottani borzalmas valósággal.

Egy hónap sem múlt el, s mi hárman ismét Romániába indultunk. Most már nemcsak értékesítésre váró árut vittünk, hanem az idős embertől kapott lakcímet és utasításokat is.

Mivel a román törvények akkor tiltották, hogy magánházaiban a rendőrségen tett előzetes bejelentés nélkül idegen megforduljon, távol a városkától vártuk be a sötétséget. A település első házaihoz érve Gábor kikapcsolta a gépkocsi motorját. Az éj leple alatt az autót szóltanul tolva keresgeltük az ismeretlen utcát és annak lényegében ismeretlen lakóit. „Megérkeztünk” – súgta Gábor. Kopogtatni sem kellett. Virrasztva vártak bennünket. A szebb napokat is látott polgári ház nagy kapuja csendben nyílt ki. Mi erőnk fogytán már zihálva toltuk be a kocsit.

Az idős nő könnyek között fogadott bennünket. A konyhában egy gyengén világító izzó ár-

nyékokat vetett ránk és körénk. Valószínűtlen volt ott és akkor minden. Amit a házaspár mesélt nekünk, az meg torokszorító.

Pirkadat előtt vettünk búcsút a háziaktól. Ahogy jöttünk, úgy mentünk is. A városka utolsó utcájáig toltuk az autót.

Az iratok felől csak Zsombolya közelében kezdtünk érdeklődni. Gábor határozottan kijelentette:

– Elhoztam mindent. Jó helyen vannak. Hogy hol? Ha megmondom, akaratlanul is odanéztek, a vámos pedig átkutatja az autót, és meg is találja őket. Abból pedig nagy baja lenne mindenkinek.

Gábor a család elmenekült tagjaival is fenn tartotta a kapcsolatot, de erről alig beszélt.

Mi bő egy év elteltével látogattuk meg ismét az idős házaspárt. Nagyon boldogok voltak. Már az unokáik is Európa egyik jóléti országában élnek, s ezért a család legidősebb tagja, a dédmama ragaszkodott ahhoz, hogy hálája jeléül megvendégeljen bennünket. Nekik sincs mit enniük, szabadkoztunk. Eredménytelenül. Mennünk kellett a dédihez. A koromsötét éjszakában gyalogszerrel indultunk útnak. Nem egyik utcából mentünk a másikba. Ó, nem! Mert ott megláthatnak. A kertek alatt, veteményeseken, gyümölcsösökön keresztül néma csendben kellett megtennünk a távot. A dédmama konyhájában, ahol a régi szenes tűzhely ontotta a barátságos meleget, még a mosolygó rokonság is várt bennünket, meg az idős asszony saját kezűleg sültött nagy-nagy dobostortája. „A szomszédoktól kaptam a hozzávalót” – súgta.

Az általános nincstelenség világában azt is megosztották velünk, amijük lényegében nem is volt.

Vajda Gábor körül Nagybecskerekken elfogy a levegő. Majd a további alkotásra serkentő genius locit ismét Bácskában lelte meg. Palicsra költözik. Oda, ahol kedvenc írója, Csáth Géza fürdőorvosként dolgozott.

1994 nyarán Szabadkán vagyok fiammal, Szűts Zoltánnal, aki akkor még a kecskeméti piarista gimnázium diákja. Középiskolás tanítványaim is velem vannak. Akkor a lehető legjobb

helyen tartózkodtunk. Vajda Gábor ismét gazdagította a délvidéki művelődési életet, mégpedig a Kosztolányi-tábor létrehozásával, vezetésével. Gyökereink, nemzeti létünk kristálytisztá forrásából merítettek, s adtak a tábor részvevőinek egy életre szóló útravalót a neves előadók, mint pl. Czine Mihály, Csoóri Sándor, Pomogáts Béla, Cs. Simon István, Kiss Gy. Csaba, Papp Gábor, Szokolczay Lajos, Tökéczki László...

Vajda Gábornak, ha szerencsésebb történelmi időszakban született volna, egészen másképpen alakult volna az élete, munkássága, melynek középpontjába kerültek volna kedvencei: a nyugatosok. De a Délvidék minden szegletéig eljutó balkáni szelekkel s az utóhatásokkal Vajda birokra kelt mindig és mindenhol. A nemzeti érdekeket helyezte előtérbe, pedig tudta, ez karrierjének kerékkötője lesz.

Míg a visszaemlékezésem folyamatában egymás mellé kerülnek a megvalósult és a körülmények által megghiúsított tervek, két szintéren kószálnak gondolataim. Nem Nagybecskereken vagyok, és nem is Szabadkán, hanem Vajda Gábor palicsi házának gyümölcsösében és a több száz kilométerre lévő Niklán. A berzsényi kúria méhesében, ahol 2014-ben az augusztusi hőség dacára meggyőződésem volt, hogy ott kell maradnom, és megállás nélkül írnom az öreg somfák árnyékában.

Ilyesmit érezhetett Berzsényi Dániel is, amikor vállalta a remeteséget, és úgy érzem, ez munkálkodhatott Vajda Gáborban is, aki annak ellenére, hogy voltak barátai, munkatársai, tisztelői, valamiképp a XX. század végének és a XXI. század elejének délvidéki remetéje volt.

A bárány menyegzője

Vajda Gábor szelleme

„Az ember, akár mint egyén, akár mint közösség, belepusztul, ha nem vállalhatja a gondolatait, véleményét, szükségleteinek megfogalmazását, s mindennek velejáróját: jogos igényeinek kielégítését. A szellemi anyagcsere az ember erkölcsi létének tanúbizonysága és testi épségének is előfeltétele.” (Vajda Gábor: *Próza és idea*. 252. p.)

Szívesen folytatnám Vajda Gábor veretes gondolatainak mély igazságát, de ebbe a hiányba ő sajnos tényleg belepusztult! Emléke legyen áldott! Csak az vigasztal, hogy ezzel a szellemi óriással többször személyesen is beszélgettem e földi létben. A hetvenes, nyolcvanas évekbeli délvidéki és erdélyi életérzésekben egy húron pendültünk, hogy aztán Budapesten, a Wekerletelepen borba fojtsuk jogos indulatainkat; a trianoni határon kívül rekedt magyarok pusztája létét sem ismerték el annak idején: jugoszlávnak vagy románoknak tartottak bennünket!

Vajda Gábort az Aracs folyóiraton keresztül ismertem meg. Kirándultam Szabadkán, valami ünnep volt, és a gyönyörű szecessziós városháza előterében egy tanítónő (még gyönyörűbb volt) árult gyerekkönyveket, megvettem az összes magyar újságot is, köztük az Aracs folyóiratot – borítóján egy romtemplom –, A délvidéki magyarság közéleti folyóirata alcímmel. Budapesten kiolvastam, balzsamozta szívem-lelkem. Ez a Vajda Gábor felelős főszerkesztő rokonlélek! Azonnal írtam egy levelet a megadott szerkesztőségi címre, utólag kiderült, hogy ez a szabadkai Városi Könyvtár címe, ahol ő az igazgató! Ezt a levelemet a következő Aracs-számban vezércikként közölte (Aracs, 2002/1. II. évf.), azzal a megjegyzéssel: „...Önt hozzánk közel álló embernek érezzük, írást kérünk Öntől.” Jóval című levelemből és versrészletemből így lett vezércikk. Az utolsó bekezdését idézem: „Nekem, egyszerű halandónak, talán lesznek egyszer magyarmegváltó híreim is. Nesze neked, határtalan optimizmus! Addig

is, maradok szertettel, és Isten áldja Önöket: Jóval...” (Aracs, 2002. február 20., II. évfolyam, 1. sz. 5. p., Juhos-Kiss János).

Tegnap este a régi Aracs-számokat és Vajda Gábor könyveit lapozgattam, közben potyogtak a könnyeim. Öregszem! Szeretném, ha erősnek, vicces-ironikusnak látnának! Feleségem is meglepődött! Vajda Gáborra emlékezem, mondtam. „Látod, ezt a *Próza és idea* című könyvét 2004. december 8-án dedikálta nekem itt, ahol most ülök, ezen a támlás széken, akkor Csabával voltál áldott állapotban. Emlékszel? Előtte voltunk a szabadkai Városi Könyvtár meghívottjai, telt házzal fogadott Vajda Gábor igazgató és magyarjai, a felnagyított linómetszeteid voltak kiállítva körbe-körbe a díszteremben, én két megjelent könyvemből olvastam fel, az egyik fiatalember külön lelkendezett, hogy szülei székelyek, Szabadkára költöztek, ő már itt született. Emlékszel?”

Gábor egy budapesti konferenciára kapott meghívást, egy tanítónő, annak fia és szerelme társaságában meglátogattak engem is. Bográcsoltunk a kertben, piros és sárga paradicsomot szolgáltam fel, a tanítónő megjegyezte: „Látod, Gábor, mondtam én, hogy van sárga paradicsom is...” Míg válogatták a paradicsomokat, Gábor odasúgta nekem, hogy a tanítónő fia sem magyarul, sem szerbül nem beszél jól, irodalmi szinten, pedig az édesapja szerb. A délvidéki magyarok sem magyarul, sem szerbül nem tudnak tökéletesen, a többi között ezért kellene az újvidéki Magyar Tanszéket Szabadkára költöztetni, mert a környék magyar többségű!

Vajda Gábor vágya, hogy Szabadkán magyar egyetem legyen, örök álomba merülhet? Részen megadatott a vajdasági magyar autonómia, csak ott hibádzik, hogy előtte több évtized alatt a délvidéki magyar fiatalok (a Kárpát-medence viszonylatában is) zöme már elhagyta szülőföldjét, megélhetést keresve az NSZK-ban... Hogyan

tovább? Vajda Gábor hármass autonómiában – szerb–magyar–horvát – képzelte el a délvidéki életet: „...Önmagában is sokat jelent, hogy a hármass autonómia realizálhatónak látszik. Ám a változások ezúttal is csupán formálisak lesznek, ha az autonóm ember a média túlnyomórészt liberálkommunista szelleme miatt ezután sem juthat kifejezésre, vagyis a demokrácia helyett továbbra is marad az ostoba tekintélyelvűség, az elhallgatás, a hazudozás és rágalmozás, akkor – »halálfiak« vagyunk (Orbis, 1999).

Kedves Gábor! Boldog feltámadást! Megváltozott a világ, majdnem Jóra! Ne aggódj! Én még igen! Élek! Szavaid izzanak bennem, bármelyik tanulmányodból, könyvedből idézhetnék, hisz te voltál a legnagyobb magyar gondolkodónk egyike, ha nem a legeslegnagyobb! Szabadkai négyszobás lakásodban minden Kárpát-medencében megjelent könyv és folyóirat megtalálható volt a '60-as, '70-es, '80-as évektől kezdve s utána. Bármelyik íróról, költőről kérdeztem valamit, te lekaptál a polcra egy katonásan tisztelgő könyvet, s máris idéztél belőle, ha kellett kritikát, ha kellett, méltatást prezentáltál! Mind a négy szobád fala könyvespolcokon roskadozó könyvekkel és folyóiratokkal volt tele, még a végén minden falfelülete is, ott is olvastam! Elképesztő nagy tudással és jó szándékkal megáldott, felvértezett magyar és ember voltál! Gyakran meghívtak budapesti konferenciákra, olyankor vagy felkerestél, vagy én kerestelek meg, néztem nullásra borotvált bölcs fejed, figyeltem felcsillanó kék szemed lélektükrét, amikor éppen a kezembe nyomtam a piros-fehér-zöld szalaggal átkötött boromat... Gábor, minden veled töltött pillanat nagyon hiányzik, felnéztem rád! Minden mondvacsinált kivizsgálás nélkül a nemzetek veséjébe láttál. Szívedben jobbitási szándékkal, agyadban pontos diagnózissal

álltal elő, és körömszakadtáig ragaszkodtál, hit-tél a gyógyítás hatalmában! Neked olyan jól állt, hogy kitartó szenvedéllyel és keményen tudtál gesztikulálni! Szavaid megdicsőültek! Gábor, nagyon hiányzol nekem, egy félnemzedéknyi idővel előttem jártál, nem is Erdélyben, mint én, de ott és akkor sem léphettem lábaid nyomába, most már példát sem vehetek rólad, nem tanulhatok észkincesed gazdagságából, tapasztalatából, csak könyveidet, írásaidat én is kék szemmel (könnyes) lapozgathatom, egy kicsit még veled lehetek! Gábor, Isten veled, Isten Velünk!

Szabadkán nem valósult meg a magyar egyetem, nagy álmod, de azóta talán gyarapodott az egykor általad is irányított Városi Könyvtár könyvállománya: jóra! Hisz a múltban még azt kellett papírra vetned, hogy: „A helyzet groteszk-jét növeli az a tény, hogy míg Újvidéken, a Magyar Tanszéken az ottani könyvtáros szerint vagy több ezer könyv évek óta vár a beiktatására a raktárban, addig Szabadka és Zenta újabb magyar könyvek hiányában szellemi éhhalállal küszködik. Ha ehhez hozzáteszem, hogy Újvidéken az egyetemistákon kívül a lakosság nemzetiségi összetétele miatt alig van olvasója a könyveknek, akkor egyértelművé tettem, hogy az elmúlt hetven év politikája most hat a legrémisztóbban. Most, amikor az ország elhagyásakor viszonylag magas illetéket kell fizetni, s e követelménynek legfeljebb az intézmények képviselői tehetnek eleget, s azok is ritkán. Pedagógusaink a kirakatokban is csak elvétve láthatnak magyarországi könyveket: rendszerint a kevésbé értékes irodalomból” (Vajda Gábor: Próza és idea. Logos, Tóthfalu, 2003).

Budapest, Wekerletelep, 2018. június 25.

Szent Filoména kálváriája

Mikor a magyarok bejövetelét fösti Feszty Árpád,
szilaj nomádságot képzel, mely nem beteg.
Hitéért kikezdek véglény-sorssal vertek. Ő nem lép hátrább.
Ellenségünk sok, életerőnk rengeteg.
Mélybe hull s magosba hág, tágul, kurtul, nem délibáb-körkép,
összefogó abroncs, mint a Szent Korona:
gravitációt leküzdve föllebeg, és fent marad őrként,
ha Itt, ha Ott, a lelkünkben az otthona.

Az önámításból fölérzett a mester lánya, Feszty Masa:
századok nyomán marakvó s maródi lett
a nép, a turáni átkot nem égette ki a tűz, se kard vasa,
csoda-gyógy kell ide, más paletta-színek.
Az invalidus nemzetért idézte meg Szent Filoménát,
aki gyermekáldást segél, kórt messzít el,
s feltör konok, beharapott szájakat: mímelik, ősnémák,
kiket a kinyilatkoztatás nem emel.

Majd kivesznek Masa képei, eltakarta a vassüggöny,
múlják semmibe gyógyulásunk istápjá,
békepapi serénység: külvakságunk belsötétté zülljön,
eltűnt Filoména, aki fényre váltja
a csillag-irtó tömény éjt, s hiszi, a hit betilthatatlan.
Kereszt jegyében született Európa,
most gyökér-sorvadt, aléltan enged – nem úgy a Kárpát-katlan!;
tengelytörő oszmán-izlám hadiútja

átfúrja szíved, Nyugat zápagyú elitje, életösztönt
ölsz ki, elárulod Jézust, bármit s bárkit,
népeket, Júdasénál milliárdszor busásabb haszon dönt,
s tūr a Föld, nem hasad meg az Égi Kárpit:
századokon át a védharc hazáért és Európáért,
lengyel Wojtyła, Mindszenty, Márton Áron
vértanúnk s egykor Zrínyi, Balassi, Hunyadi vére mit ért,
átvágott torokkal hogyan kiabáljon

mai keresztények áldozati sora? Napbukta Nyugat
öngöggjétől látássérült, siket s béna,
de a győztes jogán minden gyöngét kifoszt s hazugul ugat.
Kél epedés: jer közénk, Szent Filoména!
Megidézi agyagba ideát égető kerámiás,

pórdalos, Petrás, fohászos csángó-magyar:
szobra többet mond, mint harsányan siralmatos Jeremiás,
s mint barka bolyha, szakrális titkot takar.

Amint elérte az ég sugallta földi hívás Máriát,
ki bizonyossággal érzi, hogy a szentek
mélypontról embert, népet, nemzetet mentnek,
formázni kezd, gyúrja az anyagot, kézzel művel mágiát.
Kínzatosan robotosak a teremtés hétköznapjai.
Képzlet: Isten-duzzasztott kiáradás,
gyötrő, mint csángó földön misét mindig románul hallani.
Végtemető vagy felemás föltámadás?

Ez volt a cél, amit az alkotni készítő ihlet ad?
Belehelné teljes lényét a műbe:
lehetetlent kísérti, midőn a Szentlelket adná tovább.
Az ember több, mint önmaga emlékműve?
Olykor túlemelkedik, kemencébe rakja Filoménát,
népmesei három nap, hogy létrehozza,
kiégéstől, rianástól elorozza,
de kikezdte infernói hó a Szentet, az álom-mintát;

szétesett, az akarat-marta szobrász kezdi másodnapon,
újra formáz, nyers műve kemence rabja
ismét, de furcsa mód az Úr, mintha nemigen vágyná nagyon,
megrepedt Filoména kecses alakja.
Mária eltökélt, nekifog bibliai harmadnapon,
nem alkuszik, kudarc árnya nem lohasztja,
bár történ jó ki a Szent, egyberagasztja,
mintha nemzetet. S hogy kihűlt, életre kelt, nem roskadalom,

templomba Filoména frissen érkezett,
püspöki szentelésre kész, noha tökélyén szeplőt viselt,
látható, csordavályú-forma sebhelyet;
oda epekedtek a sóvár hívek, keresték ezt a jelt,
vértanúság megszenvedett pecsétjét, mögötte az élet
istenitől emberi, beszédes-néma,
megváltás; csüggedésre gyógyír, szívben Szeretet ébred,
sors-reménységünk hordod, Szent Filoména.

Pomáz, 2018. április-május

A magyar reformáció példaállító arcképcsarnoka

Protestáns hősök – Fél száz portré az elmúlt fél évezred magyar történelméből
(Szerkesztette: Faggyas Sándor)

1517. október 31-én Luther Márton Wittenbergben meghirdeti forradalmi változásokat indító demonstratív téziseit, s így életre kelti a vallás- és egyházújító reformáció mozgalmát. Ötszáz év telt el azóta, s a protestantizmus kibontakozása csakugyan átformálta a kereszténység kétezer éves történetét. Világraszóló események sorozata kezdődött, s a „semper reformanda” jegyében tart a mai napig is; amint Zoványi Jenő (*A reformáció Magyarországon 1565-ig* című kongeniális művében) állítja: a „keresztyénség történetében Jézus Krisztusnak az igehirdetésén és munkálkodásán kívül a legfontosabb, legmesszebbreható mozzanat a reformáció volt”. A szétágazó, de alapjaiban összetartozó Krisztus-hívő egyházak és felekezetek olyan kifejlődéseken és újjászületéseken estek keresztül, hogy azok valóban az emberiség világtörténelmének megvilágosító átalakulásához vezettek – az egyetemes reneszánsz világkép- és korszellem-meghatározó időszakában a vallási és ekkleziasztikai reneszánsz egészen csodálatos sors- és korszakfordító eredményeihez jutva. A protestantizmus önfejlődése és visszahatása a katolicizmus eszmei és egyházszervezeti rendszerére (de egész erkölcsi világára és tevékenységminőségére nézve is): még inkább örök érvényűvé kovácsolta a kereszténység spirituális és intézményes berendezkedését, még szilárdabbá tette a kősziklára épített individuális és kollektív hitéletiség metafizikai és kultúrantropológiai alapjait, hogy mára az egyenrangú felekezeti különbségek méltóságteljes elismerésével és megbecsülésével átítatott ökumenikus szellemiség tornyosuljon megdönthetetlen evidenciává.

Hiszen „minden vallás adott megtartó értéket”, s „együtt szólnak az emberért, a személyiségért; az ökuménia jegyében”; s „a keresztes és csillagos tornyok egymásnak integetnek” – „mint az Illyés-vers beszél” – deklamálta Czine Mihály,

a huszadik század második felének legkarizmatikusabb református lelkületű irodalomtörténész „vándorprédikátora”; egyszersmind utalva a kibogozhatatlan összefonódásokra is a religiók között: „Az evangélikus Petőfi reformátusnak szerette tudni magát, Ady kálvinista lelkét »katolikus szellők« is »legyezték«, a katolikus Kodály kedvvel zenésítette a protestáló írásokat.” Leszögezően közben azt is, hogy „a magyar művelődés, a magyar irodalom az utolsó négy évszázadban erősen protestáns, s ezen belül inkább református színezetű; sokszor még a katolikus alkotók műveiben is”; hogy „eddig, négy évszázadon keresztül, a számarányánál is nagyobb szerepe volt a protestantizmusnak, benne a kálvinizmusnak, a magyar művelődésben; a protestáns szín dominált a nemzettudatban.” Ezért is kérdezhetette szerinte a katolikusnak keresztelt, de anyai ágon református, s a műveiben is erőteljesen protestáns szellemű Illyés Gyula a reformáció genfi emlékműve előtt tűnődve: „Hiszed, hogy volna olyan-amilyen / magyarság, ha nincs – Kálvin?” – s adhatta meg rá a biztos választ: „Nem hiszem.” Mert valóban: a nemzeti identitástudatot és a nemzeti anyanyelvű irodalmiságot, kulturális önazonosságot küldetéses elszántsággal, szakrális „devotió”-val felépítő kálvinizmus, protestantizmus nélkül a magyarság valószínűleg elmosódott, szétszóródott volna, vagy felszívódott volna más népekbe. A témérdek vergődéssel a tenger nyi megpróbáltatást lebirkózó vallási és irodalmi kultúra együtt mentette át a magyarságot, a nemzetet a mindenkori jövőbe; együtt jelentette a megmaradást. Az újjáébredő hit a nemzetet, a nemzet a hitet tartotta. „Krisztusban hívtunk és küldettünk el keresztyénnek, Krisztusban teremtettünk és tartatunk meg magyarnak” – deklaráta a legújabb kori „babiloni fogság” alól szabadító rendszerváltás utáni református világtalálkozókon Hegedűs Loránt.

„Harangzúgásos az egész magyar kultúra – ahogyan Kodály Zoltán mondta” (hangsúlyozta ezt is Czine Mihály): „...folytonos benne a harangzúgás, a *Halotti beszéd*től Adyig. Sőt: máig. Nagy Lászlóig és Sütő Andrásig. Egyszerre figyel a haza és a nagyvilág gondjára.” Az örökös magyar „sorsnyomás” legérzékenyebb modern gondolkodó írója, Németh László pedig így vallotta: „...amikor nagyanyám, a mezőföldi parasztasszony, kis szobájában kigyújtotta a petróleumlámpát, s a Károli-biblia ősi kiadásából az ótestamentom háborúit betűzte elém, azon a szinte szívemből kihangzó magyar nyelven; vagy napos templomunk farkasszemnéző asszony- s férfinépe zendített rá a *Te benned bízunk* belém évdött dallamára: akkor tudtam, hogy hozzátartozom, minden kételyemmel is ehhez a biblia és zsoltár mögé barrikádozódott négyszáz éves magyar közösséghez.”

A reformáció mint „magyar vallás” a nemzeti túlélés záloga volt és maradt mind ez ideig – az ötszáz évvel ezelőtti országos szétdaraboltságoktól a huszadik századi trianonokig végtelenedő passiókon, kálváriákon át is. A kálvinizmus névadójáról az erdélyi, mezőségi Pusztakamaráson szinte el sem hitték, hogy nem magyar volt – ahogyan a Bethlen Gábor (a XVII. században erdélyi „tündérgertet” varázsoló református fejedelem) alapította nagyenyedi kollégium neveltje, Sütő András írja édesanyjáról, miképpen hűledezik, amikor értesül Kálvin nemzetiségéről és tetteiről: „A mi Jánosunk? Na, ha én ezt tudtam volna róla! – Nem tudom, mi lett volna, ha ezt anyám hamarabb megtudja.”

Az eltéphetetlenül összefonódó nemzeti és vallási identitás közösségmegőrző hagyománya képezi tehát a magyar protestantizmus kultúra-teremtő fundamentumát és kontinuitását. Templom és iskola, hit és tudás, szellem és egzisztencia szerves szimbiózisát. Minden tudatforma (hit, bölcsélet, tudomány, művészet, etika, jog, politika) végső e világi immanenciákat és transzcendens önértékeket egybeforrasztó organikus együtt lélegzését biztosítva. És felszabadítván a földi létezés természetfölötti őseit és ragyogó megváltói, üdvtörténeti perspektíváit mindenkor szem előtt tartó lelki éberséget. A közvetlen Isten-ember kapcsolat következményeként az egyedül a hitre, kegyelemre, a Szentírásra (sola

Scriptura), a szenvedő és feltámadott Krisztus Jézusra (solus Christus) támaszkodó reménység és figyelő tekintet feltétlenségét – kizárólag a Szentháromság, Istennek adva abszolút dicsőséget (Soli Deo Gloria). S így – a „protestáló hit s küldetéses vétó” (Ady) ösztönzésével – hadakozva a török- és Habsburg-ellenes (majd minden további idegen nagyhatalmi elnyomással szembeni) heroikus küzdelmekben a saját magyar út önállóságáért, a nemzeti függetlenségért és az emberséges, demokratikus társadalmi (jogállami, egyházi-institucionális) berendezkedésért, a szolidaritásért a szegény nyomorgó néppel („misera plebs contribuens”); a kurucos-szabadságharcos elhivatottság felmérhetetlen eszmeierkölcsei kisugárzású emfázisával: Cum Deo pro Patria et Libertate!

S mindennek jegyében jelent most meg egy rendkívül impozáns, koncepciózus és reprezentatív ünnepi kiadvány. Címe: *Protestáns hősök – Fél száz portré az elmúlt fél évezred magyar történelméből*. Faggyas Sándor gondolta el és szerkesztette ezt a kötetet, amelyben tehát felvonnak az ötszáz esztendő legkiválóbbjai közül azok, akik szorosán kötődtek a magyar protestantizmushoz (döntően az evangélikus és a református tradíciókhoz) – s ennek szellemében is fejtették ki munkásságukat. A magyar reformáció lenyűgöző történelmi arcképcsarnoka boltozódik fel előttünk. Hitünk hősei sorakoznak fel – a róluk szóló összefoglaló írások és a tőlük származó idézetgyűjtemény arányos keretei között. Minden évszázadot színesen képviselik, akik beírták magukat a magyar történelem aranykönyvébe. Természetesen a sor végteleníthető volna – de nem száraz lexikon készült, hanem élménydús olvasmányosságot kínáló kézikönyv. S aki szerepel benne (a sok jól ismert kiválóság), arról szemernyit sem felületesen, hanem tömören, lényegre mutatóan és életközeli elevenséggel esik szó. Tudósok, tanárok, diákok s minden érdeklődő számára. Mához szóló tanulságokkal, aktuális és időtlen érvényű üzenetekkel. A kemény kötésű, szép kiállítású könyv borítóján a cím és alcím betűi a nemzeti trikolór színei szerint rendeződnek el. Ízlésesen piros-fehér-zöld színek övezik a rögtön a külső borítóra is ráhelyezett képét a debreceni református nagytemplomnak. A magyar reformáció központjának, a „kálvinis-

ta Róma” szimbólumának. Ezzel pedig jelképesen a másik évfordulóra is figyelve: az európai megújulás ötszázadik éve egyúttal az 1567-es debreceni alkotmányozó zsinat négyszázötvenedik emlékéve is; inentől számíthatjuk ugyanis a Tiszántúli Református Egyházkerület és így tulajdonképpen a Magyarországi Református Egyház létrejöttét. Ezen a zsinaton fogadta el alapvető hitvallásának a lelkipásztorok közössége az András-templom oldaltermében az úgynevezett Második Helvét Hitvallást, amelyet először a svájci református kantonok írtak alá az ezt megelőző esztendőben.

Kettős (dehogyan: sokszoros!) ünnep ez az egyetemes, integer magyarság számára. A Kárpát-medencei és a nagyvilágban szétszóródott magyarok nemzeti összetartozásának lélekemelő eseménye. A felemelt fő szolgálattevő alázatával és áldozatosságával koncipiálódott ez a könyv tehát. A szerkesztő Faggyas Sándor tizenhat másik jeles szerzőtársával együtt arra törekedett (a www.preshaz.eu portálon fellehető nyilatkozata szerint), hogy a történelmi Magyarország és Erdélyország különféle részein élt ötven „olyan kiemelkedő, kivételes szellemű és jellemű protestáns személyt” mutasson be, „akik a hit által, a hit erejével éltek, küzdöttek, szolgáltak, használtak, alkottak a közösségi élet különböző területein és küzdőterein”; mert ezek az „írók, prédikátorok, pedagógusok, tudósok, költők, politikusok, állami vezetők valamennyien hősök: a hit hősei, tanúságtevői”. „Kultusz és kultúra összefügg, ezért a mai fiatal generáció elé olyan példaképeket kell állítanunk, akik – mint Arany János mondta Fáy Andrásról, a nemzet mindeneséről – megérdemlik, hogy »a jelesebb honfiak pantheonjában mint buzdító példa állandó helyet foglaljanak el.«” „Az elmúlt öt évszázadban »hazájuk hasznára s ékesítésére és Isten dicsőségére élt«” személyiségek lépnek most eléünk – fogalmazza a szerkesztő a könyv borítójára helyezett ajánlásában is, s veretes előszavában, hogy ez a nemzeti önismertet, öntudatot híven tápláló antológia vagy portrégyűjtemény a régi protestáns magyarokról mai protestáns magyarok alkotása; egy „képzeletbeli magyar protestáns panteon – arckép- vagy szoborcsarnok – nagy szellemeinek és jellemeinek” közösségét kikerekítve.

Hosszú időre meghatározó ismereteket, gondolatokat nyújt át e monumentális tudástár: úgyszólván thesaurusa, enciklopédikus kincsháza ez mindannak, ami a magyar protestantizmus fél évezredes jelentőségét eddig szavatolta – s fogja a jövőben is. Kiváló, neves szakemberek készítettek. Magasrendű tudományos népszerűsítő munka, bravúrosan megszerkesztett formában, úgy, hogy az a magyar iskolarendszer egész vertikumában (általános iskolától egyetemekig) használható kompendiumként, olvasó- és tankönyvként, segédkönyvként, pazar szöveggyűjteményként (egyfajta nagyszabású „vademezumként”) is szolgálhasson. (A jubileumi esztendő országos diákvetélkedőin máris alap-szakirodalomként használják.) A lexikonokhoz képest is újdonság, ahogyan az egyes arcképek megalkotói az életrajzi tényeket is emberközelségre hozó leírásmoddall, a legfrissebb kutatási eredményeket is bemutató tárgy- és szakszerűséggel, a felvázolt portrékat egyszersmind korfestő ábrázolással dúsító előadásstílusban tárlják eléünk. A mozaikképek így egy különleges, teljes érvényű kultúrtörténelmi tablót adnak össze. S amellett, hogy minden egyes mesteri kiséletrajz adatokban, életmű- és korfelidéző mozzanatokban bővelkedik, igen gazdagon és életesen értelmezi, értékeli az adott író, művész, tudós, politikus, fejedelem szellemtörténelmi teljesítményét, hatását, megkerülhetetlen jelentőségét. A régi prédikátoroktól, az ősrreformátor szellemi nagyságok sorától az országépítő és nemzetjobbító történelmi apostolaink seregén át a huszadik század sok kiemelkedő vezéregyéniségéig terjed a szerkesztő és a szerzők szemhatára. Mindegyre emlékeztetve nemcsak a magyar protestantizmus elidegeníthetetlen nemzet-megtartó szerepére, de arra is, ahogyan ezek a szellemóriások egymást becsülték, évszázadok távolából is egymás műveiből és örökségéből táplálkozva munkálkodtak, amint a modernek a régiekre, az utódok az elődök örökségére minduntalan visszautaltak, azt továbbépítették, s új ihletésekkel, korszerű szemlélettel továbbvitték. Pusztán ez az örökös egymásba láncolódás, egymáshoz kapcsolódás önmagában is olyannyira meghatározó folyamatosságot képez, hogy csak ennek a kidomborítása máris elévülhetetlen érdeme ennek a könyvnek. Mert a precíz, kontúros arcképek eleven emlékcsarnoka egyszerre inspirálja

az olvasókat és a reformáció történetét tanulmányozókat arra, hogy megbecsüljék azt a rengeteg erőfeszítést, amelyet keresztyén hitünk hősei az idők során kifejtettek, de áhitattal átérezzék azok lelki, spirituális, transzcendentális motivációit is: a végtelen erejű istenhit csodálatos termékenységét és alapvető változhatatlanságát – hiszen fokozhatatlan intenzitásában éppen ez a hitelvi elkötelezettség és felelősségvállalás teszi felülmúlhatatlan példaképeinkké ezeket a nagyszerű személyiségeinket; vagyis a szellemi erő, az isteni sugallatok energiája időtől független, időtlen lényegvalóságnak bizonyul. De mindemellett fikarcnyi túlon túl patetikus elrajzolás sem fedezhető fel a kötetben: a hit érzékfölötti állandóságának és a földi életet felülről vezérlő biztonságának mértéke alatt a köznapi emberi cselekedetek még akár gyarlóságokat, tévedéseket, esendőségeket is bőszesen felhalmozhatnak. Ám azért persze elsősorban nem ezek miatt – noha ezek tanulságai sem elhanyagolhatók –, hanem az örökbecsű alkotások és példamutatások okán taglalhatjuk újra és újra e kivételes életpályák megannyi beszédes részleteit, tanúságtevő momentumait.

A hiteles, tömör fejezetek remekül válogatott szemelvényekkel egészülnek ki. Olyan idézetgyűjtemény ez, amely breviáriumszerűen tartalmazza az illető történelmi alak életművének leginkább markáns, karakteres megnyilatkozásait. A műfaji változatosság és a kitűnő válogatás együttesen a lehető legszínesebb panorámáját nyújtja annak a végtelen horizontú szellemi teljesítménynek, amelyet már a pályaképek együttese maga is jelzett, tükrözött. S ha valaki csak ezeket a részleteiben felvillantott írásműveket studírozza is: az emberi gondolkodás-, bölcsélet-, irodalomtörténet olyan dimenziói nyílhatnak meg előtte, amelyek összességükben csak lenyűgözhetik, vagy az érdeklődését felcsigázva további olvasói elmélyedésre ösztökélhetik. A kötet egyvégtében átolvasva is lebilincselő; egy-egy részletében is szellem és história, emberség és közösségiség, humanitás és divinitás összefüggéseinek teljes körű érzékeltetésével megragadó; s újra- és újraolvasva, újszerű és rendkívül magvas, velős, koherens kézikönyvként pedig akármikor mint eligazító alapvetés vagy segédeszköz használható. Méltó szakirodalomként számontartva is, de eszmeiségében, morális hatásában funkcionáló,

egyetemes igazságokat szolgáló jellegét tekintve is. A legnemesebb, legmagasabb szintű (ráadásul élvezetesen élményt szerző) tudományos ismeretterjesztés ez – egyben hiterősítő, hitmélyítő olvasmány, regényes és kalandos magyar történelmünk zivataros századairól szóló, tény- és okadatolt elfogulatlanságot hitvalló kisugárzással vegyítő, ötvöző szakmunka és tanúságtétel.

Anyanyelvi művelődés, európai és magyar értékvilágot szintézisbe forrasztó gondolkodásmód, horizonttágító, iskolafenntartó misszióvállalás (már 1530-tól egymás után Mezőtúr, Sárospatak, Pápa, Debrecen, Békés, Gyulafehérvár, Kolozsvár, Nagyenyed, Székelyudvarhely kollégiumait említve közülük): csak jelzése lehet a reformációs törekvéseknek. De mennyi hányattatást, üldöztetést, élet-halál harcot kellett ehhez elviselni, mennyi vándorlással, keserves erőfeszítéssel és kitartó megszállottsággal legyőzni az ellenséges erőket és a nyomorúságos körülményeket! Idegen megszállás, hatalmi erőszakoskodás, gáncsoskodás, ellenreformációs hadjáratok, kiszámíthatatlanul hullámzó erőviszonyok közepette menekülések, bebörtönöztetések, gályarabságok, száműzetések: mi mindenen kellett keresztülverekednie magát a korabeli reformátoroknak, lelkipásztoroknak, tanítóknak és tanítványoknak! S a XVI–XVIII. század sodrásában hihetetlen, hogy ezenközben milyen teljesítmények születtek! Rendíthetetlen állhatatosságból, önzetlenségből, áldozatkészségből fakadtak ezek a káprázatos eredmények, sőt csodák; és óriási erudícióból, nyelvtudásból, írástudói és stílusművészeti zsenialitásból. Hagyomány és lelemény szintéziséből. De egyben népközeli életakarattól, nemzetmentő szenvedélyből, a legegyszerűbb emberekkel (a démoszal) is közös szolidaritást hordozó (plebejus, puritánus, presbiteriánus) hazaszeretetből. Például a bibliafordítások. Az első teljes magyar Újszövetség fordítója (egyébként minden személyiséget egy ilyenféle figyelemfelkeltő alcím is aposztrofál), Sylvester János (egy Szatmár vármegyei kis mezőváros ivadéka), a humanizmus áramlatában latinositja a nevét (véltetően Erdősről), bejárja a rangos európai univerzitásokat (Erasmus, Melanchthon híveként) – ő volt az első magyar nemzetiségű diák a reformáció szülővárosában, Wittenbergben is (a peregrináció, a külföldi egyetemjárás

köztudottan szintén fél évezredes jellegzetesége a protestáns fiatalok tájékozódás- és tanulmányának – de tudásuk hazai hasznosításának intranszigiens célkitűzése is), majd hazatérve Sárvarotti iskolarektor lett, nyelvtudományi munkákat készített, 1541 januárjában pedig kiadta a teljes Újszövetség magyar fordítását – az első Magyarországon előállított, kinyomtatott magyar nyelvű könyvként. Érződik rajta az észak-alföldi í-ző nyelvjárás (a fordítás magyaros zamatát ez persze mai megítélésben még külön fokozza), de Sylvester azt is felfedezte, hogy a magyar nyelv tökéletesen alkalmas az antik időmértékes verselés használatára is; az újtestamentumi kiadás bevezető verses ajánlása is invenciózus disztichonban hangzik tehát: *Az magyar nípnek*: „Próféták által szólt rígen néked az Isten, / Azkit ígirt, ímé, vígre megadta fiát, / Buzgó lílekvel szól most es néked ez által, / Kit hagyja, hogy hallgass, kit hagyja, hogy te kövess. / Néked azírt ez lűn profétád, doktorod ez lűn, / Mestered ez most es, melyet az Isten ada.” És: „Minden nípnek az ű nyelvín, hogy minden az Isten / Törvínyín íljen, minden imádja nevit.” Indító jelmondata lehetne ez a magyar reformáció örök törekvésének; és Sylvester azt is megállapítja, hogy a magyar nyelvtől, észjárástól, kifejezészincstől nemhogy nem idegen a Szentírás képes, átvitt értelmű, metaforikus beszéde, hanem egyenesen benne rejlik, amint azt ősi népi kultúránk tanúsítja. A magyarság „í ilyen beszídel naponkid való szólásában. Íl ínekekben, kiváltkippen az virágínekekben, melyekben csudálhatja minden níp az magyar nípnek elmíjinek éles voltát az lelísben, mely nem egyéb, hanem magyar poézis”. Igen: ez az autentikus magyar szellem, a teremtő magyar génusz önérzetesen szintiszta felismerése és kinyilvánítása. A magyar művészet és kultúra talapzatának (mélységszféráinak) és égboltozatának (magasságtávlatainak) igaz demonstrációja. Pártfogójának, Nádasy Tamásnak küldött levelében még újra nyomatékosítja Sylvester János: „...a keresztyén nemzetek nemcsak hogy nem csúfolódhatnak rajtunk, sőt irigykedhetnek, tudniillik nyelvünk kiválósága miatt, s ezt utánozni nem képesek. Melyik idegen nemzet nem csodálkozik azon, hogy valaki magyar nyelven mindenfajta verssort tud írni görög és római mértékre? Ki hiszi el, hogy a szóalak-

zatokból, a súlyokból, mértékekből bárki bármit is le tud fordítani erre a nyelvre? Valóban senki!”

Sylvesterről Szabó András értekezik (s a fenti-eket is mind az ő nyomán és jóvoltából summázhattuk), miképpen ő ír a többek között szintén bibliafordító, fabulaszerző, könyvkiadó (agendát, hitvallást, katekizmust, énekeskönyvet, novellagyűjteményt, hitvitázó dialógust, történeteket közlétező) mesterről, a magyar széppróza első nagyságáról, Heltai Gáspárról, a „legendás egyházszerző és énekköltő” Sztárai Mihályról, aki tanárként, iskolavezetőként, lelkészként Délvidéktől az Alföldig, Dunántúltól Sárospatakig, Pápáig keresztül-kasul bejárta a Kárpát-hazát, s közben az egyik legtermékenyebb költői, írói tevékenységet fejtette ki, például ma is kedvelt gyülekezeti énekeket és zsoltárparafrázisokat szerzett, vagy például ő írta az első magyar nyelvű (hitvitázó) drámákat, köztük *Az igaz papságnak tiköre* címűt. Művei a reneszánsz magyar iskoladráma különlegesen értékes kontextusába állíthatók, illetve Balassi Bálint *Szép magyar komédiájával* együtt emlegethetők, de fohászos, zsoltáros lírájának bensőséges elokvenciája is Balassihoz közelíti őt: „Ily nagy reménségvel és bizodalomval azért tebenned bízom, / Én Uram, Istenem, testemet, lelkemet én teneked ajánlom, / Ha szinte az halál völgye árnyékában az én fejemet látom, / Mert te vagy énvelem, szabadulásomat azért tetőled várom.” De Szegedi Gergely istenes költészetének személyessége is hatott Balassira, akiről Szabó András kifejti, hogy mennyire közvetlenül kötődött a protestáns dicséretnek, zsoltárvariációk, himnuszok hangvételéhez; micsoda univerzumát tágította ki egészséges szerelmi vágyódásnak és vitézi virtusnak, e világi (egyenesen bátor katonai) erényeknek és szakrális bizonyoságtévő, könyörögve áldáskérő, oltalomremélő őszerteknek!: „Nincs már hová lennem, kegyelmes Istenem, / Mert körülvelt éngem szörnyű veszedelem, / Segedelmem, légy mellettem, ne hágyj megszégyenednem! [...] Áldj meg vitézséggel, az jó hírrel, névvel, / Hogy szép tisztességgel mindent végezzek el, / Öltöztess fel fegyvereddel, jó ésszel, bátor szívvel!”

A nemzeti önaffirmáció csúcsremeklései között foglal helyet a teljes Biblia magyarra átültetőjének műve: a gönci lelkipásztor Károlyi Gáspáré. Megrendítő költeményében (*A fordító*) Reményik

Sándor így állít emléket neki: „Ó, be nagyon kötve van Jézusához, / Félig ő viszi, félig Jézus őt. / Mígnem Vizsolyban végül megpihennek, / Együtt érve el egy honi tetőt. / [...] türelmén és alázatán által / Az örök Isten beszél – magyarul.” Az „istenes vén ember” ő (így nevezi Szenczi Molnár Albert, aki Gönc és Vizsoly között tizenhat évesen hordta-vitte a nyomdai munkálatokat szervező leveleket), aki egy bő évre rá meg is halt, hogy 1590-re sikerült véghezvinnie az „ércnél maradandóbb” nagy művet: azóta a vizsolyi Károli-biblia keresztyén magyar eszmélkedésünk és műveltségünk talpköve. Az aprólékos eseményrajzban izgalmasan követhetjük nyomon a sikeres műveletet (de azt is, ahogy Károlyi biblikus komorsággal kesereg Magyarország romlásáról – *Két könyv* című prédikációszerű elmélkedésében –, s hogy Isten a bűneink miatt büntet bennünket, ideje hát megtérnünk. Kolosszális munkáját, bibliafordítását (amely Németh László szerint is „csaknem annyira a magyarság szava, mint az Istené”) azután sokan javították, revideálták, újrayomták. Egy másik lángelme, a zsolnárfordító Szenczi Molnár Albert többször is megtette ezt, s még mi mindent emellett! Psalteriuma ma is használatos, belőle a 90. zsolnárt a reformátusság himnusza. Költő volt, képverseket is alkotott, írt naplót, vallási röpiratot, morálfilozófiai értekezést, latin–magyar és magyar–latin szótárt, magyar grammatikát állított össze, lefordította Kálvin *Institutióját* – mind-mind „csupa tartóoszlop az akkor magyarságot jelentő kálvinista magyarság kultúrája alá” (Németh László). „Írói munkássága a magyar reformáció és késő humanizmus irodalmi törekvéseinek betetőzése volt” (fogalmazza most Szabó András is).

A XVI. században még csak fokozatosan különültek el és differenciálódtak a teológiai irányzatok és felekezeti határsávok. Katolikus plébánosok, szerzetes papok tértek át a protestáns, „reformata” vallásra, annak lutheránus (evangélikus), majd református (kálvinista, helvét) vagy akár antitrinitárius tendenciájához, nézeteihez vonzódva. Nem is volt túlzott jelentősége a meriv választóvonalaknak – legalábbis sok ősréformátor esetében. Kiderül, hogy többekről azt sem lehet tudni pontosan, milyen irányzatot követtek. Ezért is tehető fel, hogy például Balassi interkonfesszionális beállítottságú volt, és még

rekatolizációja után is protestáns felfogásban írta verseit; meg hogy udvari papként Zólyomban az a Bornemisza Péter (többek közt a *Magyar Elektra*, a *Postillák*, az *Ördögi kísértetek* szerzője, író, költő, prédikátor, nyomdász) nevelte, akit evangélikus püspökké is választottak – miközben (mondja róla Misák Marianna) ostya helyett az úrvacsorában kenyeret osztott, s ez „határozott bizonyítéka annak, hogy 1564-ben a kálvini irány híve volt”. (Bornemiszához fűződik az egyik legfájdalmasabb magyar sors- és gondtapasztalat: a bujdosás, a számkivetettség gyötrelmének a megszólaltatása: „Siralmas énnéköm tetüled megváltom, / Áldott Magyarország, tőled eltávoznom”). Sőt: a fiatalabb Bornemiszával együttműködő nyomdászmeister, az első hazai protestáns énekeskönyv kinyomtatója, Huszár Gál (aki Magyaróvártól Nagyszombatig, Kassától Debrecenig, Komáromtól Pápaiig vándorolt) olyanok körébe tartozott, akik a reformáció eszméit terjesztő plébánosok és szerzetesek voltak, akik iskolát alapítottak, s „a nagy paphiányban felszenteltek protestáns iskolákban felkészült és hitvalló lelkészeket, és be is iktatták őket” – magyarázza Fekete Csaba. S hogy az „európai protestantizmus története során hazánkban keletkezett a legtöbb középkori gyökerű anyanyelvű gregorián szertartási tétel. Huszár Gál graduálja ezeknek a tételeknek a legkorábbi, az egész egyházi évre kiterjedő gyűjteménye”. Eldönthetetlen, hogy melyik felekezetet képviselte, a két protestáns irány csak évtizedekkel később különült el végleg. (Egyetemesen értelmezhető keresztyén gyülekezeti hálaadó énekéből idézhetjük: „Enni sok romlásokban / És sok vérontásokban / Az kegyetlen ördögnek / Ilyen nagy dihösségében / Tartsd meg az te táborodat / És te szent Egyházadat, / Az te gyarló fiaidat!”) – Helyes tehát ennek az almanachnak a koncepciója, hogy a szerves történeti összefüggéseket tisztelve evangélikusokat és reformátusokat egyaránt szerepeltet.

A későbbi élesebb szétválásokat a hitvitázó irodalom is jelzi. A magyar református egyház megszervezőjét, Melius Juhász Pétert prófétai alkata szinte predesztinálta erre a feladatra; Debrecen nem válhatott volna „Magyarország keleti régiójának egyházi központjává sugárzó személyisége nélkül” (Fekete Csaba). A szenvedélyes igehirdetés és hitszónoklat, a bibliafordítás és

bibliamagyarázat, az imádságoskönyv, katekizmus, vitairat – s még a herbárium (ő dolgozta ki az első magyar orvosi füveskönyvet) számtalan műfajában is jeleskedett; hitvitázó élelméjűségét a Szentháromság-tan védelmére mozgósította – az erdélyi unitárius Dávid Ferencsel szemben is. Hihetetlen, hogy rövid életidejéből mi mindenre futotta, s hogy a teljes megreformált egyházat és társadalmat nem is külön felekezetekre szakadva képzelte el. Még halálos ágyán is az egyetemleges megigazulás és háromságos hite szerint végrendelkezett.

Nyilvánvaló, hogy az ekkora formátumú egyéniségek eleve polihisztorként méltathatók. Komplementer hit és tudás ezerarcú mintaképeiként (igazolván, hogy a kettő nemhogy nem összeférhetetlen, hanem törvényszerűen feltételezi egymást: a hitnek ugyanis csak a hitetlenség, a tudásnak pedig a tudatlanság lehet az ellentéte). Medgyesi Pál, a magyar puritanizmus vezéralakja, a *Lelki ábécé* és rendszeres homiletikai kézikönyv auktora, sorshelyzetelemzéseiben az ótestamentumi pátoz és a barokk szónoklatok szubjektív, érzelmi stiláris eszközeit megélelnkítő írója, a kegyesség igehirdetője. Apáczai Csere János, az entuziaszta karteziánus, presbiteriánus pedagógus, a *Magyar Enciklopédia* megalotója, Gyulafehérvár és Kolozsvár büszkesége (miközben szárnyaló szabadgondolkodása miatt életveszélyes hatalmi fenyegetettségeket is elszenvedett), s akinek példázatos életét Áprily Lajos híres versben, Németh László és Páskándi Géza veretes eszmedrámban örökítette meg. Pápai Páriz Ferenc, a *Pax Corporis* szerzője, a nagyenyedi kollégium professzora – nyelvtudosa, filozófusa, természettanára és orvostudományi doktora (Jékely Zoltán a „tudomány szelíd mécsesé”-nek nevezte) – igazi gyógyítóként, lelkigondozóként (de még Szenczi Molnár latin szótárát is kibővítő nyelvészként vagy a barát Misztótfalusi Kis Miklóst versben elsirató költőként) tartotta fenn a fáradhatatlan szolgálattévő („nemzetorvosló”) éthosz folytonosságát. („Ne hagyjuk betegségünkben magunkat, mert nem urai, hanem számadó őrizői vagyunk világi életünknek”; ha ráadásul faluhelyen még „hamarább talál segédet a beteg barom, mint a beteg ember”). Utóbbiakról Petrőczy Éva értekezik, de a sárospataki kollégium jótevőjéről, Lorántffy Zsu-

zsannáról (I. Rákóczi György feleségéről) is, aki-ről Tompa Mihály így versel: „Fejedelmi nő, az volt bizonynal, / Világ szerént, lélek szerént!” Hívták volna ők Apáczait is Patakra, nagyra becsülve azt a kiválóságát is, ahogyan a teológiai és a természettudományos vizsgálódás összeegyeztethetőségét tételezte: „...van-e világosabb, van-e elfogadhatóbb dolog, mint az, hogy a teológiát – méltóság, hasznosság és szükségesség tekintetében kétségkívül minden tudomány fejedelmét – a természet ismerete nélkül magyarázni és az ellenfelek támadásával szemben megvédeni lehetetlen? Vesszek el, ha nincs szükségem minden tudományágnak, sőt az egész enciklopédiának segítségére, midőn a Bibliát forgatom, ha tekintetbe veszem annak minden irányban kiterjedt mezejét” – hangoztatja Apáczai. (Merthogy az észnek tényleg csak az eszetlenség mond ellene, nem a hit.) – Petrőczy Éva mutatja be plasztikusan az első legjelentősebb vallomásos költőnt, Petrőczy Kata Szidóniát (s panaszdalait férje kicsapongásai miatt: „Azért keservesebb, nincsen gyötrelmesebb / Világon az hű szívnek / Állhatatlanságnál, s máson kapó társnál / Gyötrelmesb az elmének, / Ahol bosszúsággal, háládatlansággal / Fizetnek az hűségnek”) és Árva Bethlen Kata (a „protestáns Antigoné”) háborgó, szenvedő (de számtalan vesztesége ellenére is vasakarattal cselekvő, alkotó) életét is. Önéletírásában a keresztthordozás stációi domborodnak ki – de az is, ami Németh László autonóm, önelvű hősnőtípusaiban olyannyira különös, amiként lelkük nehezen elegyedik a világgal, mivelhogy az finomabb, nobilisabb, minőségibb a környezeténél, amelyet erkölcsi érzékük tragikusan akár, de meghalad; „Jól vagygon, édesatyám, édes Istenem, hogy engemet ez világgal elereszkednem nem engedté”. Az erdélyi emlékirók közül Kemény János is a kíméletlen személyes és kollektív büntudat s vele együtt az irgalomért esdeklő fohászokodás tónusában beszél: „Te vagy, Uram, ki minden igazságodból a bűnösök ellen harmad- és negyediziglen fenyegetőzöl, ellenben irgalmasságot ezeriziglen ígеред a tebenned bízóknak, és kinek irgalmassági mindenben munkáidat feljülhaladják.” Ugyanő állítja, hogy Bethlen Gábor Mátyás király és Báthory István óta az egyedüli, aki „eszes, vitéz, igen magaviseelő, kegyelmes”, „oconomus,

munkában fáradhatatlan, haszontalan dolgokban idejét nem töltő”, „tekintetiben oroszán, conversatióban nyájas, józan életű, könyörgésében és az isteni szolgálatban nem külsőképpen tettető, de buzgó, szegényeken és könyörgőkön könyörülő, egyházi rendeket tiszteletben tartó, tápláló, eklézsiákat építő, segítő, fundáló” fejedelem. (Németh László szerint is a „parádés” magyar nemzetkarakterológiai típusa helyett az „építő” magyar jellemvonásait testesítette meg.) A másik emblemikus emlékiró politikus, Bethlen Miklós is nagy elődje hagyatékát és eszményét álmolta vissza az önálló Erdélyről (Sipos Gábor beszél erről). A vezérő magyar államférfiak, fejedelmek, országvezetők évszázadokon át rendre „két pogány közt egy hazáért” tusakodtak, a zsarnokságok ellen a magyarok szabadságáért viaskodtak, taktikáztak: az idegen hatalmaktól elszakadó és békén hagyott Magyarország, Erdély öngazgatásáért, önkormányzatiságáért, külső-belső szuverenitásáért. Bocskai István, a „magyarok Mózese” (az első református erdélyi fejedelem) először foglalta magyar törvényekbe az evangélikus és református egyházat; az erőszakos Habsburg-császári ellenreformációt feltartóztatta, mozgalmá nyomán Erdély „a magyar államiság és a magyar protestantizmus védőbástyája lett”, győztes felkelése pedig hozzájárult „a református egyház és a magyarság megmaradásához” (Szabó András). „Magunk és az egész magyar nemzetségnek életének és az mellett religiójának, szabadságának és javainak megtartása”: ez volt kinyilatkoztatott koncepciója; profetikus végrendeletében pedig máig ható érvénynyel intette az „erdélyieket, hogy Magyarországtól, ha más fejedelemség alatt lesznek is, el ne szakadjanak. A magyarországiakat, hogy az erdélyieket el ne taszítsák, tartsák ő atyafiainak és ő véreknek, tagjoknak”. A vallási türelemre a világon elsőként példát mutató 1568-as tordai országgyűlés kijelölte úton Bethlen Gábor (akivel a magyar önvédelem kérdésében még Pázmány Péter is egyetértett) különösképpen a szívós és konstruktív nemzetépítés hőroza lett; Móricz Zsigmond és Makkai Sándor által is megrajzolt alakjáról Reményik Sándor verse ekképpen zeng: „Híven hordozta s változatlanul / Örök-egy arcát, fáját, Istenét.” Faggyas Sándor felidézi halála előtti utolsó szavait is: „Ha Isten velünk, ki-

csoda ellenünk? Nincsen senki, bizonyára nincsen!” De hát I. Rákóczi György fejedelmi parainesise is így buzdít: „Mindeneknek előtte azért az Úristent féljed, tiszteljed, szolgáljed, dicsérjed, áldjed, és szünetlenen minden elvött s veendő áldásiért hálákat adj...” (Mintha rímelne az általa támogatott pataki schola jelmondatára is a *Jelenések könyvéből* [14:7]: „Féljétek az Istent, és néki adjatok dicsőséget...”) És Ráday Pál, a nagyságos vezérő fejedelem, II. Rákóczi Ferenc munkatársa is bölcsként, hatalmasként, irgalmasként, kegyelmesként és igazságosztóként ismeri és dicséri az Urat, s tudja (Heltai Miklós mutat rá): „...a származás önmagában nem elegendő, igazán nemessé, az állam legfőbb katonai és hivatali tisztségeire méltóvá csak a képzettség, tanultság, a jó erkölcs tesz.” És Istennel a szabadságért harcolt Kossuth Lajos is, akit környezete ugyancsak „a magyarok Mózese”-ként tisztelt (miközben ő meg Széchenyit nevezte a legnagyobb magyarnak), s aki (idézi tőle Tökéczki László és Faggyas Sándor) úgy hitte, hogy „a haza örök, s nemcsak az iránt tartozunk kötelességgel, amely van, hanem az iránt is, amely lehet s lesz”. A reformkor óriásai közül Wesselényi Miklósról Takács Péter ír, a humán és reál, irodalmi (vers-, regény-, meseíró), közéleti, gyakorlati mindenés, az intézményalapításokban és a törvény előtti egyenlőséget követelő alkotmányos nézetekben is előljáró Fáy Andrásról, azután „Erdély Széchenyijé”-ről, a gazdasági, kulturális, tudományos intézmények (köztük az Erdélyi Múzeum-Egyesület vagy a sepsiszentgyörgyi kollégium) sokaságának létrehozójáról, Mikó Imréről (aki vallotta, hogy „minden szöglet föld e hazában, minden éve s korszaka ezredéves itt-lakásunknak, történetink egy-egy része; történetünk pedig maga nemzetlétünk”; s hogy „csak annak van egy jóraáló nemzet életében jövője, mi múltjában gyökerezik”; s aki a kiegyezés után szomorúan látta a magyar nemesi birtokok elvesztegetését és román kézre kerülését) pedig megint Tökéczki és Faggyas tollából olvashatunk, miként a háborúellenes, az integer történelmi Magyarország épségét féltő mártír Tisza Istvánról és a trianoni területabló, országcsönkítő diktátum traumájából alig ocsúdó, 1920 utáni konszolidáció miniszterelnökéről, Bethlen Istvánról. Tiszáról, a „kálvinista vasgrófról” Herczeg

Ferencet idézik: „Ő jobban látta, mint bárki más, a Szent István birodalma ellen felvonuló szörnyű istenítéletet, és mivel neki az volt a rendeltetése, hogy végső leheletéig megvédje a védhetetlen pozíciót, Nagy-Magyarország romjai alá fog temetkezni.” És citálják Bethlent is, aki már a vértanúsors hosszabb távú igazáról beszél: nagyjaink a „kitűzött célt rendesen el nem érik; az ügy, amelyért küzdenek, elbukik, de a nemzet a katasztrófából újra életre kel, mégpedig azoknak az eszméknek a jegyében, amelyekért küzdöttek és vérüket ontották”. Ilyen abszolútum a vallás (Tizza szerint – nem hiába érettségizett az „orando et laborando” jelszava alatt a debreceni református kollégiumban! –: „Mily nyomorult játékvá leszünk az eseményeknek és saját szenvedélyeinknek, ha nem tudjuk, nem érezzük azt, hogy erős várunk nekünk az Isten! A vallás adja meg tehát lelki békénket, lelki erőnket és boldogságunkat, de egyúttal az igaz humanizmus, a tette kész emberszeretet legbővebb forrása is az”), illetve az erkölcsi törvény (Bethlen István szerint: „...a szabadságot az erkölcsi világrend ellenőrzése alá kell helyezni”; „...nem a nyers erőnek a tülekedésében látjuk a haladás előfeltételeit, hanem igenis az erkölcsi erők versenyében...”).

És következnek azután tudós és író halhatatlanjaink közül a többiek. A „könyvnyomtatás akadémikusa”, a betűmetsző, könyvművész Tótfalusi Kis Miklós, „az öntudatos, művelt, értelmiségi-mesterember” mintaképe (Oláh Róbert); Bél Mátyás, a „pietista polihisztor”, „a XVIII. századi magyar tudományosság leguniverzálisabb szelleme” (Misák Marianna), teológus, pedagógus, nyelvész, történész, a magyar földrajztudomány megalapozója, a leíró néprajz és a (mező)gazdaságtudomány úttörő művelője, a berlini, olmtüzi, londoni, jénai, szentpétervári tudományos akadémia tagja; a (Oláh Róbert szavával) lexikoníró lelkész Bod Péter, egyház-, irodalom-, nyelvtörténész (egyetemes egyháztörténetet magyarul, magyart latinul író kultúrhistoriográfus), az idegen szavak magyarítására törekvő nyelvvédő és a magyar nyelv különösségét ugyancsak felismerő elme (hogy az idegen elemek „a nyelvnek belső valóságát még meg nem változtatták”), előadásmódját példázatokkal, anekdotákkal színező memoáriró, a félezernél több szerző életét és munkásságát feldolgozó *Magyar Athenas* összeállítója, vallván, hogy „a *Hit* magában

foglalja a *Tudományt*, hogy értse az ember az idvességnek útjában a szükséges dolgokat”; és mert „valamiképpen a Hazának ártani nem szabad, azonképpen annak nem használni, mikor lehetne, nagy vétek”; Kőrösi Csoma Sándor, aki a „magyar őshazát kereste, és megalapította a tibetológiát” (Frazer-Imregh Monika): többek között tibeti–angol szótárát, tibeti nyelvtant írt, a buddhista tanokat tanulmányozta, a dermesztő hideg ázsiai kunyhójában aszkéta megszállottsággal olvasott, írt, dolgozott.

A felvilágosodás, a reformkor óriásairól, Kazinczy Ferencről, Csokonai Vitéz Mihályról, Berzsenyi Dánielről, Kölcsey Ferencről Vitéz Ferenc szól, a mozgalmas időszak egész kortörténeti koordinátáit felvázolva – miközben az egyes írók jellemképét invenciózusan, sokoldalúan, és egymáshoz fűződő bonyolult, kritikus viszonyulásaikat s még az utókor megítéléseit is bőségesen szemléltetve rajzolja fel. Hogy például a nyelvújító Kazinczyt Szerb Antal irodalmi diktátornak nevezte, Szauder József a szépség szerelmésének titulálta, kiterjedt levelezésére tekintettel Németh László „a magyar irodalom telefonközpontjának”, Kosztolányi pedig „tisztelt és szentelt hazafi”-nak tartotta. Jót s jól – ezt szerette volna megkövetelni, az európai színvonalú, klasszicista eszmei és stiláris pallérozottságot kérte számon („az idegent tenni mienkké”), ezért berzenkedett kissé a barokk felől a (pre)romantikusbá hajló autochton népiességtől is (noha a *Pályám emlékezete*, a *Fogságom naplója*, az *Erdélyi levelek* a modern szubjektív-memoratív, önteremtő prózairás felé is előremutat). Csokonai stílus-szintézise, Berzsenyi visszafojtottan érzelmes, ódon, elégikus-ó dai hangzásvilága, Kölcsey népdalos kezdeményei azonban már a maguk szabta utakon terebélyesedtek ki. Csokonairól sokak közt Adyt, Krúdyt, Domby Mártont, Kiss Tamást, Julow Viktort idézi Vitéz Ferenc, s tündöklő zsenijét minden műfajában kimutatja; hogy e „fájdalmasan magyar” lángelme életművének katarzisa: „...győzni tudott az elmúlás angyalán.” Káprázatosan csillogó nyelvi finomsága a megszenvedettség sűrűjében: Németh László szerint a „kert-Magyarországot” felragyogtató „mélymagyarság” első szuggesztív modellje. „Magyar Nyelv! Édes nemzetemnek nyelve! teáltalad szóllaltam én meg legelőször, teáltalad hangzott először az én füleimbe az édes anyai nevezet, te

reszketteted meg a levegőget, amelyet legelőszőr szívtam, az én bölcsöm körül, s te töltötted bé azt az én nevelőimnek, az én hazámfiaiak s az engemet szeretőknek nyájaskodásával, te általad kérte az én csecsemő szám a legelső magyar eledelt”; az „én elmémnek gondolatja mindenkor feljebb emelkedett te általad, mint más idegen nyelvek által, s a te kedves tolladból kicsorgott írásokban több örömet találtam, mint az idegeneknek legtanultabb munkáikban” – szól egy idevágó szemelvény (mellesleg megelőzve a kulturális embertan mai axiómáit az agykéreg anyanyelvi beszédrégiójának elsődleges szerepéről a lehető legmagasabb szellemi eredmények elérésében). („Csak anyanyelvemen lehetek igazán én” – Kosztolányi.) S a mélységes magyar sorskérdések („Romlásnak indult hajdan erős magyar! / Nem látod, Árpád vére miként fajul? / Nem látod a bosszús egeknek / Ostorait nyomorult hazádon?”) átélője (mintegy a Kölcsey-*Himnusz* fő vízióját is anticipálva), a „niklai remete”, a „somogyi Diogenes” Berzsenyi pedig Sík Sándorig előremutató esztétikai téziseket fogalmaz érzelmi és szellemi értékek egységéről a művészetben: „Az érzésnek és értelemnek ezen harmoniájából foly az, hogy valamint a képzőszellem nem egyéb mint a leglelkibb érzésnek és értelemnek harmóniás egyesülete; úgy a poétai szép sem egyéb mint a szépérzet által iránylott szépnek és az értelem által iránylott jónak harmoniás középlete, az az szépjő vagy jószép.” A népi és nemzeti hagyományok organikus termékenységéről értekező Kölcsey (a „hon szerelmese”) pedig híres parainesisében a ma is aranykeretbe foglalható végső erkölcsi eszmények posztulátumait, axiológiai érveit, kategorikus imperatívuszait fekteti le. „Imádd az istenséget!”, „Akármerre veted e temérdek mindenségben tekinteteidet, mindenfelől egy végetlenül bölcs, nagy és jó, de egyszerűsmind megfoghatatlan lény jelenségei sugárzának feléd”; „Szeresd a hazát! [...] Mert tudd meg: e szóban: haza, foglaltatik az emberi szeretet és óhajtás tárgyainak egész öszvessége”; „Melig szeretettel függj a hon nyelvén! – mert haza, nemzet és nyelv három egymástól válhatatlan dolog [...] miképpen idegen nyelveket tudni szép, a hazait pedig lehetőségig mívelni kötelesség”; „Fáradj a hazáért, s ne tenmagadért”. (Vagy *Emléklapra* szögezve: „Négy szócskát üzenek, vésd jól kebeledbe, s fiadnak / Hagyd örökül ha kihúnysz:

A haza minden előtt.” – Deák Ferencnek, „a haza bölcsé”-nek intelme, szofizmája is ily egyértelmű: „Kockáztathatunk mindent a hazáért, de a hazát kockáztatunk semmiért nem szabad!”, és ennek parafrázisa XXI. századi nemzeti érzelmű fiatalok körében: „A hazáért mindent, a hazát semmiért!”) E parancsolatok kitűzése és követése antropológiai evidencia. És éppen a lélek vívódásaiból kigyöngyözött. Kölcsey is hányódott magány és országgyűlési képviselő, búsongás és harciaság, aggodalom és reménykedés végletes feszítvolságai között. „Szentimentális, aki nem tud sírni, lelkesedő, aki nem tud hinni, romantikus, aki csak önmagát nem tudja meggyőzni pátoszával” (Halász Gábor). Intellektuális érzület és melankolikus hangulat szüntelen kettőssége feszül alkatában és műveiben; Vitéz Ferenc erre is mélyrehatón világít rá, s arra az ellentmondásosságra például, hogy a *Himnuszban* (amely „buzdító csatadal vagy szabadságallegória helyett egy, a nép- és kuruc dalok hangján szóló történeti, erkölcsfilozófiai zsoltárt, reformátori könyörgést ad”, magasztalás helyett siratóéneket) a „megbűnhődte már e nép” ráadásul nem is egyeztethető teológiai tanítételes egyszerűséggel (legfeljebb még bonyolultabb és áttételesebb) az ingyen vagy szabad kegyelem premisszájával. S nyugtalanító kérdés az is, hogy voltaképpen miben is áll a magyarság legkonkrétabb fő bűne („Hajh, de bűneink miatt”); s a nyilvánvaló sokféle viszálykodás, széthúzás, marakodás, önfeladás összessége csak az lehet, amit Vitéz Ferenc így summáz: „...a magyarság legfőbb vétke a hazaszeretet hiánya.”

A „szemérmes” költő, Arany János művelte nyelvi csodáról ámulattal és elragadtatva fejezte ki véleményét („ő maga a magyar nyelv”) Kosztolányi, aki „soha nem talált nagyobb művészt nála, pedig hat-hét nyelven olvasgatta a világ legnagyobbjait” (emlékeztet Vitéz Ferenc). De a „zenebonás népköltő” vátesz Petőfihez (aki Ady szerint „tízmillió embernél tisztábban látott, jobban látott”) vagy a primordiálisan ősi, genuin magyar önismeretet még hangrendjében is mélyen balladás-sámánisztikus zengéssel közvetítő Adyhoz se igen mérhető senki (alakjukat, pályájukat Ozsváth Sándor ihletett, egyben informatív, sűrű szövésű esszéi vetítik elénk). Az „újságírás fejedelméről”, a szerkesztőről, a közéleti publicistáról, a modern magyar történelmi-lélektani regény első klasszikusáról, Kemény Zsigmondról

és „a legnagyobb magyar mesélő” Jókai Mórról Hansági Ágnes jóvoltából kapunk fejezetet. Új szemszögből is láttatja Jókait, aki kortársait megelőzve fedezte fel a tömegmédiák s bennük a szeriális közlés jelentőségét: tárcaregényeit sorozatosan napilapokban, folytatásokban tette közzé. És egyidejűleg többféle olvasóréteget elégt ki: a fordulatos, kalandos, izgalmas cselekményre, titokra, humorra vágyókat éppúgy, mint a nyelvi játékokra, a mitológiai, művészeti utalásokra, a retorikára, iróniára fogékonyakat. A napi újságcikk, a tárcsa, a politikai karcolat, a krocki, a hírlapi tudósítás és irodalmi riport mestere, Mikszáth Kálmán is kihasználta az új közlésformák lehetőségeit, s élvezetes stílusa őt is rendkívüli népszerűséggel ajándékozta meg. „Eredetisége, sikere, értéke Móricz szerint is itt fakad: bámulatos újságírói érzékéből – minden megvolt benne, amit ezen értünk: frissesség, okosság, tapintat, merészség, a lényeges vonások csálhatatlan megsejtése, gyors előadói képesség” (Vitéz Ferenc szavaival). A riport, a tárcanovella, az útirajz, a prózai zsánerkép megannyi műfaja Móricz Zsigmond („az ország gazdája”) oeuvre-jének is jellegzetessége; s még mi minden a társadalmi, pszichológiai, autobiografikus, történelmi, gyermek- és ifjúsági regényig, a szociográfiáig, az etnografikus dokumentációig, a naturalista, a realista, az expresszionisztikus vagy mesés elbeszélésig, az esszék, bírálatok, tanulmányok, a dráma és a líra poétikai változatainak özönlő műnemi rengetegéig! Csupán folklórgyűjtései vagy vallástörténeti értelmezései, bibliamagyarázatai vagy zoltáros versei külön monográfiák tárgyai lehetnének! És szerkesztői munkássága a *Nyugattól a Kelet Népeig*! A magyar élet, a magyar lélek mindentudója és mindent feljegyző vitalista és átképzéletes, archaikus-modern megörökítője ő. Azt mondja: „Nekem az írás az élet minden gazdagságát jelentette: magát az életet. [...] én nem egy életet éltem át, hanem mindig úgy éreztem, ezer s ezer s ezer formájú életet. [...] Mindig mintha az egyetemes élet közlője volnék az egyetemes emberiség számára”; meg hogy: „A magyar világnézet semmihez sem hasonlítható úgy össze, mint a hegyi beszéddel. De amellet valami pogány örömmérség van benne.” A „minőség forradalmára”, a harmadik, öntörvényű saját magyar út legtágasabb horizontú elgondolója, Németh László szerint (akiről Bakonyi Ist-

vántól olvashatunk, esszéi, drámái mellett főképpen világirodalmi szintű lélektani-egzisztenciális regényeiről): a „magyar író legyen a mélymagyarság szava”; s a népi-nemzeti sorsproblémákat Sziszüphoszoként görgető Ady és Móricz az volt. Vagy Kós Károly, aki (Kányádi Sándor köszöntő költeményét idézve) „kőből, fából házat”, „igékből várat” emelt, építészként, grafikusként, nyomdászként, íróként, politikusként, népművelőként, mezőgazdászként, irodalom- és kultúraszervezőként (nevéhez is fűződik többek között az Erdélyi Szépművés Céh, az Erdélyi Helikon, a Barabás Miklós Céh működése), lapszerkesztőként, kiadó-alapítóként, a kisebbségi humánus szószólójaként, az erdélyi gondolat, a transzszilvánizmus atyjaként és spiritus rectoraként, az erdélyi magyarság nemzetvédő polihisztoraként végezte küldetését. Őseihez híven, a kisebbségi kiszolgáltatottságot vállalva, a „teremtő fájdalom”, a „sub pondere crescit palma” (teher alatt nő a pálma), a „homokból igazgyöngy”, a „szenvedés nemesít” elve, szolgáló hite, aktivitása, bizakodása és fáradhatatlansága szerint dolgozott rendíthetetlenül, kilencvennégy éves koráig. Az erdélyi kultúra „égtartó embere” ő, „a hűségre és helytállásra képesítő talentum” testet öltött életpéldája (összegzi róla Kodöböcz Gábor). Felelősség és kötelességtudat: ez hatotta át Ravasz László és Makkai Sándor legendás református püspökök munkásságát is. Mindkettőt Erdély adta, az előbbi aztán Budapesten a Kálvin téri templomban, utóbbi debreceni professzorként szolgált, s mindketten az élő evangéliumot hirdelve tartották a lelket romániai kisebbségben, szovjet-sztálinista diktatúrában, belső emigrációban. Az intézményes lehetőségeiben agresszíven korlátozott vagy megsemmisített egyház helyett is az eleven Szentlélekre és gyülekezetekre, az élő hitre és Igére apellálva. (Az ellenálló, meg nem alkuvó, az egyházi iskolák államosítását ellenző, börtönviselt evangélikus püspök, Ordass Lajos ki is nyilvánította meggyőződését, hogy a bolsevik „kommunizmus nem tudja meghódítani népünk lelkét”; nem akarta ő „az államot klerikalizálni, de az egyházat sem szekularizálni”; „az evangélikus »megtisztulás« szimbólumává lett, mint Ravasz László a reformátusoknál” – Tökéczki–Faggyas.) Ravasz László az ateista-kommunista önkényuralom idején is „minden vásárnap énekelte a templomokban a himnuszt

és a Szózatot” (Tőkéczi–Faggyas), a spirituális nemzeti függetlenségéből jöttányit sem engedve, hanem szakadatlanul „az erkölcsi érték és a jogrend isteni priusza” mércéjével egyedül Istennek adva dicsőséget. A református lelkipásztorságnak sokszázados „életmunkássága egy vallásos ihletéssel dolgozó állandó népnevelés volt” (a legmagasabb európai, nyugati egyetemi iskoláztatás után hazajöve a legeldugottabb falucskákban foglalni el a lelki tanító székét – hangsúlyozta). Az Ady-, a Széchenyi-fenoménról töprengő, a Szent Istvántól a tatárjárásig és tovább történelmi (meg mélypszichológiai, család- és lelkész-) regényeket író, a teológia minden elméletibölcseleti és gyakorlati ágát hatékonyan és misztiószzerűen művelő Makkai Sándor is így kapcsolta össze a reálist az ideálissal: „Az erdélyi magyar szellem arra van hivatva, hogy kicsiny lehetőségek között, nagy erőfeszítéssel egyetemesen emberi szellemmé legyen.” „Nincs szükségünk Európa bűneire”; a „mi európai feladatunk: embernek lenni – magyarul.” A lelki nemzet kikristályosítását sürgető Makkai szavainak mindenkoron „a belső rendből következő kiáltási szabadságuk volt” (Fekete Károly). A magyar nevelésügy apostolaként és szintén a familiáris szeretet pedagógusaként értékelhetjük Karácsony Sándort. (Miért a tanár, aki tudja a választ, kérdezi a diákot, aki nem tudja – miért nem fordítva? – ismeri fel a helytelen, így korrigálendő, megfordítandó alapviszonyt.) A filozófiai pedagógia társaslélektani törvényszerűségeinek meglátásával és feltárásával, a ténylegesen és demokratikusan mellérendeléses, autonomista magyar nyelviséghez, észjáráshoz, kifejezésmódhoz igazodó neveléstudomány kidolgozásával: messze fénylő, forradalmasító eredetiséggel újíttotta meg nemzeti önszemléletünket, az „ocsúdó magyarság” világképét. „Az egyik embernek, a nevelőnek áhítatosnak, a másik embernek, a növénydeknek szerető szívűnek kell lennie. Áhítat: a legmagasabb intenzitású vallásos szeretet, a legmagasabb intenzitású társadalmi magatartás.” „A transzcendens logizmák következtében a magyar észjárás nem az ok és okozati viszonyok megmagyarázásra igyekszik, hanem a megfoghatatlanság evidenciájára.” „A magyar nevelésnek tehát spirituálisnak kell lennie. Csak ezen az egy módon válhatik társaslelki értelem-

ben függetlenné a magyar közösség, de ugyan csak ezen az úton illeszkedhetik bele igazán az európai kultúrközösségbe, s lehet egyúttal Ázsia felől tolmács, Ázsia felé kultúraközvetítő.” „Az ő áhítatának forrása krisztianizmusa volt” (Heltai Miklós). Amiként az európai, nemzetközi rangú művészetfilozófusé, Fülep Lajosé is, aki egy dunántúli falucskában (Zengővárkonyban) lelkész-ként tudatosította az Ige elsődlegességét s az örök reformációban időbeliség és időfölöttség, történetiség és örökkévalóság egybetartozását; a történelem és a hitvallás egybefüggő ideáját. És elsőként figyelmeztetett a demográfiai válságra, a népesedési katasztrófára: a magyar falu kétségbeejtő nemzethalálos elöregedésére, kiüresedésére, elpusztulására, az öngyilkos egykezés súlyos problematikájára. („Magyarok, ne Kanadába, hanem Baranyába vándoroljatok ki.”) Mert újjászületni is csak az képes, aki előbb megszületett – ezért elodázhatatlan a magyarság megmentése. A testi-lelki részesülés a létezés egzisztenciális és antropológiai elevációjában – a legegységesebb huszadik századi transzcendentalista és tradicionalista (őshagyomány, őstudás, mitológia, vallás, filozófia, misztika, művészet, tudomány, etika, esztétika – a „scientiasacra” – eredendő szintézisét revitalizáló) esszébölcselelő, Hamvas Béla tanítása szerint is. „Az éberség az ember metafizikai érzékenysége. Meta ta phüszika pedig annyit jelent, hogy: túl a természetben. – Természetfölötti érzékenység, amely néz és lát és tud olyat is, ami az érzékek számára hozzáférhetetlen.” A megvilágosodás, a reveláció archaikus-mitikus és univerzalista magyar bölcseletét (Weöres Sándor, Várkonyi Nándor, Kodolányi János is közeli társa volt ebben) felboltozó Hamvas állította, hogy az „életterv egyben üdvösségterv, ugyanis csak az evangéliumi eszmény nem kívánja meg a maszkokat” (Vitéz Ferenc). A szenvedéstörténeti krizeológiából a „homo humanus” az üdvtapasztalati ébredés, beavatás és megváltás útján emelkedik föl a végső dimenziókba.

S mindezek összefoglalásával pedig ez az egész könyv itt és most előttünk: igazságra és magyarságra vezérlő kalauz.

(Press-Pannonica-Media – AmfipressZ, Budapest, 2016)

Délvidék*

(895–1945)

Történelmi áttekintés

* *A Keskenyúton Tragédiánk 1944–45 Alapítvány Délvidéki magyar golgota 1944–1945 címmel huszonegy nagy méretű tablóból álló kiállítást rendezett, amelynek immár a 98.(!) bemutatóját tartották 2017. április 21-én Szabadkán, a városháza épületében. A korabeli képanyaga és adatai, tényei által gyakran megdöbbentő, felkavaró élményű tárlatot az alapítvány az anyaország számos településén kívül Erdélyben, Ausztriában és az Európai Unió központjában, a belgiumi Brüsszelben is, valamint a Délvidéken eddig Temerinben mutatta be. A kiállítás-hoz dr. Bank Barbara és Cseresnyésné Kiss Magdolna szerkesztésében egy A/4 formátumú, színes ismertető készült magyar, szerb és angol nyelven. A tablók ismertetése után a katalógus jelen sorok írójának, Botlik Józsefnek a tollából térképekkel és arcképekkel (Brankovics György, Hunyadi János stb.) illusztrált alábbi tanulmányát közli a délvidéki magyarság történetéről.*

A magyarok első hulláma a 895. évi honfoglalás utáni évtizedben a Botond vezér nemzetségéből való Kölpény vezetésével a Bácska nyugati részén alakította ki szállásait. A későbbi Bács vármegye döntő részét a Bánca nemzetség foglalta el. A Temes folyótól délre fekvő mocsaras, homokos terület, a Dunától délre húzódó Álmos-hegység, hosszú évszázadokkal később: Fruška-gora (Tarcal) és a Dráva–Száva közötti dombvidék ekkor még lakatlan maradt.

A Magyar Királyság területe a 11. század végén már túlnyúlt a korábbi védőgyepűn, az ország déli határa ekkor a Száva és Duna folyó vonalán a Déli-Kárpátokig húzódott. A Délvidék magyarsággal való benépesítése a 13. század végétől felgyorsult, ennek nyomán a gyepük kij-

jebb kerültek, vagy kettős gyepűrendszer alakult ki. Az 1301-ig tartó Árpád-kor különböző időszakában jöttek létre az alsó- vagy dél-magyarországi vármegyék: Temes, Krassó, Keve, Bács, Bodrog, Baranya, Valkó, Szerém, a 14. század elején Torontál. (Bács és Bodrog vármegyéket évszázadok múltán, 1802-ben egyesítették Bács-Bodrog elnevezéssel.)

Az Oszmán Birodalom balkáni terjeszkedése elől menekülve már a 14–15. század fordulóján nagyobb szerb népesség települt be, amikor Lazarevics István (1374–1427) szerb fejedelemnek (Luxemburgi) Zsigmond király (1387–1437) hatalmas birtokokat adományozott a Tiszántúlon és Erdélyben, valamint délen Torontál vármegyét, ide a despota nagy számban szerbeket költöztetett. Később, az 1396. szeptember végi nikápolyi csatában – amelyben a Zsigmond király vezette európai kereszties lovagsereg megsemmisítő vereséget szenvedett – Lazarevics csapataival még a török szultán oldalán harcolt. A magyar király Konstantinápolyba menekült, onnan csak három hónap múlva került haza. Lazarevics ezután hűbéresként Zsigmond szolgálatába szegődött, és katonáival részt kellett vennie az Ozorai bánóság és onnan keletre fekvő Keve vármegyében a Temes folyótól a Szörényi bánóságig húzódó terület törökellenes védelmében.

A halála előtt egy évvel, 1426 májusában Lazarevics István – az unokaöccse és utóda, Brankovics György (1377?–1456) öröksége elfogadása érdekében – Tata várában (Komárom vármegye) szerződést kötött Zsigmond királlyal. Cserébe a despota az uralkodó javára lemondott Nándorfehérvár, Galambóc és Macsó váráról és a hozzájuk tartozó bánági területekről. Magyarországi birtokai megmaradhattak, köztük a Bács vármegyei Becse és a szerémségi Kölpény

vára is. Brankovics György despota 1427-től uralkodott, majd amikor 1439-ben a török csapatok elfoglalták keskeny kiterjedésű maradék államát, magyarországi birtokaira menekült.

Az 1444. novemberi vesztes várnai csata miatt Hunyadi János (1405–1456) elégtételt akart venni az Oszmán Birodalmon. Ezért 1448 szeptemberében hadaival Szörényvárnál átkelt a Dunán, és benyomult a maradék Rácországba. Ez volt az utolsó magyar kísérlet a Balkán török uralom alóli felszabadítására és Konstantinápoly felmentésére. Hunyadi csapataival október elején egyesült az albán Szkander bég (azaz a fejedelem Kasztrióta György, 1405–1468) erőivel, de II. Murád szultán (1421–1444, 1446–1451, aki a trónról közben rövid időre lemondott) a második rigómezei csatában 1448. október derekán hatalmas veszteségek árán, de győzött. A magyar-albán egyesült seregek vereségéhez döntően hozzájárult a szövetséges szerbek vezérének, Brankovics Györgynek az árulása, aki a szultánnal tudatta a magyar csapatok helyét és várható hadmozdulatait. Ráadásul a Hunyadi Jánossal szövetséges Vladisláv havasalföldi vajda a seregével szintén átállt a szultán oldalára.

A rigómezei ütközet után Brankovics a maradék Rácországon keresztül menekülő Hunyadi elfogatta, és bár súlyos feltételeket árán, de a magyar országnagyok erélyes fellépésére végül is szabadon engedte. Hunyadi János nemcsak elkobozta a hűtlen Brankovics magyarországi birtokait, hanem 1450-ben haddal vonult Brankovics ellen, ő meghódolt, de viszonyuk továbbra is kiélezett maradt.

Időközben a Bizánci Császárságtól elhódított, a Száva és a Duna vonalától délre elhelyezkedő területeken már a 13. század derekától a 16. század elejéig, az 1526. évi mohácsi vészig fennállt Kucsói, Barancsi, Macsóí, Sói és Boszniai, illetve Nándorfehérvári, Szreberniki és Jajcai, valamint Szörényi bánóságok fő feladata az ország déli határának a védelme volt. Élükön magyar előkelők álltak, és joghatóságukon külön kormányzatokat hoztak létre. Ebben az időben a magyarság a Bácskában, a Bánátban és a Szerémségben többségben és összefüggő területen élt. Szerémség az akkori Magyarország egyik leggazdagabb tája volt. Délvidéken a mohácsi vész utáni évtizedekben a magyarság elpusztult, vagy északra

menekült. Közben a középkori szerb állam 1459-ben végleg megszűnt, területén csaknem négy évszázadig tartó oszmán hódoltság következett. Már a török háborúk első időszakában a Száva és a Duna folyása alatt húzódó térségekről a szerbek tömegesen megfutamodtak, és Magyarország déli területein kerestek menedéket. Brankovics György unokája, Vuk 1465-ben (Hunyadi) I. Mátyás királytól (1458–1490) despota címet kapott, és birtokokat a Szerémségben. A Kölpény székhelyű uradalomba ezt követően akadálytalanul és nagy számban telepedhettek le az oszmán uralom alá került hajdani Rácországból menekült szerb családok.

A török birodalomban a vallási közösségek az ún. millet rendszerben bizonyos fokú önállóságot élveztek, amelynek keretében az ortodox egyház vezetői részben világi ügyekben is irányító jogkört nyertek. Mindez döntően hozzájárult a szerb nép idegen elnyomás alatti fennmaradásához, nemzeti törekvéseinek megfogalmazásához, továbbfejlesztéséhez. A sorozatos törökellenes felkeléseket követő megtorlások miatt szerbek tízezrei menekültek Magyarország déli területeire, őket a Habsburg uralkodók a határvidéken telepítették le. A Budai Szerb Ortodox Püspökség 1557-ben alakult, a pesti szerb templomot 1688-ban építették.

A legtöbb szerb az 1690. évi török ellentámadás elől érkezett, amikor Csernojevics Arzén (Arszenije, 1633–1706, Bécs) ipeki pátriárka mintegy 70 ezer hívével, más adatok szerint jóval többel, 35 ezer családdal érkezve, Magyarországon nemcsak menedéket kapott, hanem (Habsburg) I. Lipót király 1690. augusztus 21-én kelt kiváltságlevele szerint a pátriárka vezetésével széles körű önkormányzatot, politikai és egyházi önállóságot nyert. Nándorfehérvár (Belgrád) 1690 őszen történt eleste után az év végéig összesen mintegy 120–140 ezer szerb menekült Magyarországra. Nagy részük a Délvidéken és a Duna mentén Budáig, Szentendrét, sőt Komáromig telepedett le. Csernojevics Arzénak I. Lipót király 1701 októberében megtiltotta, hogy a Magyar Királyság és Horvát–Szlavónország területén a pátriárkai joghatóságot gyakorolja, és a szerb püspökségeket kijelölt székhelyéről, Szentendréről csak mint metropolita irányíthatta.

A bécsi Habsburg-udvar Dél-Magyarországon határőrkerületeket állított fel, melyekben a szerbek zöme katonai szolgálatot teljesített. Ké-

sőbb, 1694. május első napján (Habsburg) I. Lipót király (1657–1705) elrendelte a Szlavóniában, a Szerémségben és a Drávaszögben élő szerbeknek a Duna–Tisza közére, a Bácskába való átköltötését, de parancsát csak részben hajtották végre. Az 1690. évi kiváltságlevél és a millet rendszer hagyománya jelentősen elősegítette a szerb ortodox egyház világi hatalmának növekedését, ez egy évszázaddal később, 1790-ben, majd 1848-ban is megjelenítette a magyarországi szerbek önálló vajdaságra, azaz területi önkormányzatra irányuló követeléseit.

Közben a II. Rákóczi Ferenc (1676–1735), Magyarország és Erdély fejedelme vezette szabadságharc (1703–1711) idején a Magyarországra beköltözött szerbek a Habsburg-ház mellett harcoltak a magyarság ellenében. Ebben döntő szerepe volt Csernojevics Arzén szentendrei metropolitának, akinek a szabadságharc kitörése után a bécsi udvarnak tett szolgálataiért és hűségéért feloldották az utazási korlátozását. A Rákóczi-szabadságharc éveiben számos, magyarságot öldöklő „rácjárás” zajlott az országban. Ezek közül a legkegyetlenebb 1707. április 3-án történt, amikor a déli végekről hárromezer rác határőr zúdult Kecskemétre, nyúzta-vágta annak népét, a város több ezer lakosát – közte nőket, gyerekeket, öregeket is – legyilkolta, százakat rabszíjon hurcolt el, kirabolta és felgyújtotta a várost.

A magyar szabadságharcot követően a Délvidéken folytatódott az Oszmán Birodalom elleni, ezúttal két évig tartó ún. visszafoglaló háború. A küzdelmet az 1718. július 21-én a Duna melletti Pozsarevácon (ősi magyar neve: Passaróc) kötött békével zárták le (Habsburg) III. Károly király (1711–1740) és III. Ahmed szultán (1703–1730) követői. A török Porta lemondott a Temesközről és a Szerémségről, valamint Nándorfehérvárról. Ezt követően a bécsi kormányzat a Duna, a Tisza, a Maros és a Déli-Kárpátok nyugati hegyvonulatai által közrefogott területen nem ismerte el a hódoltság előtti régi magyar birtokosok jogi igényeit. Az egész vidéket kincstári tulajdonnak nyilvánította, ahol Temesi Bánság elnevezéssel katonai közigazgatást vezetett be. A területet mint különálló tartományt az Udvari Haditanács, illetve az Udvari Kamara alárendeltségébe tartozó Országos Igazgatóság irányította.

A Temesi Bánság első parancsnoka (1720 és 1730 között) gróf Claudius/Claude Florimund de Mercy (1666–1734) vezénylő tábornok volt, aki kezdetben rokkant és kiszolgált katonákat, 1724-től már toborzott németeket, főként parasztokat, iparosokat telepített be a lényegében lakatlan vidékre szinte az egész német nyelvterületről. Eközben kisebb számban, 1720 és 1740 között, vallon, francia, itáliai és spanyol bevándorlók is érkeztek. A Bánságban a 18. században ezért létezett egy Új-Barcelona nevű spanyol és Charleville névvel egy francia nyelvű vallon falu, ennek lakói később a németekbe olvadtak. Kényszertelepítéssel a Délvidékre szállítottak hajóval Bécsből, valamint az osztrák örökös tartományokból kitoloncolt több ezer bűnözőt, különféle „nem kívánatos” elemeket és igen sok „rossz hírű nőtsemélyt” is.

A Bánság hatalmas, vízjárta, mocsaras és elvadult területeinek lecsapolására, szabályozására Florimund de Mercy tábornok már 1722-ben nagyszabású munkálatokat indított. Temesvártól egy 70 km hosszú új medret ástak a kanyargós és sok kárt okozó Ó-Béga folyónak, így nagy része hajózható csatornává vált, és Titel helység fölött torkollik a Tiszába. Elengedhetetlen volt a Temes folyó szabályozása is. A folyó Temesvár alatt délnyugatra kanyarodik, nyugat felől nagy ívben megkerüli a Delibláti-homokpusztát, majd Pancsova városánál ömlik a Dunába. A Temest a mederszabályozási munkálatok során számos csatornával kötötték az új Bégához, így napjainkban is szorosan összefüggő vízfolyást alkotnak.

A Bácskában a dunai hajózás útvonalának a lerövidítésére 1793-ban kezdték meg egy csatorna építését az eredetileg a betelepítések előkészítésével megbízott Kiss József (1748–1812) és Kiss Gábor (1751–1800) mérnökkari katonatiszt testvérek tervei alapján s a felügyeletük mellett. Az új, 166 km hosszú vízfolyás Bezdán helységtől a Telecskai-dombok alatt halad Verbász, Szenttamás, Bácsföldvár irányába, ahol kettéágazik, és Óbecsénél csatlakozik a Tiszához. A történelmi neve Ferenc-csatorna, (Habsburg) I. Ferenc királyról (1792–1835) nevezték el, akinek az uralkodása alatt épült. A kiemelkedő létesítmény 1802-ben készült el. Főként a bánsági és a bácskai gabona, az erdélyi só szállítására létrehozták az első európai részvénytársaságot. A 227 km-rel

megrövidült vízi út olcsó szállítást eredményezett a Tiszáról a Dunára Titel helységeen keresztül átvezető kerülőúthoz képest. S eközben a Bácskában 70 ezer hektár kitűnő minőségű termőföldet szabadítottak fel a mocsarak és lápok alól. (Mai szerb neve: Duna–Tisza–Duna-csatorna.)

Az oszmán fennhatóság alól a pozsareváci békével 1718-ban visszakerült Bánság újjászervezésekor az elpusztult és elvadult korábbi vármegyékben elsősorban szervezett állami telepítéssel pótolták a lakosságot. Emellett korán ösztönös, belső vándorlás indult meg a Dunántúlról és az Alföld északi tájairól a Délvidékre, de az államhatárt átlépve a török birodalomból is érkeztek bevándorlók Dél-Magyarországra.

A magyarság bácskai letelepítésére a bécsi császári kincstár csak 1733-ban adott engedélyt, miközben a különféle nemzetiségek már ezt megelőzően szabadon beköltözhetek a vidékre. A magyarság új honfoglalását csekély mértékben a Habsburg-ház, nagyobb részt a földesurak szervezték. Bács vármegye magyar lakossága ugyanis a 16. század elejétől folytonosan pusztult, vagy északra vándorolt, és Buda 1541. évi eleste után, az 1697. évi zentai csatáig tartó török hódoltság alatt csaknem teljesen eltűnt a vidékről. A Bácska keleti részébe (mint irtuk) csak 1733-ban indulhatott meg a római katolikus vallású magyarok beköltözése Baranya, Tolna, Somogy, Zala és Veszprém vármegyékből, illetve a Jászságból, akik jelentősen megnövelték Magyarkanizsa, Zenta, Ada, Óverbász, Topolya, Újdoroszló, Péterréve lakosságát. A Bácska nyugati felére dunántúli, majd felső-magyarországi és jászsági telepések érkeztek.

Fél évszázaddal később (Habsburg) II. József, a „kalapos király” (1780–1790) türelmi rendelete (1781. október 25.) tette lehetővé, hogy a délvidéki letelepülésben addig korlátozott református magyarok is létrehozhattak falvakat a Bácskában. Ekkoriban alakult Bácsfeketehegy, Ómoravica (Bácskossuthfalva), Kishegyes, Pacsér, Mohol, Temerin, Bácsföldvár, amelyek népe a Nagykunságból, a Jászságból, a Kiskunságból és a Dunántúlról költözött a déli végekre, de a Tiszántúlról is érkeztek kálvinista hitű magyarok.

Eközben a 18. század derekán, (Habsburg) Mária Terézia királynő uralkodása (1740–1780) idején észak-, illetve északkelet-magyarországi

területekről elvándorolt tótok (szlovákok), illetőleg rutének (ruszinok) „nyelvzigetszerűen” elhelyezkedve találtak új otthont a Bácska középső és déli részsein. További csoportjaik a 18. század végétől érkeztek Felső-Magyarországról a bán-sági Torontál és Temes vármegye déli tájaira. Az Északkelet-Felvidékről jött rutének költöztek Közép-Bácskába, onnan egy részük tovább vándorolt a Szerémségbe és Szlavóniába.

Az 1737–1739. évi osztrák–török háború után is több ezer szerb települt be a Bácskába, a Bánságba és a Szerémségbe, ismét az ipeki pátriárka vezetésével. A Temesközzel határos keleti hegyvidéken már a 15. században éltek a vidékre folyamatosan beszivárgott oláhok (eredetileg: vlachok, rumének, ma: románok). Nagy tömegben azonban csak a 17–18. században kerültek a Bánságba, Habsburg-uralkodóházi állami telepítéssel, illetve önkéntes bevándorlással. Falvaikat a vidék déli-délkeleti részén alapították. A horvátok – köztük a római katolikus vallású bunyevácok és sokácok – a 15. századtól a török elől menekülő délszláv népcsoportok között, zömében szerbekkel együtt vándoroltak be az Észak-, illetve Északnyugat-Bácskába és a Drávaszögbe.

A németek második nagy telepeshulláma Mária Terézia királynő 1763. február 25-én kiadott ún. gyarmatosítási pátense után költözött be a Bánságba. Ennek lakossága egy évtized alatt 33 ezerről az 1770-es évekre 450 ezer főre növekedett. A szervezett letelepítés/letelepülés érdekében 1766-ban a bécsi udvarban egy gyarmatosító bizottság is alakult, amely császári biztosokat küldött Frankfurt, Köln, Ulm és Regensburg körzetébe telepések toborzására, onnan végül több mint 43 ezren költöztek a Bánságba. Eközben dél felől is folyamatos volt a bevándorlás, 1763-tól egy évtized alatt 182 ezer rumén (román), 79 ezer szerb, 9 ezer bolgár és 5 ezer zsidó költözött a Bánságba. A 18. században Bács vármegyébe is nagyszámú német telepes érkezett, ők elsősorban a Bácska nyugati és középső területein, a Hódsági, a Palánkai, a Kulai és a Zombori járásban alapították meg falvaikat.

Eközben a Bánságba évtizedekig nem települhettek magyarok, mert a beköltözésüket megtiltó jogszabályokat csak fél évszázaddal később hatálytalanította a Habsburg-udvar. Annak kap-

csán, hogy 1778. június 6-án kiadott rendeletével (Habsburg) Mária Terézia királynő megszüntette a Temesi Bánságot mint katonai közigazgatási egységet, és a területét visszacsatolta Magyarországhoz, újjáalakítva a korábbi Krassó, Temes és Torontálnemesi vármegyéket. (A Temesi Bánság további részeit a királynő említett rendelete az 1838-ig fennálló ún. német-bánsági, illetve oláh-bánsági katonai végezekedekhez, vagyis a bánsági határőrvidékhez csatolta.)

Az újjáalakított Torontál, Temes és Krassó vármegyébe a magyarság az alföldi vármegyékből, elsősorban Békésből, Hevesből, valamint a Jászságból és a dunántúli Sárközből érkezett. Ekkor, az 1781. utáni években jöttek létre a ma is nevezetes bánáti, illetve bánsági magyar falvak: Csóka, Padé, Szaján, Torontáloroszi (Kisorosz), Magyaritbé, Párdány, Torontálvásárhely (Debellács), Ürményháza, valamint Temesvár körzetében Újszentes, Ótelek, Omor és Végvár.

A magyarányú magyarországi német betelepítést a 18. század utolsó évtizedében (Habsburg) II. József zárta le, amikor kiváló szervezettséggel több ezer beköltözőt helyezett el a bácskai kamarai birtokokon. Ennek jogalapja az 1782. szeptember 21-én kiadott újabb gyarmatosítási páténs volt.

A török hódoltság alatt a Szerémség magyarsága is elpusztult, illetve elmenekült, helyébe nagy számban szerbek és horvátok, majd a 18. században németek, szlovákok, csehek és ruszinok költöztek. A 18–19. századi dunántúli és bácskai kivándorlás eredményeként a Szerémségben magyar szórványok keletkeztek: Maradék, India, Ürög, Nyékinca, Herkóca stb. A török fő átvonulási útvonalán fekvő Drávaszög népessége is megritkult, majd újjátelepült magyarokkal, horvátokkal, kisebb német és szerb csoportokkal.

Az Oszmán Birodalom szerblakta területein a 19. század elején kitört első, majd második törökellenes felkelés kudarca után a szerb autonóm fejedelemség Oroszország támogatásával jött létre. Az 1839-ben hatályba lépett alkotmány rögzítette a felkelések nyomán megszerzett nemzeti és polgári vívmányokat. A fejedelemség belügyi főnöke, Ilija Garasanin (1812–1874) tulajdonképpen belügyminiszter 1844-ben dolgozta ki a szerb állam területgyarapításának tervezetét („Načertania”), a szerb nemzeti politikai célkitű-

zéseit. Ezek között a legelső Nagy-Szerbia megvalósítása, a délszláv népek (horvát, szlovén, bosnyák, stb.) egyesítése, szerb vezetéssel. A Jugoszlávia, azaz Délszlávia fogalmat 1845-ben a Raguzában (Dubrovnik) élt szerb költő, Matija Ban említette először egyik költeményében.

Röviddel az 1848-as magyar forradalom kitörése után, április 14-én a szerémségi Karlócán tartott szerb nemzetgyűlés külön Vojvodina (Vajdaság) megalakítását követelte a Bácska, a Temesköz, a Szerémség és Baranya vármegye délkeleti területén, amelyek jelentős részben magyar-, illetve németlakta vidékek voltak. A magyar kormány túlzottnak ítélte a szerbek igényeit, és azokat nem fogadta el. Közben Szerbiából ügynökök százai érkeztek Dél-Magyarországra, és feltűzték a szerbeket a kormányzat ellen. Június derekán a Délvidéken magyarellenes felkelés tört ki, amelynek támogatására mintegy 10 ezer önkéntes érkezett Szerbiából. Ezt követően számos fegyveres összecsapás történt a magyar honvédség csapatai és a délvidéki „rác lázadók” között a Duna–Tisza szögben, az ún. Sajkás kerületben, Szenttamás, Pancsova környékén és másutt.

Közben (Habsburg) I. Ferenc József császár (1848–1916), az új uralkodó az 1849. március 4-én Olmützben (ősi magyar neve: Alamóc) kiadott ún. oktrojált alkotmányban Magyarországról leválasztotta a határőrvidéket. A magyar szabadságharc cári orosz katonai segítséggel történt leverése után néhány hónappal, 1849. november 18-án császári nyílt parancs hozta létre ideiglenes jelleggel Bácskából és a Temesközből a Szerb Vajdaságot, amelyhez a Bánságot is hozzácsatolták Temesi Bánság elnevezéssel. A terület kb. felét nyugaton a Szerb Vajdaság foglalta el: a Bácska és Torontál vármegye egészét, Baranya vármegye délkeleti táját, vagyis a Drávaszöveget, valamint a Szerémségben az Újlaki (Iloki) és Rumi járást.

A Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság összlakossága a megbízhatósága miatt kérdéses 1850. évi népszámlálás szerint (kerekítve) 1,5 millió fő volt. Ebből 244 ezer magyar (16,3%, de az összeírás a Habsburg birodalmi érdekek és pontatlanságok miatt a magyarok számát szándékosan alábecsülte), 402 ezer román (26,8%), 343 ezer német (22,8%), 336 ezer szerb (22,4%), 28 ezer tót (szlovák), 7 ezer horvát, rajtuk kívül

több ezer bolgár, illetve zsidó. Az említett 336 ezer szerb mellett 1 millió 164 ezer nem szerb élt a Szerb Vajdaságban és a Temesi Bánságban! Miközben az össznépeség alig több mint az egyötödét alkották, a szerbek mégsem voltak elégedettek, mert a vajdaságból egyes szerb többségű – a Szerémségben, főleg a határőrvidéken levő – területek a követeléseik ellenére kimaradtak. A viszonylagos többségű románok a közigazgatási egység keleti felén, a magyarok döntően a Bácska északi és középső táján, a szerbek zömmel a déli határőrvidéken éltek.

A nagy kiterjedésű közigazgatási egységet I. Ferenc József császár 1860. december 27-én ugyancsak nyílt paranccsal szüntette meg. A területet besorolta a magyar polgári igazgatás rendszerébe, és azon újraalapította Bács-Bodrog, Torontál, Krassó és Temes vármegyéket. Közben a császár felvette a *nagyvajda* címet, és ezt a vajdaság felszámolása után is, haláláig viselte. Megörökölte tőle utóda, (Habsburg) IV. Károly király (1916–1918) is. A bécsi kormányzat 1873-ban a déli határőrvidéket is beolvasztotta a vármegyékbe.

Közben Szerbiában, Obrenovics (Obrenović, 1823–1868) Mihály fejedelem az 1860-as évek közepén létrehozta az első törökellenes Balkán-szövetséget. Nagyhatalmi diplomáciai támogatással sikerült elérnie, hogy a török helyőrségek kiürítsék a szerb városokat. Ezzel Szerbia 1867-ben gyakorlatilag független lett. Az 1877–1878-as orosz–török háború idején az ország ismét bekapcsolódott a harcba. Az 1878. január–július között tartott berlini kongresszus nemcsak elismerte Szerbia függetlenségét, hanem az ország délkeleten kb. 11 ezer km²-rel megnövelhette területét. A belgrádi szerb kormány már az 1903. évi uralkodóház-váltástól titokban támogatta az Osztrák–Magyar Monarchia politikájával szemben álló délszláv mozgalmakat. Az 1912–1913. évi Balkán-háborúban, illetve az azokat lezáró londoni és bukaresti békében – Koszovó és Macedónia megszerzésével – Szerbia megkészezte területét.

A boszniai Szarajevóban Gavrilo Princip (1894–1918), egy szerb összeesküvő csoport tagja 1914. június 28-án megölte Habsburg Ferenc Ferdinánd (*1863) osztrák–magyar trónörökösét és feleségét, Chotek Zsófiát (*1868). Orosz-

ország biztatására a szerb kormány július 25-én elutasította az Osztrák–Magyar Monarchia ultimátumát, ezért az utóbbi 28-án hadat üzent Belgrádnak. Fél év múlva, decemberben Szerbia hivatalosan is a háborús célkitűzései közé iktatta az egységes délszláv állam létrehozását. A szerb hadsereg nagyszámú hadifogoly ejtése mellett ugyan a Monarchia három katonai támadását is visszaverte, de 1915 végére a német és bolgár erők beavatkozása után a központi hatalmak megszállták Szerbiát. Közben a világháború kitörése után Nyugatra távozott monarchiabeli ellenzéki szerb, horvát és szlovén politikusok 1915. május első napján Párizsban megalakították a Jugoszláv Bizottságot. A választmány fő célként tűzte ki, hogy az antanthatalmak támogatásával egy nagy délszláv államot hoznak létre.

Az előbbi bizottság később megegyezett a Nikola Pasics (Pašić, 1845–1926) vezette szerb kormánnyal, ennek eredményét az 1917. július 20-án kiadott ún. korfui nyilatkozatban tették közzé. A megállapodást horvát részről Ante Trumbics (Trumbić, 1864–1938) írta alá. A két fél közötti nézeteltérések azonban már a háború idején érzékelhetők voltak, mert amíg a Jugoszláv Bizottság az új országot a történelmi közjogi egységeket (Horvátország, Szerbia, Dalmácia stb.) megőrző szövetségi alakulatként kívánta megalapítani, addig Belgrád egy erősen központosított, szerb vezetésű állam létrehozását szorgalmazta.

Az első világháború után, 1918. december első napján Belgrádban kikiáltották a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot, amelyet S–H–S- vagy SZ-H-SZ-államnak is neveztek. Az új ország határait az 1919–1920. évi saint-germaini, a neuillyi és a trianoni békeszerződés állapította meg: kiterjedése 248 ezer km², a lakossága kb. 12 millió fő lett. A délszláv királyság két, egymástól gazdasági–társadalmi fejlettségben, politikai hagyományaiban erőteljesen különböző, soknemzetiségű és -vallású (ortodox, római katolikus, református, muszlim stb.) területet egyesített. A volt Osztrák–Magyar Monarchiától elcsatolt szlovén, horvát és magyar országrészek gazdaságilag kb. négyszer fejlettebbek voltak, mint Szerbia és Montenegró, amely már a délszláv állam születésekor súlyos ellentéteket vetített előre.

Az 1920. június 4-ei trianoni békediktátumban Magyarországtól összesen 63 644 km² területet

szakítottak el, amelyből a korábbi magyar társállam, Horvát–Szlavónország 42 541 km² területet képviselt. Az elszakított terület lakossága 2 621 954 fő volt. A további elcsatolt magyarországi részek: Bácska, a Bánság nyugati része, a Drávaszög, a Muraköz és Muramellék (1945 után: Muravidék), összterületük 21 082 km². A döntően Olaszországhoz rendelt adriai-tengeri magyar kikötőváros, Fiume 20,6 km², lakossága 49 806 fő volt.

Az 1910. évi magyar népszámlálás adatai szerint a trianoni békediktátumban Szerbiához csatolt terület népessége 1 545 662 fő volt, amelyből 471 601-en magyarnak vallották magukat. Ehhez hozzá kell számolni a Horvát–Szlavónországban az akkor összeírt 105 948 magyart, így az első világháború utáni trianoni békediktátummal a Szerb–Horvát–Szlóven Királysághoz rendelt területen összesen 577 549 magyar élt. A békediktátum előírásai elsősorban a Bácskában élő magyarságot sújtották igen kedvezőtlenül, itt élt ugyanis a délvidéki magyarságnak több mint a fele – 310 ezer fő –, a nyelvhatár a Ferenc-csatornánál húzódott. Innen délre kisebb-nagyobb tömbökben (Gombos, Temerin és Újvidék körzete, valamint az Észak-Bánátban Nagybecskerek, Torontáltorda és Törökbecse környéke), illetve szórványokban élt a magyarság.

Az első, 1921-ben tartott délszláv népszámlálás összesen 467 658 magyart mutatott ki a királyságban, 109 891 fővel kevesebbet, mint az 1910. évi utolsó magyar összeírás a később elcsatolt területeken. A meghamisított népszámlálási adatok okul és ürügyül szolgáltak arra, hogy a hatóságok a magyarság kisebbségi jogait korlátozzák, illetve azok biztosítását megtagadják, semmibe véve az ország nemzetközi kötelezettségeit.

A nemzeti és vallási kisebbségek kíméletlen állami elnyomása kezdettől érvényesült. Annak ellenére, hogy a Csehszlovákia és Románia által 1919. szeptember 10-én Saint Germain-ben aláírt kisebbségvédelmi szerződés a Szerb–Horvát–Szlóven Királyságot is kötelezte, a délszláv kormány párizsi küldöttsége ugyanis az előbbi év december 5-én nyilatkozatot tett annak elfogadásáról. Ennek ellenére az 1920-as évek elejéig alig volt érzékelhető a belgrádi kormányzat kisebbségi politikájában a megállapodás hatása – a szerződés 3., 6. és 7. cikkelyei rendelkeztek a legalapvetőbb polgári és politikai jogokról.

A szerb hatóságok kezdettől fogva korlátozták a magyarság nyelvhasználatát. A kisebbségvédelmi egyezmény ugyanis kimondta: egyetlen állampolgár sem korlátozható anyanyelve használatában magán- vagy üzleti ügyeiben, vallásának gyakorlásában, hogy gondolatait a sajtóban vagy más úton közzétehesse, vagy ezt tegye nyilvános gyűléseken, a hatóságok előtt és a kisebbségek által fenntartott intézményekben.

A kisebbségvédelmi szerződés 8. cikkelye előírta: a kisebbségeknek a saját anyagi erejükből joguk van iskolákat és kulturális létesítményeket alapítani s fenntartani. A 9. cikkelye előírta, hogy ott, ahol a kisebbséghez tartozó állampolgárok jelentékeny arányban laknak, a kormánynak meg kell könnyítenie saját nyelvű elemi iskoláztatásukat. Ezenkívül a községi költségvetéséből megfelelő arányban pénzt kell folyósítani a kisebbségek nevelési, vallási és kulturális fejlődéséhez.

Az államfordulatig, 1918-ban az elemi iskoláktól a felsőfokú tanintézményekig 750 különféle magyar iskola (ebből 645 népiskola vagy elemi) működött a Magyarországtól elcsatolt területeken. Az államfordulat után a felsőfokú magyar képzést megszüntették. A szerb hatóságok ki-sajátították az értékes magyar iskolaépületeket, különösen a középiskolákat, azok korszerű felszereléseit, szemléltetőeszközeit Szerbia belsejébe szállították. A magyar elemi és középiskolák igazgatóit, tanítóit, tanárait elbocsátották, és ó-szerbiai tanerőkkel helyettesítették őket. Az okleveles magyar tanárok és tanítók egy részét a hatóságok átvették, de addig nem véglegesítették őket állásukban, amíg nem tették le a háromfokozatú vizsgából álló ún. államnyelvvizsgát. Sokan már az elsőt sem jutottak tovább, de a második és a harmadik is alaposan megritkította soraikat. Emiatt az 1920-as évek végére kialakult jelentős tanítóhiányt leginkább a bácskai tanyavilág iskoláiban tanuló legszegényebb magyar rétegek gyermekei szenvedték meg.

A magyar tanintézmények élére politikailag megbízható szerb tanítókat és ortodox papokat neveztek ki. Az egyházak iskoláit, azok felszereléseit, valamint az intézményeket fenntartó vagyont, az alapítványokat, a hagyatékot az állam kártalanítás nélkül sajátította ki. A Bácskában, a Bánátban és a Drávaszögben az 1922–1923. tanévben 285 állami népiskola 646 osztá-

lyában tanultak magyarul, ez az 1927–1928. tanévre 204 iskolára és 458 osztályra csökkent. A délvidéki magyarságot a lélekszáma szerint 1128 magyar osztály illette volna meg, ezzel szemben az 1938–1939-es tanévben 183 négy- és hatosztályos párhuzamos elemi iskola volt magyar tanfelügyelőségi, összesen 374 tanítóval, 27 915 tanulóval.

Az iskolakötelesek nemzetiségi hovatartozását az 1921-ben kiadott Pribičević-féle névelemzési rendelet szerint a községi elöljáróság vagy a szerb igazgató döntötte el. Nemcsak a Tóth, Horváth, Lengyel, Orosz, Rácz, Bosnyák, Takács, Török, Németh, Kovács, hanem az -ics, -vics végződésű családnevűeket is, mint elmagyarosított szlávokat, szerb iskolákba kényszerítették, évente több ezer magyar tanulót. (A nemzeti kisebbségek nyomására 1927. november első napján a közoktatásügyi miniszter visszavonta a névelemzési rendeletet, de a gyakorlatban 1941-ig, Jugoszlávia felbomlásáig alkalmazták.) Rendeletet hoztak arról is, hogy magyar iskolákat csak magyar gyerekek látogathatnak.

Az első kisebbségi korszak végén, 1940-ben már csak 438 szerb–magyar párhuzamos népiskolai osztály működött kereken 26 ezer tanulóval. Ez azt jelentette, hogy a magyar gyermekeknek ekkoriban csak alig több mint a fele tanulhatott anyanyelvén. Ebben az időszakban kb. 24 000 magyar gyerek szerb osztályba kényszerült. A délvidéki lapok már 1930-tól számtalanszor közöltek ún. katonaleveleket: a magyar legényeket a bolgár és az albán határra vitték katonának. Szüleik a leveleiket kénytelenek voltak elvinni a község valamelyik szerb hivatalnokához, hogy olvassa el nekik, ő viszont nem értette. A leveleket ugyanis szerb cirill betűkkel, de magyar nyelven írták. F fiatalok ezrei nem tanultak meg szerbül a gyatra és kényszerített szerb elemi iskolákban, ahol a magyar betűvetést sem sajátíthatták el.

Az ortodoxia hivatalosan nem, de a valóságban államvallássá emelkedett, ünnepeit országos munkaszüneti nappá nyilvánították. A katolikus és református ünnepeken viszont dolgozni kellett. A szerb uralom önkényeskedéseit megkönnyítette, hogy a kisebbségi sorsba került magyarság évekre vallási vezetés nélkül maradt. Az új államhatár szétszabdalta az addigi egyházszervezetet, s ez igen megnehezítette a hitélet talpra állását.

A kalocsai római katolikus főegyházmegye (érsekség) nagyobb része, Bács-Bodrog vármegye összesen 89 plébániája került délszláv fennhatóság alá, kb. 300 000 hívővel, négyötödük magyar, a többi horvát. E plébániákból alakította meg a Szentszék 1923-ban a Bácskai Apostoli Kormányzóságot. A csanádi püspökség zöme, 160 egyházközség Romániába, egynegyede – 33 plébánia – az SZ–H–SZ-államba került. Az utóbbiból és a Bánát többi katolikus ekléziájából hozták létre ugyancsak 1923-ban a Bánati Apostoli Kormányzóságot, amelyhez 53 plébánia és kb. 200 ezer hívő tartozott.

Hosszas vajúdas után, 1928-ban alakult meg főesperességgként a *Református Keresztény Egyház*, amelynek alkotmányát és törvényeit 1930. július és 1933. május között Ágoston Sándor (1882–1960) esperes dolgozta ki, aki 1933 és 1960 között püspökként tevékenykedett. Az ő nevéhez fűződik Bácsfeketehegyen a református egyházkerület központjának kialakítása, ahol árvaházat, lelkeszképzőt, illetve -továbbképzőt és egyházi munkatársképző szemináriumot nyitott. Az 1930-as években a kálvinista hívők több mint kétharmada volt magyar (39 ezer lélek).

A szerb kormány sok száz rendelete, intézkedése szöges ellentétben állt a kisebbségvédelmi szerződés jogszabályaival, azokat az egész korszakban, 1941 tavaszáig folyamatosan és súlyosan megsértették. Például a postán és a vasúton azoknak a tisztviselőknek, akik ismerték a kisebbségek nyelvét, megtiltották, hogy a közönséggel való érintkezésben az államnyelven kívül más nyelvet használjanak.

Az 1921. június 28-án, Szent Vid napján elfogadott ún. vidovdáni alkotmány erősen központosító jellegű volt, és az uralkodót túlhatalommal ruházta fel. Bár parlamentáris demokráciát vezettek be, I. Sándor szerb király és a belgrádi szerb politikai-gazdasági vezetőréteg döntő szerepe kezdettől érvényesült, a hadseregben különösen meghatározó volt a szerb befolyás. Mindez alapvetően sértette a nem szerb államalkotó népek – főként a horvátok és a szlovének – érdekeit. Ugyanekkor a szerb közvélemény a létrejött délszláv királyságot a 19. századi szerb nemzetegyesítési célok megvalósításának tekintette, és az erőteljes központosítás elleni minden fellépésben a szerb nemzeti egységet veszélyeztető elszakadási szándékot látott.

A délszláv királyság belügyminisztériuma 1922. május 30-án kiadott rendeletével megváltoztatta az elcsatolt magyar területek közigazgatását, illetve a települések elnevezését. A Bácskából, a Bánátból és a Drávaszögből (Dél-Baranya) külön tartományt szerveztek Vojvodina (Vajdaság, területe 19 702 km²) névvel, felelevenítve az 1850–1860 között fennállt Szerb Vajdaságot. Ekkor kapták hivatalosan az új államhoz csatolt Torontál és Temes vármegyei részek a Banat (Bánát), az odakapcsolt Bács-Bodrog és Csongrád vármegyei területek a Bačka (Bácska), a Drávaszög pedig a Baranja (Baranya) neveket.

A magyarság helyzetét a legérzékenyebben a földreform érintette. Az 1919. február 25-én kiadott szerb királyi parancs 500 katasztrális holdig kisajátította a nagybirtokokat, ezt később 100 hektárra módosították. A rendelet alapján elkobozták a magyar települések – például Magyarkanizsa, Zenta – közbirtokait, a katolikus és református egyházközségek javait, de a szerb-, illetve horvátlakta helységek, valamint a görögkeleti felekezetek földjeihez nem nyúltak. A magyar és német magánbirtokokat zár alá vették, és szerbeknek adták bérbe. A tartományban élő 147 ezer földnélküli nincstelen, uradalmi cseléd és napszámos magyar nem kapott földet.

Eközben a hatóságok megkezdték a Vajdaságba a főként dél-szerbiai és montenegrói szerbek, ún. dobrovoljacok ezreinek a beköltöztetését, akiknek számos önálló, kolonista falut létesítettek a terület minél nagyobb mértékű elszlávosítása érdekében. A szerb telepések egy része azonban nem tudott alkalmazkodni a délvidéki fejlett, korszerű, gépesített mezőgazdálkodáshoz, mert a szülőföldjükön, Dél-Szerbiában és Montenegróban még az 1920-as évek végén is több százezer faekét használtak.

A magyar állam idejében működött 168 délvidéki pénzügyintézetet felszámolták, vagy beolvastották a szerb bankokba. A korábbi 230 magyar szövetkezetből 17 maradt. A magyar tulajdonú vállalatokra hatósági nyomást gyakoroltak, hogy a magyar alkalmazottaikat szerbekre cseréljék. A hatóságok elkobozták a magyarság jótékonyági és közcélú alapítványainak pénzvagyont is.

A magyar egyesületeket, olvasóköroket az államhatalom feloszlatta. Ezért az anyanyelvi közélet a kocsmákba, kávéházakba szorult, ahol

ún. alapszabály nélküli asztaltársaságokat szerveztek, hogy erősítsék a soraiban megtizedelődőtt, csüggedt magyarságban az összetartozás érzését. A hatóságok a magyar nemzeti jellegű közművelődési intézményeket különféle megszorító intézkedések bevezetésével igyekeztek lehetlenné tenni, ezért azok csak igen lassan, évek múltán szerveződtek újjá. A szerb rendőrség bírói végzés nélkül bármikor és bárhol tarthatott házkutatásokat, betilthatott egy-egy nehezen, kenőpénzért („baksis”) engedélyezett táncmulatságot, irodalmi estet. Az állandó magyar színházi társulatok működési engedélyét is bevonták Szabadkán, Zomborban, Zentán, Újvidéken és Nagybecskerekén. A hatóságok a nagy múltú délvidéki magyar sportegyesületeket is betiltották, és újraindulásukat csak akkor engedélyezték, ha szláv tagokat vettek soraik közé, illetve ha a szerb nacionalista Sokol-egyesületekkel léptek kapcsolatba. Az új impérium számos magyar művészeti alkotást, műemléket is megsemmisített.

Csak 1922. szeptember 17-én alakulhatott meg Zentán az Országos Magyar Párt, amelynek jogi háttérét az említett kisebbségvédelmi szerződés adta. A szervezet a délvidéki magyarság érdekeinek képviselőjeként, sérelmeinek orvoslásáért (az anyanyelv szabad használata, anyanyelvű oktatás, betiltott egyesületek, alapítványok újraengedélyezése stb.) lépett fel. A magyar párt az 1927. január 23-i tartománygyűlési választáson tíz, a szeptember 27-i skupština voksoláson két mandátumot szerzett, így dr. Várady Imre és dr. Streliczky Dénes bekerült a belgrádi parlamentbe. A magyarságot viszont a lélekszáma alapján 12–13 mandátum illette volna meg. A választási kampány során balkáni módszereket alkalmaztak, a hatósági személyek és a szerb nacionalisták számos helyen bántalmazták a magyarság vezetőit. A november 6-i községi választásokon a párt jól szerepelt, például a Bácskában 442 mandátumot szerzett. A hatóságok azonban számos helyen megsemmisítették a mandátumokat arra hivatkozva, hogy a képviselők nem ismerik az állam nyelvét. A magyar párt 1928-ban már a délvidéki magyarság egészének az érdekeit képviselte programjában. Erőteljesen fellépett a földreform okozta sérelmek ellen, harcolt a magyar iskolaügyért.

A délszláv királyság első, 1921–1929 közötti parlamentáris korszakát az előbbiekből követke-

zően az igen heves politikai harcok, a gyakran megtartott választások és kormányváltások jellemezték. Különösen éles ellentétek feszültek a szövetségi államberendezést követelő, Stjepan Radić (Radics István, 1871–1928) vezette Horvát Parasztpárt – mivel Horvátország nem kapta meg a Magyar Királyságban élvezett sok évszázados önkormányzatát, illetve a szerb vezetőrétegtől durva nemzeti elnyomásban volt része – és a kormányzó Szerb Radikális Párt között. A kialakult helyzet döntően meghatározta a délszláv királyság nemzetiségi politikáját.

A szerb és a horvát vezetőréteg közötti ellentétek a végletekig kiéleződtek. Az állam képtelen volt megoldani a gazdasági, kulturális szempontból különböző fejlettségi szintű, eltérő politikai, jogi, történeti hagyományú szerb és horvát területek összekapcsolását. A belgrádi parlamentben (skupština) Puniša Račić (Racsics, 1886–1944) szerb kormánypárti képviselő 1928. június 20-án zajos szópárbaj közben pisztolyt rántott, és hét lövést adott le a Horvát Parasztpárt négy vezetőjére. Közülük hárman azonnal meghaltak, Stjepan Radić rövidesen szintén belehalt sérüléseibe. Zágrábi temetésén félmillió ember vett részt. Horvátországban tüntetések és tiltakozások törtek ki, és az ország a következő hónapokban a polgárháború küszöbére sodródott az erősen horvátellenes rendőrségi és csendőrségi terror miatt. Decemberben a horvát fővárost, Zágrábot kiszakították a Zágrábi Tartományból, és a belgrádi régióhoz csatolták. Az uralkodó (Karađorđević) I. Sándor (Karagyorgyevics, 1888–1934) az állam szövetségi átalakítása helyett 1929. január 6-án királyi diktatúrát vezetett be. Feloszlatta a parlamentet, betiltotta valamennyi párt és társadalmi egyesület működését.

Februárban újjászervezték a városi tanácsokat, a helyhatóságokat, különféle bizottságokat, melyekből több mint félezer magyar képviselőt eltávolítottak. A községi elöljárókat közvetve vagy közvetlenül a belügyminiszter nevezte ki. A közhivatalokban megtiltották a magyar nyelv használatát, a csekély számú magyar tisztviselőt kitétték állásából, a magyar nyugdíjasoknak és hadirokkantoknak csökkentették a járandóságát. Semmibe vették a nemzeti kisebbségek politikai, vagyoni, személyi és életbiztonságát. A sajtóban szigorú cenzúrát vezettek be, az újságok csak

a miniszterelnöki sajtóiroda közleményeit jelenthették meg. Napirenden voltak a politikai internálások, minden előzetes kihallgatás vagy törvényes eljárás nélkül. A politikai perekre szerb tagokkal külön statáriális bíróságokat állítottak fel, ítéletük ellen nem lehetett fellebbezni.

Később az 1929. október 3-án hatályba lépett új közigazgatási rendszer megszüntette a történeti és nemzeti alapon kialakult tagozódást. Az etnikailag összefüggő területeket felszabdalták, és a különböző földrajzi nevet kapott bánóságokba sorolták, amelyek élére a király teljhatalmú bánokat (kormányzókat) nevezett ki. Az állam elnevezése ekkor Jugoszláviára (Délszlávia), illetve Jugoszláv Királyságra változott. Az addig tartományként fennálló Vajdaságot (Bácska, Bánát, Drávaszög) az ekkor létrehozott Dunai Bánáshoz (területe 30 158 km², lakossága 2,108 millió fő) csatolták, amelyhez a Szerémség szerbek által sűrűn lakott keleti felét és Kragujevacig Észak-Szerbiát is hozzárendelték, amivel elérték a szerb többséget. Az addigi Vajdaságban a magyarok aránya 27,9% volt, a németeké megközelítette a 24%-ot, a Dunai Bánágban a magyaroké 18,3%-ra (385 562 fő), illetve 16,3%-ra esett vissza, miközben a szerbek részesedése 57,3%-ra nőtt. Ennek alapján a hatalom a magyarságot megfoszthatta azoktól a jogoktól, amelyek megadása az arányszámától függött. A Dunai Bánág tanácsában például 17–19 hely illette volna meg, de a területbe csak két magyar tagot hívtak be.

Az 1931. évi jugoszláviai népszámlálást már a diktatúra idején tartották. Ennek során csak szerb nemzeti szempontokat helyeztek előtérbe, azokat eltúlozták, ezért az összeírás hamis adatokat eredményezett. A szláv ajkú lakosságot célszerűen többnek tüntették fel a valóságosnál. Magyarok százait az említett névelemzési rendelet alapján, még akkor is, ha szintiszta magyar nevük volt, délszlávnak minősítették. Az egyéni számlálólapokat csak cirill betűkkel nyomtatták, azokat csak szerb nyelven állították ki. A népszámlálás nem volt önszámlálás, mert az összeírási íveket nem maga a megszámlált töltötte ki, ezért lehetőség volt a durva hamisításokra. A nagyszerb nacionalizmus szempontjából még így is kellemetlenek voltak az eredmények, ezért azokat nyomtatásban nem jelentették meg. Az 1931. évi népszámlálás községenkénti részletes

adatait Jugoszlávia felbomlásáig nem tették közzé, csak előzetes számokat közöltek. A nemzetiségi megoszlást a belgrádi Politika című félhivatalos lap 1933-ban közölte: eszerint két évvel korábban az országban 465 800 magyart – 1858 fővel kevesebbet – jegyeztek fel, mint 1921-ben, azaz a magyarság természetes szaporodása elveszett. Ugyanakkor Rónai András (1906–1991) geográfus számításai szerint az 1930 körüli években 592 ezer magyar élhetett Jugoszláviában.

Az ugyancsak 1931. évi új alkotmány nem ismerte el a kisebbségeket és jogaikat, sőt kimondottan megtiltotta bármilyen irányú szervezkedésüket. A pártalakítási törvény feltételei sem tették lehetővé az Országos Magyar Párt újjáalakulását. Az ugyancsak 1931. évi parlamenti választásokon a kormány által felállított országos listán egyetlen renegát magyar kapott mandátumot, és egy német, a többi nemzetiséget senki sem „képviselte”. A szenátusba sem került be magyar. A megszorításokkal a horvát elkülönülési törekvéseket igyekeztek letörni, de egyúttal a nemzetiségek szervezkedését is lehetetlenné tették. Így a magyarság számára sem nyílt lehetőség önálló párt megalakítására.

Ebben a helyzetben a magyarság vezetői két megoldást láttak: felsorakozni valamelyik jugoszláv párt mellé annak reményében, hogy az majd engedményeket harcol ki számára. Viszonzásul persze fel kellene áldozni a magyar nemzeti célok egy részét, ez pedig szakadákot vágna a jugoszláv párt mellé felsorakozott és a pártszövetséget ellenző magyar tömegek közé. A másik út: a magyarság gazdasági és kulturális önszerveződése.

A királyi diktatúra által támasztott akadályok ellenére vagy éppen annak következtében az 1930-as évek derekán mindinkább öntudatra ébredt a délvidéki magyarság. Politikai szerveződési lehetőségek híján két mozgalom keretében indította el küzdelmét a nemzeti azonosságtudata megerősítéséért. Az egyik keret az ún. Egyesült Ellenzék, illetve a vajdasági szerb mozgalom magyar szárnyának politikai szervezkedése volt, amely a Vajdaság népeinek egyenlőségét és demokratikus együttműködését hirdette, de megfogalmazta a magyarság követeléseit is. A másik szerveződésnek az újvidéki Reggeli Újság (a volt Délbácska lap) Közművelődési Tanácsának igen sikeressé

vált magyar népművelési mozgalmát tekinthetjük. Ez utóbbi alapozta meg később, az 1930-as évek végén a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség (DMKSZ) újjáalakulását. A magyarság egyes vezetői eközben úgy látták: ha támogatják a kormányt, kedvezményeket vívhatnak ki a magyarság számára, de ez a politika csak ideiglenes és jelentéktelen eredményeket hozott.

Közben az állandósult hatósági terror ellenhatásaként a horvát emigránsok megalakították az usztasa mozgalmat, és a mozgalom 1934. október 9-én a franciaországi Marseille-ben meggyilkolta Sándor királyt. Az új uralkodó Sándor kiskorú fia, II. Péter (Petar, 1923–1970) lett. A tényleges hatalom azonban Pál régensherceg (1934–1941) kezébe került, és ő Jugoszlávia felbomlásáig fenntartotta a diktatúrát. (Ekkor II. Pétert nagykorúvá nyilvánították, hamarosan külföldre menekült.)

A délvidéki magyarság ellen az 1930-as években is folytatódott a durva, nemzetiségi megkülönböztetés. Például a Dunai Bánság kb. 20 ezer köztisztviselőjének mindössze 1%-a, kb. 200 fő volt magyar, azok is a legalsó beosztásokban működtek. Ehhez hasonló volt a helyzet a bíróságokon: a magyarlakta vidékeken olyan bírák tevékenykedtek, akik nem ismerték a magyar nyelvet. Továbbra is tiltották a magyar nyelv használatát a közhivatalokban és a kereskedelmi életben. A magyarul írt kérvényeket visszautasították, a színmagyar falvakban is szerbül kellett vezetni a hivatalos ügyeket és a jegyzőkönyveket. A hirdetéseket csak szerbül lehetett közzétenni, így az élőszóban kidoboltakat is. Nem engedték a magyar nyelvű falragaszok és hirdetőtáblák elhelyezését sem.

Tovább folytatódott a magyarok súlyos gazdasági elnyomása. Amíg például a Dunai Bánságban a magyar gazdák földjeire évente 150 dinár adót róttak ki katasztrális holdanként, addig a Vardar Bánságban (Montenegró) mindössze 7 dinárt. A nehéz gazdasági helyzet, a földnélküliség miatt a délszláv államból 1921 és 1933 között kereken 16 000 magyar vándorolt ki tengerentúli országokba. Az is kedvezőtlen jelenség volt, hogy a Bánságból százával telepedtek át jól képzett magyar szakmunkások, kézművesek horvát–szlavónországbeli és dalmáciai, sőt bosznia-hercegovinai városokba, ott beolvadtak,

s végképp elvesztek nemzetünk számára. A magyarság vezetői, Deák Leó (1888–1945), a jugoszláv kommunista diktatúra későbbi vértanúja és Várady Imre (1867–1959) ügyvédek, dr. Sántha György (1862–1948) orvos, az Országos Magyar Párt elnöke, számtalanszor tiltakoztak a hatóságoknál a magyarságot ért sérelmek miatt.

Az 1938. december 11-i választásokon a parlamentbe döntően szerbek kerültek, a csaknem félmillió magyarországi egyetlen képviselőt sem tudott bejuttatni a skupštinába, holott a számaránya szerint legalább 12 mandátum és két szenatori hely illette volna meg. Ehelyett egyet kapott, de azt sem választották, a tisztségre dr. Várady Imrét a király hívta be.

A választások után a magyar politikai vezetés megoszlott, az említett két személy a belgrádi kormánnyal való együttműködésben látta a magyarság helyzetének javulását és jövőjét, továbbá a hajdani Országos Magyar Párt utódjának tekintette csoportosulását. Várady Imre 1939. október 17-én Dragiša Cvetković (Cvetkovics, 1893–1969) miniszterelnöknek előadhatta a magyarság kívánásait, de érdemi intézkedés ekkor sem történt. A szenátor a magyarság november 26-i topolyai összejövetelén örömmel üdvözölte az augusztusi szerb és horvát megegyezést, mert az újonnan létrejövő Horvát Bánság területén 80 000 magyar is élt. Sőt, azt is hangsúlyozta, hogy már nincs akadálya a szerb–magyar barátság kifejlődésének, mert az országban élő félmillió magyarnak ugyan 10–12 képviselőre volna joga, de csak három mandátumot kér.

A magyar vezetőréteg másik része a horvát irányzatú és dr. Nagy Iván ügyvéd (1904–1977?) vezette mozgalomhoz, az Egyesült Ellenzék vajdasági szárnyához csatlakozott. Nagy is többször előadta a magyarság követeléseit a belgrádi kormány alelnökének, Vladko Mačeknek (1879–1964), ő megígérte azok teljesítését, de semmi érdemi nem történt. Ennek oka, hogy az akkori jugoszláv belpolitika két központban, Belgrádban és Zágrádban zajlott, és a magyarság vezetése is eszerint vált ketté. Az 1939. augusztus 26-án aláírt szerb és horvát megegyezés, a Cvetković–Maček-paktum az ország szövetségi átalakításának első kísérlete volt – Jugoszlávia keretében Horvát Bánság elnevezéssel Horvátország önkormányzatot kapott –, amely azonban

elkésztett. A kibékülés csak elodázta a közelgő horvát–szerb háborút. Az ekkor létrehozott Horvát Bánságban élő magyarság érdekképviselői kettészakadt zágrábi, illetve belgrádi irányzatra. Ebben a helyzetben egyesek, főként Gyöngyösi Dezső (1885–1970) közíró, lapszerkesztő és Muhi János (1913–1969) újságíró, szerkesztő, helytörténész – mivel az Országos Magyar Párt újjászervezésére nem volt lehetőség – a magyarság erőinek népközösségi formában, illetve gazdasági alapon való összefogását sürgették, de törekvéseik nem jártak sikerrel.

Eközben 1936-ban, amikor enyhült a délvidéki magyarságra nehezedő hatósági nyomás, elindult az újvidéki Reggeli Újság már említett nemzetmentő mozgalma. A lap keretében szervezett Közművelődési Tanács sajátos módon igyekezett megvalósítani a magyarság érdekvédelmét, megmaradását. A hatóságok hamarosan vizsgálatot indítottak az újság ellen, az azzal védekezett, hogy a tanács nem egyesület, illetve szövetség, hanem a napilap egyik kulturális kérdésekkel foglalkozó osztálya. A Közművelődési Tanács azonban a valóságban a magyar egyesületek hiányzó központi szervét igyekezett pótolni, összefogta az egyesületeket, és ellátta népművelési kiadványokkal. Száznál több népművelő előadás szövegét nyomtatta ki, s azokat rendszeresen elküldte az egyesületeknek felolvasásra. Ezeknek az előadásoknak több mint 100 ezer hallgatója volt.

A Közművelődési Tanács a munkájába bevonta a magyar papokat, értelmiséget, néptanárokat, a falusi és a tanyasi gazdákat. Tanfolyamokat indított az írástudatlanság felszámolására, mert 54 községben csak névleges magyar iskolai tagozat működött, ahol magyarul nem tudó szerb tanítók oktattak. A Reggeli Újság a vasárnapi számainak mellékletében gazdasági, egészségügyi stb. kérdésekkel foglalkozott, s külön magyar irodalmi és történelmi sorozatot közölt. Ismeretterjesztő és népművelést irányító mellékletet adott ki Egyesületi Közlöny címmel. Az újság szervezte meg 1936-ban a délvidéki Gyöngyösbokréta mozgalmat: ezen a nyáron tartották meg először Gomboson a magyar zenéi, ének- és táncgyűttesek találkozóját, majd a következő években más falvakban: Bezdánban, Temerinben, Bácskossuthfalván, Csantavéren és az al-dunai Székelykevéren.

Közben az addigi francia irányultságú jugoszláv külpolitikát 1935-től a Németországhoz történő közeledés váltotta fel, amelyet a Cvetković-kormány is követett. Az ingatag belső helyzet arra készítette Jugoszláviát, hogy közeledjen a szomszédos államokhoz. Ennek keretében 1940. december 12-én Belgrádban aláírták a jugoszláv–magyar „örök barátsági” szerződést, amely feltehetően javított volna a délvidéki magyarság sorsán, de az ország négy hónap múlva felbomlott. Jugoszlávia ugyanis 1941. március 25-én csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, Németországhoz és szövetségeseihez. Két nap múlva, március 27-ére virradó éjjel Dušan Simović (Szimovics, 1882–1962) tábornok államcsínyt hajtott végre, és megbuktatta a németbarát Cvetković-kormányt. A tábornok ezután átvette a miniszterelnöki tisztséget. Az új vezetés nem hagyta jóvá a Bécsben aláírt jegyzőkönyvet.

A német birodalmi vezér, Adolf Hitler (1889–1945) még e napon elrendelte Jugoszlávia megszállását, és egyben elismerte Magyarország Jugoszláviával kapcsolatos igényeit. Cserébe a német csapatok magyar területen való átvonulásának engedélyezését kérte, és a Magyar Királyi Honvédség részvételét a hadműveletekben. Az említett „örök barátsági” szerződés miatt Teleki Pál (1879–1941) miniszterelnök tétovázott, jogi formulát keresett, miként lehetne a szerződés megszegése nélkül visszaszerezni a délvidéki magyar területeket. Teleki március 29-én értesült arról, hogy Adolf Hitler – ha Magyarország nem támogatja a Jugoszlávia elleni katonai fellépést – egy német ütközőállamot alakít ki a történelmi és a trianoni Magyarország déli területeiből Prinz Eugen Gau (‘Jenő herceg tartomány’) elnevezéssel. Ennek részei lennének: a Bácska egésze, a Bánát, Baranya vármegye Péccsel és Drávaszöggel együtt, esetleg Tolna megye, valamint a Romániához tartozó Bánság és Hunyad megye. Az új Gaut közvetlenül a Harmadik Birodalomból kormányoznák.

A magyar Legfelső Honvédelmi Tanács 1941. április első napján három feltételhez kötötte az ország katonai részvételét Jugoszlávia ellen. Leiszögezte: a Magyar Királyi Honvédség csak akkor támad, ha Jugoszlávia felbomlott; ha a magyar nemzeti kisebbség veszélybe került; végül, ha a magyarlakta területek a német előnyomulás

következtében a senki földjévé válnak. Másnap Nagy-Britannia a diplomáciai viszony megszakítását, illetve hadüzenetet helyezett kilátásba a szövetségeseivel együtt. A politikai malomkövek – azaz az elszakított délvidéki magyarlakta területek visszavételére kedvező alkalom, illetve a várható nyugati hadüzenet – között őrlődő Teleki Pál miniszterelnök öngyilkos lett, április 3-án hajnalban holtan találták a lakásán. (Egyesek szerint a németek gyilkolták meg.) Az új kormányfő Bárdossy László (1890–1946) lett, ezt követően elrendelték a magyar honvédség részleges mozgósítását.

A német, olasz és bolgár csapatok április 6-án támadták meg Jugoszláviát, annak hadserege napok alatt összeomlott. Április 7-én a jugoszláv légierő magyarországi városokat (Szeged, Kiskunhalas, Pécs, Zalaegerszeg, Körmend) és községeket (Kelebia, Siklós, Villány) bombázott. Közülük Szegedet az említett napon hat hullámban érte jugoszláv légitámadás, tetemes károkat okozva. A bombázások során számos polgári személy súlyosan vagy könnyebben megsérült. Egy kisgyermek később belehalt a körmendi vasútállomás elleni támadáskor kapott sérüléseibe.

Április 10-én Zágrábban kikiáltották a Független Horvát Államot, amelyhez hozzácsatolták Bosznia-Hercegovinát. (A szlovén területeket a Német Birodalom és Olaszország felosztotta egymás között, az utóbbi Isztriát és Dalmácia nagyobb részét is megkapta, Szerbiában és Montenegróban németbarát kormányokat hoztak létre.) Magyarország csak a horvát önállóság kinyilvánítása, vagyis Jugoszlávia teljes felbomlása után egy nappal, április 11-én délután 14 órakor kapcsolódott be a hadműveletekbe, amikor a magyar honvédség kijelölt csapatai átlépték a déli trianoni határt. (Tehát nem megalapozott az évtizedek óta hangoztatott vádaskodás, mely szerint Magyarország megszegte az 1940. decemberi „örök barátsági” szerződést, ugyanis az 1941. április 10-én okafogyottá vált.)

A Magyar Kir. Honvédség mindössze két és fél napig tartó délvidéki hadműveleteivel, 1941. április 13-án befejeződött a Bácska, a Drávaszög, a Muraköz és a Muramellék (Muravidék) több mint két évtizedes idegen uralom alóli felszabadítása. A jugoszláv csapatok folyamatosan hátráltak a Duna déli vonala felé. A Ferenc József-csatorna

közelében, Petrőc községnél és Újvidék körzetében, valamint számos helyen kisebb-nagyobb összecsapásokra került sor a szerb szabadcsapatokkal, illetve a félkatonai szervezetként működő csetnik orvlövészekkel. A Délvidék visszavételekor a magyar honvédség 65 hősi halottat és 234 sebesültet vesztett, eközben 15 ezer jugoszláv katonát ejtett fogságba.

A hadműveletek befejezése után a trianoni békediktátum által elszakított Délvidék (Horvát-Szlavónország nélkül) 21 082 km² kiterjedésű területéből a délszláv királysághoz rendelt térség 55,2%-a (11 475 km²), a Bácska, a Drávaszög, a Muramellék és később a Muraköz is újraegyesült Magyarországgal. Összlakossága 1941-ben: 1 025 508 fő, amelynek többsége magyar (36,6%), a többi német (19,0%), szerb (16,1%) és egyéb nemzetiségű. A magyarság a Bácskában is többséget alkotott, ahol a mintegy 301 ezer magyar mellett 243 ezer szerb, 220 ezer horvát, 80 ezer szlovén, 40 ezer szlovák és 15 ezer ruszin élt. A 197 ezer német döntően a Bácskában lakott, valamint a Drávaszög tíz falujában.

A magyarországi remények és Németország ígérete ellenére a trianoni békediktátum által elszakított Bánát (9321 km², lakosságából 1941-ben 117 ezer volt a magyar, számuk megközelítette a németekét) viszont nem tért vissza az anyaországhoz, minden bizonnyal az ott élő svábok tiltakozása és Románia nehezítése miatt.

A Bánát tehát végül a szerb bábállam egyik körzete (okrug) maradt, de továbbra is német katonai közigazgatással, ahol minden fontos tisztséget helyi németek töltöttek be. Irányítójuk Joseph Lepp lett, segédbáni kinevezéssel. A terület Magyarországhoz való csatolása elmaradásának „kárpótlásaként” a bánáti magyarok egyik vezetőjét, Jeszenszky Ferencet, a segédbán helyettesévé nevezték ki.

A Magyar Királyi Honvédség által felszabadított területeken az 1941. április 11-én kiadott hadiparancs alapján ideiglenes jelleggel katonai közigazgatást vezettek be, majd azt augusztus 21-én felváltotta a polgári adminisztráció. A visszafoglalt délvidéki területeknek a Magyar Szent Koronához való visszacsatolásáról és az országgal való egyesítéséről szóló 1941. évi XX. törvénycikket 1941. december 31-én hirdették ki. A Délvidék törvényhozói képviselőtára huszonhat, különböző nemzetiségű képviselőt hívtak be a Magyar Országgyűlésbe. Ünnepléses bevonulásukra 1942. február 9-én került sor. Az 1938 és 1940 között Magyarországgal újraegyesült felvidéki, kárpátaljai, észak-erdélyi és székelyföldi területekkel együtt Délvidék 1941 áprilisától 1944 októberéig a nemzetközi jog alapján is szervesen a magyar államhoz tartozott.

Ajánló bibliográfia:

ARDAY Lajos: Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában. Budapest, 2002. Gondolat Kiadó.

A. SAJTI Enikő: Impériumváltások, revízió és kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004.

A visszatért Délvidék. Szerk. Csuka Zoltán. Budapest, 1941. Halász Irodalmi és Könyvkiadóvállalat.

BOTLIK József – CSORBA Béla – DUDÁS Károly: Eltévedt mezsgyékövek. Adalékok a délvidéki magyarság történetéhez. 1918–1993. Budapest, 1994. Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó.

BURÁNY Nándor: Összeroppanás. Újvidék, 1968. Forum Könyvkiadó.

CSERES Tibor: Hideg napok. Budapest, 1964. Magvető Könyvkiadó.

CSERES Tibor: Vérbosszú Bácskában. Budapest, 1991. Magvető Könyvkiadó.

CSUKA János: A délvidéki magyarság története 1918–1941. Budapest, 1995. Püski Kiadó.

Délvidéki magyar golgota. Szerk. Cseresnyésné Kiss Magdolna, Szabó Pál Csaba. II. jav. kiadás. Délvidék Ház, Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, Budapest–Szeged, 2013.

Források a Délvidék történetéhez. I. köt. Afelett sokszor harcolást tettek. Bölcs Leótól Nagy Szulejmán századáig. Vál., szerk., előszó: Csorba Béla. Kiad. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 1997; II. köt. Árnýéka eltűnő nevemnek... A XVI. század végétől Trianonig. Vál., szerk., előszó: Csorba Béla, Pál Tibor. 1998; III. köt. S nem törődtek vele, a holnap mit öröl. Trianontól a párizsi békéig. Vál., szerk., előszó: Csorba Béla. Budapest, 1999.

HOMONNAY Elemér: *Atrocities Committed by Tito's Communist Partisans in Occupied Southern Hungary.* USA – Ohio, Cleveland, 1957.

ILLÉS Sándor: *Sirató.* Budapest, 1977. Szépirodalmi Könyvkiadó.

KALAPIS Zoltán: *Régi vízivilág a Bácskában és Bánátban.* Újvidék, 1993. Forum Könyvkiadó.

KÓKAI Sándor: *A Bánság történeti földrajza 1718–1918. A Bánság helye és szerepe a Kárpát-medence földrajzi munkamegosztásában.* Kiad. Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete. Nyíregyháza, 2010.

KOVÁCS Csaba: *A délvidéki magyarok történeti emlékezete és identitása a terület-visszatérés és az 1944–45-ös atrocitások kapcsán.* In. *Limes*, 2009. 3. szám, 203–233. old.

MATUSKA Márton: *A megtorlás napjai. Ahogy az emlékezet megőrizte.* Újvidék, 1991. Forum Könyvkiadó, Magyar Szó kiadása.

MATUSKA Márton: *Az elhallgatott razzia. Vérengzés Újvidéken (1944–45).* Kiad. Keskeny-

úton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, Budapest, 2015.

Memento 70. Szabadka gyásznapijai 1944–2014. IV. bőv., átdolg. kiadás. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, Budapest–Szabadka, 2014.

MESAROŠ, Šandor [Mészáros Sándor]: *Madjari u Vojvodini 1929–1941.* Filozofski fakultet u Novom Sadu, Institut za istoriju. Novi Sad, 1989.

MESAROŠ, Šandor [Mészáros Sándor]: *Položaj Madjara u Vojvodini 1918–1929.* Filozofski fakultet u Novom Sadu, Institut za istoriju. Novi Sad, 1981.

MÉSZÁROS Sándor: *Holttá nyilvánítva. Délvidéki fátum. 1944–1945.* I. köt. Bácska. Budapest, 1995. Hatodik Síp Alapítvány.; II. köt. Bánság, Szerémség, Baranya [Drávaszög], Muravidék. *Hely nélkül*, 2000. [Özvegye, Mészáros Sándor-né kiadása.]

PINTÉR József: *Szenyves diadal. Magyarirtás Szenttamáson 1944–45-ben.* Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2014.

Rémuralom a Délvidéken. Tanulmányok, emlékezések, helyzetértékelések az 1944/45. évi magyarellenés atrocitásokról. Szerk. Csorba Béla, Matuska Márton, Ribár Béla. Atlantis Kiadó, Újvidék, 2004.

SZIGETHY György: *Szemtanúja voltam Tito délvidéki vérengzésének.* Kiad. Katolikus Magyarok Vasárnapja Nyomda, Cleveland, 1956.

A 907. évi pozsonyi diadalunk egyetemes jelentősége 1111 év távolából

Történelmi áttekintés

I. Pozsonyi csatánkról a lovasíjász-hagyományaink tükrében

A pozsonyi csata 1111. évfordulója jegyében indokolt megemlékeznünk arról, hogy lovasíjász-haderőnk győzelmei eredményeként teremtettük meg magyar államunkat a Kárpát-medencében. Az ezt követő 6 évszázadon át, egészen Mátyás királyunk huszárserege világáig lovas nemzet mivoltunk révén tudtuk megvédeni hazánkat a külső ellenséges támadásoktól. A pozsonyi diadal 1111. évfordulóján remek érzés megemlékezni a magyar lovasság hadtörténeti és művelődéstörténeti jelentőségéről! Kiváló helyszín erre a megemlékezésre Vecsés csodálatos lovasíjász-emlékműve, ahol már számtalanszor volt módom gyönyörködni ebben, a hátrafelé lövő magyar lovas íjászt ábrázoló nagyszerű szobor-

ban! Közismert és nagyszerű történelmi örökségünk, hogy a 907. évi pozsonyi csatában „IV. (Gyermek) Lajos keleti frank királynak Pannónia visszafoglalására indult serege” a „magyaroktól megsemmisítő vereséget szenved”: a „csatában a had vezére, Luitpold herceg, továbbá Theotmár salzburgi érsek, főkancellár is elesik”. E csatateri „győzelem után a magyar sereg az *Ensig nyomul*”, a folyó „*ezt követően 955-ig határfolyó*”. Ennek művelődéstörténeti következményeként indokolt utalnom arra is, hogy 908-ban Regino apát a *Világkrónika* címet viselő művében „*a magyarokat a szkítákkal azonosítja*”. (1) Világtörténelmi eseményt jelentő magyar lovasdiadal volt tehát a pozsonyi csata! Kelettől nyugatig mindenki számára nyilvánvalóvá vált a korabeli magyar lovashad és nyílzáporának ereje; és ezzel összefüggésben fontos a „*szkíta*” szónak a Regino általi korabeli rögzítése, hiszen e görög szó akkor már mintegy másfél ezer éve, azaz Hérodotosz óta a lovas íjászt jelentette. Regino apát *Világkrónika* című munkája mellett a korszak legkiemelkedőbb császára, Bölcs Leó (886–912) *Taktika* című művét is fontos megemlíteni, hiszen ebben igen jelentős részeket szentelt „*a magyarok hadművészetének*” bemutatására. (2) E körben tehát kiemelten hangsúlyozzuk, hogy a 907. július elején aratott pozsonyi diadal lovasíjász-minőségünk olyan emléke, melynek hadtörténeti értékét a korabeli magyarság lovas nemzet, lovas íjász mivoltában indokolt leginkább értelmezni. Négyesi Lajos következő sorai kiváló elemzést adnak a magyar lovasíjász-haderő csatateri értékéről: „*Bár a nyugati seregekben is voltak könnyű fegyverzetűek, de ezek rendszerint alulmaradtak a magyar portyázókkal szemben. Így a csata időszakában szinte az egész csatamezőt a magyarok tartották ellenőrzésük alatt. A zárt rendben*

álló nyugatiak mindenfelé száguldozó lovasíjász csoportokat láttak, és állandó nyílzáport kellett elszenvedniük. Ez a sebesüléseken túl a reménytelenség, körülzártág érzését is gerjesztette, ami a roham megkezdésére sarkallta őket.”

(3) Remek leírás ez annak a magyar lovas katonaságnak a vitézségéről, amelynek sebes vágatából zúdított nyílzápora mindig is megsemmisítő erővel hatott az ellenségre. 1100 évvel ezelőtt Regino apát a *Világkrónika* c. művében kiváló és érzékletes szavakkal emlékezett meg a „szaru íjakkal” harcoló magyar lovasokról, akik a csata során csak „színlelik a menekülést”, majd „kiszvártatva menekülésből támadásba mennek át”. A nyugati katonák ekkor szembesültek azzal az érzéssel, amelyet Regino úgy fogalmazott meg, hogy „amikor már markunkban érezzük a győzelmet, akkor kerülünk a legnagyobb veszélybe”.

(4) Érdeemes szólni a kiváló magyar lovastudás birtoklásán alapuló hátrafelé nyilazás hadászati eredményességének mindenki által érzékelhető jelenségéről is. Köztudott, hogy a nyugati katona íja sokkal erőtlenebb volt, mint az általa üldözött, valójában menekülést színlelő magyar lovas viszcacsapó íja: ez a különbség a maga csatateri valóságában azt jelentette, hogy a hátrafelé célzó lovas íjász nyílveszeje sokkal nagyobb erővel csapódott be az üldözőbe – a becsapódás erejét még tovább növelte az üldöző lovas katona saját sebességéből eredő hatás is. A hatalmas ménesek léte volt a magyar törzsszövetség lovashadának legfőbb alapja, amit az tett katonai minőséggé, hogy remekül szervezett együttműködés létezett a magyar törzsek vezérei között. Jó péda ez utóbbira, hogy Bórbanszületett Konstantin görög császár 950 körül *A birodalom kormányzása* című művében a magyar haderőről a következőket emelte ki: a magyar törzseknek „megegyezésük van arra, hogy a folyóknál, bármely részen út ki a háború, teljes odaadással és buzgalommal együtt harcolnak”. (5) A katonai erőként együttműködni tudó lovasíjász-csikósvilágot kell látnunk minden korabeli győzelmünk háttérében: lovas nemzetünk hadművészeti értékvilága 1100 esztendővel világhírre tett szert! Lovas nemzetünk művelődéstörténeti jelentőségű fogalmi körében fontos visszatérnem arra, hogy a fentebb már hivatkozott, latin és görög műveltséggel is rendelkező Regino apát a *Világ-*

krónikában a magyarokat szkítaként említette, minősítette. Jól is tette, hogy így hívta lovas íjász őseinket, hiszen magyar őstörténetünk kiemelt jelentőségű, önmegnevezést jelentő, görög műveltségi alapszava a szkíta szó. Lovasíjász-nemzet voltunk okán kiemelendő, hogy nem létezett olyan nép, amely a saját nyelvén önmagát szkítának nevezte volna. Amikor a magyarság középkori művelt tudósai a valóságos történelmi gyökerű emlékezetműveltség jegyében önnön népüket szkítának hívták, és a magyarság származási területét Szkítiának nevezték, akkor azért használták e görög műveltségi szót, hogy más európai népek művelt tudósai számára is nyilvánvaló legyen a magyar származástudat ősi valósága. Ennek az áll a háttérében, hogy egészen a XIX. századig az európai műveltség legjelentősebb képviselői a görög és a latin nyelvtudás fogalmi és szóhasználati keretei között értelmezték és elemezték a múltat. A görög szkíta szó egy műveltségi fogalom, melyet legelsőként (Hérodotosz óta, azaz immár két és fél ezer éve) a görögök használtak egy meghatározott életmódot képviselő népesség megjelölésére. Ez a „szkíta” életmód a lovasíjász-műveltségi körre vonatkozik a görögök szóhasználatában: a szkíta szó valójában íjlesztő értelmű. Ez azt is jelenti, hogy aki nem göröggként a szkíta fogalmat használta, az valójában művelt ember volt. A magyar műveltségi körben a szkíta fogalom azért honosodott meg, mert középkori magyar tudóskörünk a diplomáciai és műveltségi kapcsolatrendszerükben szintén e görög szót használták magyar őseinek lovasíjász-életmódjára utalva. Európa történelmében egy olyan nemzet van, melynek történelmében a legmagasabb szintű íjásztudás és különösen a lovasíjász-műveltség évezredek óta jelen volt: a középkori nyugati népeknek „A magyarok nyilaitól ments meg Uram minket!” szó-lása ennek máig ható emléke! Lényeges, hogy még 6 évszázaddal később, azaz Mátyás királyunk reneszánsz világában is közismert volt magyar lovas íjászaink pozsonyi diadalának hadtörténeti jelentősége az európai tudósok körében. Évszázadokon átívelő jelentősége jegyében igen fontos Veszprémy László következő értékelése a pozsonyi csatáról: „Közép-Európának e vidéke éppen a magyar előrenyomulásnak köszönheti, hogy belépett az írott források világába: nem vé-

letlen, hogy Bécs és Pozsony első említése is a magyar hadjáratokhoz kapcsolódik. [...] Teljesen indokolt, ha a pozsonyi csatának mind a magyar, mind az egész közép-európai térség sorsának alakulásában meghatározó történeti jelentőséget tulajdonítunk. Egyértelmű, hogy a magyar honfoglalás sikeressége függött az ütközet kimenetelétől, sőt vannak, akik egyenesen a magyar honfoglalás lezárulását kötik az eseményhez.” (6)

A pozsonyi csata 1111. évfordulója jegyében indokolt megemlékeznünk arról is, hogy a magyar műveltségi kör alapvető ősképe a lovas íjász, azaz a lovas katona: ez a magyarság évezredek átívelő lovasvilágának rendkívül jelentős öröksége. Ez a magyar őskép a kiváló haderőt biztosító és nagy szabadságban élő lovasíjász-műveltségű pásztorvilágunkban alapozódott meg: a Hunyadiak korában ezen műveltségi kör adta a hátterét a magyar huszárság kialakulásának – a huszárság csatatéri vitézsege, hadviselési eredményessége és becsületkódexe magas elismertségre tett szert Európa XVI–XVIII. századi hadtörténetében. 2017 nyarán a magyar huszár bekerült a Hungarikumok Gyűjteményébe a Hungarikum Bizottság döntése alapján; és ennek okán arra is fontos gondolnunk, hogy a nagy szabadságban élő magyar pásztorársadalom, a magyar csikósvilág és az ősi magyar lovasíjász-harcmodor volt a magyar huszárság évszázadokon átívelő hadászati eredményességének az igazi gyökere.

A magyar huszárság vitézsegi hagyománya, életmódbeli és világmépi gyökerei jegyében utalok a „*Hadak útján*” (azaz a Tejúton) fehér lován vágtató Csaba királyfi szakrális ősképe, azaz Szkítia (Szküthia) lovasíjász-értékvilágára, amely a legalapvetőbb történeti emléke magyar nemzet tudatunknak. A magyar huszárság gyökerei tekintetében alapvetően fontosak a fentiek, hiszen a magyar műveltségi kör kizárólagos ősképe Szkítia lovasíjász-pásztorvilága: ez a magyarság mindig megvallott, a Kr. u. II. évezredben is mindvégig képviselt és a mostani évezredünkben is folyamatosan kifejezett eredettudatunk rendkívül jelentős öröksége.

A magyar őskép az a lovasíjász-műveltségű és nagyállattartó pásztorvilág, ahol az erkölcsi rend teljessége adta szabadságeszmény világteremtő erőt jelentett, és melynek szakrális tar-

talma a beszélt nyelv, a táncnyelv, a zenei nyelv és a magyar népművészeti örökség világában napjainkban is életet adó erőt testesít meg.

Az íjászat mellett hangsúlyozandó, hogy a vaskardot is hordozó lovasíjász-pásztorvilág volt a középkori magyar hadi minőség lényegi eleme! A magyar lovasíjász-életmód fontos sajátossága volt a kiváló kovácstudást mutató hosszú vaskard, amely lehetővé tette a lovasrohamban keretében a lóhátról való kardvágás kialakulását: az európai műveltségi körben ennek a lovasminőségnek örök időkre a magyar huszár lett a legfőbb jelképe!

Két életmód határozta meg a régi Magyarországot. Az egyik a magyar parasztság csodálatos világa, melynek számos értéke a napjainkig hat (pl. népművészet, népzene, néptánc). A másik az ősi magyar lovasíjász-műveltségből fakadó lovas nemzet létünk: a magyar lovaspásztorok, azaz a „*pusztai lovagok*”, csikósok és gulyások világában gyökeredzett ez a magyar műveltségi örökségünk.

A szabad életmódú, nagyállattartó és lovasíjász-műveltségű magyar csikósvilág adta Magyarországot középkori haderejét: a magyar lovaság, huszárság katonai minőségének alapvető feltétele volt a kiváló méneseiket biztosító, ősi tudással bíró pásztorársadalom.

A „*pusztai lovagok*” által képviselt ősi magyar lovasíjász-műveltségben gyökeredző dicsőséges magyar huszárvilág egyetemes értékrendet felmutató vitézsegi becsületkódexe évszázadokon át felmutatta a lovagiasság erényét a csatatereken is. A magyar lovasvilág őstörténeti jelentősége, a magyar huszárság az egyetemes művelődéstörténet kimagasló lovasértékét jeleníti meg minden kor embere számára. Olyan örökség ez, amely méltán került a hungarikumok körébe!

II. Lovasíjásznemzet-létünk értékvilága

A pozsonyi diadalunkat megalapozó csatatéri íjászminőségünk és lovastudásunk, azaz lovasíjásznemzet-létünk és műveltségi emlékezete kimagasló értéket képvisel!

Művelődéskutatóként nagy élményt jelentett, amikor a BVSC-ZUGLÓ Szabadidő Szakosztályának vezetője, Janek György szervezése ré-

vén 2016. március 25-én a zuglói Lipták-villában *A magyarok nyilaitól...* címmel előadást tartottam a világhírűvet kivívó hajdúnánási magyar íjász, Mónus József világbajnok, Eurázsia bajnoka társaságában. Emelte ezen este élményét, hogy immár két évtizede Kassai-íjjal íjászom, az íjat magától a világhírű Kassai Lajostól vettem át egy remek lovasíjász-bemutatója utáni beszélgetésünk eredményeként. Évezredek átívelő magyar lovas nemzet mivoltunk és lovasíjászörökségünk jegyében kiemelkedő fontosságú, hogy napjainkban is számos híradás, újságcikk jelenik meg e tárgy körében. Jó példa erre az a híradás, amelyet 1976. június 13-án a Békés Megyei Népiújság a címlapján tett közhírré: *A „Budapest TOURIST” ajánlata üdülőknek* címet viselő írásban (a többi között) a következő testedzési lehetőségek között megemlítve a lovasíjászatot is: *„Gazdag sport- és aktív pihenési, testedző programot állított össze ez évre a Budapest TOURIST, s az újfajta üdülési forma iránt máris rendkívül nagy az érdeklődés. Az idén is indulnak gyalogtúrák, lovasíjásztanfolyamok, vitorlás- és tenisztanfolyamok.”* (1) Igen remek lenne, ha ezekről az 1976-os magyar lovasíjász-tanfolyamokról élménybeszámolók és fényképek kerülnének elő, mert úgy érzem, hogy lesz egyszer egy olyan, a lovasíjász-életmód világát bemutató magyar múzeumunk is, mely az egyetemes emberi műveltségi világ önálló és meghatározó volta jegyében mutatná be azt az életmódot, amely a lőfegyverek koráig a legmagasabb hadiműveltséget képviselte.

A lovasíjász-minőség legkiemelkedőbb képviselője, a világhírt is méltán elérő Kassai Lajos jelentősége kapcsán igazi örömet okozott számomra, hogy az Új Vasárnapi Dunántúli Napló címlapján 1991. december 1-jén közzétett híradásban rátaláltam az általa Kaposmérőn megteremtett világról szóló ismertetőre: *„Lovasíjász Kaposmérőn. A Somogy megyei Kaposmérőn élő Kassai Lajos egy új sportág, a lovasíjászat meghonosításán fáradozik. A honfoglaláskori időket idéző leendő sportág lényege: vágató ló hátáról három testhelyzetben – szembe, oldalról, és hátrafelé – kell íjjal egy adott távon a céltáblákat eltalálni. Kassai Lajos több száz órai munkával korhű ruházatot és fegyverzetet is készített, így tart bemutatókat a sportág népszerűsítésére.”*

(2) A fenti cikk abban a tekintetben is kimagasló, hogy egy remek fényképet is közölt Kassai Lajos lovas íjászról! A következő esztendőben megjelent cikkben a következők kerültek rögzítésre: *„A magyar szabadság napja gödöllői rendezvényeinek a helyszíne a Grassalkovich-kastéllyal szembeni Alsópark. [...] A parki sétány mellett 12, 14 és 16 órakor Kassai Lajos lovasíjász bemutatja, hogyan használták a honfoglaló magyarok íjait, melyet néhai Fábíán Gyula professzor úr rekonstruált.”* (3)

A *„híres néhai Fábíán professzornak – aki állattan tankönyv és tudományos cikkek írója, egyetemi tanár – a fia”, „dr. Fábíán Gyula, a Magyar Terep- és Vadászíjász Egyesület elnöke”* rögzítette azt a tényt, hogy professzor édesapja *„mindig foglalkozott az íjászat gondolatával”* a *„magyar íjászhagyományok ápolása, az anyagok megfelelő ismerete, a régi emlékek felelevenítése”* céljából, és ő *„foglalkozott először Magyarországon vadászatra is alkalmas ősmagyar íjak készítésével és íjászklub szervezésével”*; valamint *„Gödöllőn alapította meg a Nomád Íjászklubot, melynek a híre külföldre is eljutott”*. Dr. Fábíán Gyula ezt nyilatkozta: azokkal az *„íjászokkal, akiket apám tanított, végül 1988-ban alapítottuk meg az egyesületet hatvan taggal Gödöllőn”,* a Magyar Terep- és Vadászíjász Egyesületet, amelyben a *„lovasíjász szakosztály a régi ősi lovasíjászat jellegzetességeit próbálja feleleveníteni”*. (4)

Hatalmas kihívást jelent a lovasíjászat gyakorlása és bemutatása – erre tekintettel utalok a következő gondolatokra. Négyesi Lajos alábbi megállapításai kiváló elemzést adnak a magyar lovas íjász csatateri értékéről: *„A rohamüldözések megkezdésekor a nyugati vagy bizánci harcosok csak a menekülő lovasíjászokat látták maguk előtt, akik a nyeregben hátrafordulva célzott lövéseket adtak le üldözőikre. Az üldöző egyik kezében a pajzsot, a másikban lándzsát vagy kardot fogott, nyakába akasztva lógott a szár, mivel a lovát sarkantyúval irányította – bár nagyon nem kellett, ment az a tömeggel együtt – próbálta magát védeni a hátrafelé lőtt nyilaktól, és közben észre sem vette, hogy mikor jutott a zöm elé és hullott a nyakába a nyilzapor, az átlagosnál nehezebb hegyű vesszőkkel. Nem véletlen, hogy a sebzett lovak meghököltek, és az üldöző tömeg*

zavarodottan összetorlódott és csak a lendület vitte a zöm által nyitott zsákba. Az ellenség tömegének megtorpanása lehetőséget adott arra, hogy több nyílzáport is lőjön rájuk a zöm.” (5)

III. Magyar lovasíjászatunk ősisége

A pozsonyi csata 1111. évfordulója kiváló alkalom arra, hogy megemlékezzünk a magyar lovasíjász-minőség évezredek gyökereiről, melynek csatatéri eredményessége páratlan volt egészen a Hunyadiak koráig. Kelettől nyugatig számos leírás maradt fenn magyar harcmódorunkról. A pozsonyi csata leírása kapcsán kiemelendő a fentebb már hivatkozott nyugati tudós Regino apát: a *Világkrónika* c. művében írottak alapvető fontosságúak őseink lovasműveltségének értékelése terén. Fontos adalék, hogy „*Regino korának egyik legműveltebb embere*” volt, aki „*a magyarokat a szkítákkal azonosította*”: „*régebbi forrásokat használt, Justinus (Kr. u. 2. sz.) és Paulus Diaconus (8. sz.) műveit*”. (1) A korábbi évszázadokból kiemelendő a Kr. u. 700 körül megírt görög Krétai kódex, mivel ebben szerepelnek a Kárpát-medencében és környékén élő „*szküthák*”. (2)

A görög források kiemelt jelentősége szkíta elődeink világának megértésében közismert az őstörténeti kutatók körében: a Kr. e. V. századi görög Hérodotosz óta így van ez! Az „*első egyetemes igényű történeti munka szerzője*”, Hérodotosz a fekete-tengeri utazása alkalmával Olbiában (Bug-liman mellett fekvő görög városban) szerezte „*a görög és szkíta kereskedőtől*”. Olbia a Boryszthenész (Dnyeper) kereskedővárosa volt: a „*szkíták zömét, köztük a királyi szkítákat*” Hérodotosz a Boryszthenész (Dnyeper) és a Don közé helyezte. (3)

Az évezredek átívelő szkíta, azaz lovasíjászcivilizációról megőrzött görög műveltségi emlékek és a *Mátyás király-emlékév* jegyében indokolt utalnom a XV. századi Thuróczy-krónika művelődéstörténeti jelentőségére. Hérodotosz nyomán írt arról Thuróczy a krónikájában, hogy Héraklész Szküthiában járt, és ott egy varázslónővel három gyermeket nemzett: fiaik Szküthész (a szkíták őse lett), Agathürszosz (a Don és a Duna közötti népek őse) és Gelonosz voltak. (3) A szkítákról szóló görög mitológiai emlékezőzés rendkívül fontos: a

Fekete-tenger partvidékén élő pondoszi görögök őshagyománya szerint a Kherszon város közelében élő Mixoparthenosz volt a szkíták ősanja. Héraklész és Mixoparthenosz egyik fia volt az a Szküthész, aki képes volt megfeszíteni Héraklész iját: ez azért rendkívül fontos őstörténeti alapkép, mert megítélésem szerint a Szküthész névben az íjlesztő fogalmi kép jelenik meg, melyet a görög a szkíta szóval fejez ki már évezredek óta. A görög mitológiában megőrzött szkíta ősanja, Mixoparthenosz története olyan műveltségi emlék, melynek értelmezése a görög–magyar kapcsolatok jegyében számos érdekességgel szolgál az őstörténeti kutatások tekintetében is! Sőt, indokolt a görög mitológia Mixoparthenosz történeti hagyományát a magyar műveltségi hagyományrendszer tekintetében is értelmezni: e körből két adalékot fontos megemlítenem. Pécs középkori temploma fennmaradt gyámkövének töredékén a következő látható: köldöke alatt az asszony teste két halfarokra oszlik, melyek kétoldalt felkunkorodnak, és ezt a két halfarkot a szemből ábrázolt asszony a kiterjesztett kezeivel tartja úgy, mintha egyensúlyozna. (4) Három református templomot emelnék ki a magyar műveltségi körből, ahol ezek az ábrázolások megtalálhatóak. A Szatmárban található Gyügye református temploma famennyezetének egyik kazettáján egy olyan, a fején háromágú koronával ékesített asszony ábrázolása látható, akinek felső teste az alfeléig asszony, alsó része pedig kétfarkú haltest. A köldöke alatt az asszony teste két halfarokra oszlik, melyek kétoldalt felkunkorodnak: ezt a két halfarkot a szemből ábrázolt asszony a kiterjesztett kezeivel tartja, mintha egyensúlyozna. Mixoparthenosz szkíta királynőt is mindig ekként ábrázolják! A magyargyerőmonostori református templom egyik domborműve egy olyan nőt ábrázol, aki a hasa előtt két sárkánykígyót tart a két kezében: e középkori templom védőszentje Szent György volt (a reformáció előtt). Szilágylompéért református temploma festett famennyezetén a „*jó és rossz szerencse kerekét*” ábrázoló kazettán az asszony teste deréktól lefelé két halfarokra oszlik. (5)

Mixoparthenosz azért is kiemelkedő jelentőségű a görög–szkíta műveltségi kapcsolatrendszerben, mert a Fekete-tenger északi partján olyan görög–szkíta városok jöttek létre az ókorban, melyek a Boszporuszi Királyság néven ismertek: e királyság fővárosa Pantikapaion

(Kherszon, Kerics) volt. Mixoparthenosz szkíta királynő volt a Boszporuszi Királyság jelképe! A görög „scytha” szó értelmét a történettudományban többen a „szkytho-toxotész” kifejezésből eredeztetik: ez az íj kihúzásának a mozdulatát jeleníti meg, és ekként az „íjlesztő” vitéz képét ábrázoló jelentéssel bír. Megítélésem szerint (a kentaur fenti jelképi tartalma okán is) a szkíta szó tehát íjlesztő értelmű: nem pusztán egy népre, hanem többre, a magas műveltséget képviselő lovas íjászokra utal! A görög hagyományban a lovával egybeolvadó szkíta lovas íjász a legyőzhetetlenség jelképe volt: a görög mitológia szerint Héraklészt és Akhilleuszt is egy kentaur tanította meg az íjászat nemes mesterségére. Pélion hegyének egyik barlangjában élt Kheirón kentaur (Thesszália keleti részén). Itt érdemes utalnom arra, hogy a szkíták lovas íjász és nagyállattartó pásztornép voltak. A kentaurok „nyilvánvalóan a pásztorkodó” őslakók voltak, akik „kiválóan értettek a lótenyésztéshez, s általában a lovakhoz”. Kheirón kentaur volt a lovaglás tudományának nagymestere, és a tanítványai közé tartoztak az alábbiak: Héraklész, Kasztór és Polüdeukész, Jászón és Athamasz is. (6) A Kaukázus görögül sokszor „Szkíta Kaukázus” néven említődik. Szkítia a Fekete-tengertől északra fekvő terület volt. (7) A Kr. e. V. században akként írt Hérodotosz, hogy Borüsztthenész (Dnyeper) torkolatvidékén épült fel Olbia „a fő központja az egész szkítiai tengerpartnak”. (8) Hérodotosz szerint a szántóvető szkíták a Bug és a Dnyeper között, a nomád szkíták a Dnyepertől keletre, míg a királyi szkíták a Molocsna folyó völgye táján éltek. Hérodotosz szerint a szkíták szellemileg kiemelkedtek a többi nép közül, és bölcsék voltak. (9) Ha térképen ábrázolnánk a Hérodotosz által leírt világot, akkor a Fekete-tenger lenne a térkép középpontjában. (10) Ez volt az akkori világ közepe, ahol a görögök és szkíták műveltségi érintkezése folyamatos kölcsönhatásban állt egymással már hosszú idő óta. A fentiek okán fontos adalék, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum volt főigazgatója, Fodor István is rögzítette, hogy a Kr. e. 2000 táján a magyarok, vagy legalább „*egy csoportjaik a Fekete-tenger partvidékét*” is megközelítették. (11) Platón (Kr. e. 427–347) belső lelki tulajdonság szerint három embercsoportot különböztetett meg: az első volt a bátraké (trákok, szkíták), a második a pénzsóvároké (föníciaiak, egyipto-

miak), a harmadik a tudományszeretőké (görögök). (12) Itt ismét indokolt megjegyezni, hogy a szkíták lovas íjász és nagyállattartó pásztornép voltak! A Kr. e. VIII. században „*a Kárpát-medencében megjelenő népcsoport ázsiai lovas nomádokra*” azért fontos utalni, mert ők voltak azok, akik „*a Kaukázus vidékének gazdag fémművészeit magukkal hozhatták a Kárpát-medencébe*”. A preszkítának tartott nép is „*biztosan lovas nép volt*”: az Alföldön telepedtek meg, és fontos régészeti emlékek az angyalföldi aranykincslelet. (13) Hérodotosz azt is rögzítette, hogy „*a szkíták szerények, nagylelkűek, a szív törvényei szerint élnek*”. (14) A fentiek alapján fontos kiemelni, hogy a görög mitológiában megőrzött szkíta ősvilágunk műveltségi örökségében meghatározó jelentőséggel bír a Fekete-tenger partvidékén évezredek át létező görög–szkíta érintkezés! Szkíta, azaz lovas íjász őseink világa a görög műveltségi körben évezredek át (egészen Konstantinápoly 1453-as elestéig) ugyanazt a magasműveltséget jelenítette meg. A középkori magyar–görög kapcsolatrendszer kimagasló jelentősége körében fontos adalék Moravcsik Gyula következő megállapítása: „*A bizánci befolyás Magyarországon sokkal erősebb volt, mint azt a korábbi történetírás elismerte, megengedte. A korábbi kutatók nagy része azon fáradozott, hogy a bizánci befolyást bagatellizálja vagy egészen elhallgassa.*” (15) Moravcsik Gyula fentebb hivatkozott megállapítása okán indokolt utalnom arra is, hogy az egyetemes kereszténység történetében alapvető jelentőséggel bíró, Kr. u. 325-ben megtartott nikeai zsinat után 5 esztendővel, 330-ban került sor Konstantinápoly megalapítására. Fontos hangsúlyozni a fenti zsinat utáni esztendők kiemelt jelentőségét, hiszen Konstantinápoly megalapításával megteremtődött Európa és a világ első keresztény városa; mely egyben azt is jelentette, hogy 330-tól Konstantinápoly lett a Római Birodalom új fővárosa. Rendkívül jelentős a történelmi látásmód tekintetében is azt kiemeltem hangsúlyoznom, hogy Konstantinápoly birodalmi főváros léte azt jelenti, hogy 330 után egyetlen főváros, azaz császári hatalmi központ létezett a Római Birodalomban. Konstantinápoly 1453-ig fennálló fővárosi mivolta kapcsán kiemelten fontos arra utalnom, hogy egyrészt itt került megóvásra az ókori görög és római műveltségi örökség; másrészt a keresztény világ

számára is rendkívül jelentős éltető erőt biztosított; harmadrészt pedig a középkori görög krónikákban szereplő magyar történeti emlékeket is indokolt megemlítenem. Ez utóbbi körben gondolkodva és érezve külön is kiemelendő, hogy napjainkig ható egyetemes értéket jelentő művelődéstörténeti örökséget teremtett a Magyar Szent Korona országa, az „Archiregnum Hungaricum” uralkodójaként Hunyadi Mátyás is, hiszen az ő királyi udvarának könyvtára 2005-ben felkerült az UNESCO Világemlékezet listájára, mely az emberiség közös szellemi örökségét hivatott rögzíteni: a ma ismeretes kb. 650 *Corvina* egyharmada görög szerzőktől származik. Az évezredek átívelő magyar–görög műveltségi kapcsolatrendszer egyetemes értéket képviselő volta körében alapvető fontosságú, hogy az ókortól kezdve egészen 1453-ig a görög tudóskörök megőrizték a lovasíjász-értékvilágról szóló szkíta ősképeket; majd pedig Konstantinápoly eleste után Hunyadi Mátyás könyvtára szolgálta a görög magasműveltség fennmaradását a reneszánsz Európa számára. Mátyás király udvarában nyilvánvaló valóság volt magyar lovasíjászatunk harcászati értéke és ősisége! Mitikussá lett magyar lovas íjászaik csikósvilágának művelődéstörténeti értékvilága kapcsán kiemelendő, hogy Ipolyi Arnold megállapítása szerint oly fajta az összefüggés a garabonciás diák és a sárkány között, mint a táltos és a táltosló között. (16) A magyar csikósvilág ménesei kapcsán Zolnay László ezt fogalmazta meg: „A ló szőrére háromszázhuszonegy szavunk van. Egyedül a pej ló színváltozatára tizenkét szavunk. A szarvasmarhát kétszázötvenhárom féle szóval illeti a magyar ember. A marhaszarv állását pedig nem kevesebb, mint hetvenegy szóval. Ilyen gazdag szókinccs pedig csak sok évszázad alatt alakulhat ki. [...] Kialakulásába egy évezred is beléltelt.” (17) A magyar csikósvilág és az ősvilágunk szkíta ősképe jegyében indokolt felidézni Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) alábbi sorait is: „Magyarjaim! Literátorok! Ne csak a külföldi írókat olvassátok, hanem keressétek fel a [...] magyart az ő erdeiben és az ő scythia pusztáiban, [...] hallgassátok figyelemmel a danoló falusi leányt és a jámbor puttonost; akkor találtok rá az Árpád szerencsi táborára, akkor lelítek fel a nemzetnek ama mohos, de annál tiszteletesebb maradványit.” (18) Az évezredek átívelő magyar–görög összefüggések körében fontos adalék,

hogy a hunok értékvilágát személyesen is megta-
pasztaló V. századi görög Priszkosz rétor művének egy része fennmaradt a „konsztantinoszi kivonatok”-ban! Priszkosz rétor a „448-ban Attilához küldött követség” tagjaként járt Attila király udvarában: műve egy része a X. századi Szuda-lexikon „Abarisz” címszó alatti cikkében olvasható; és „jó részt csak azokban a kivonatokban maradt ránk, amelyeket Bíborbanszületett Konstantin császár a X. század közepe táján készíttetett”. A „konsztantinoszi kivonatok” jelentős emlékek. (19) A „krími hunok” világáról „a VI. századi Malalasz világkrónikájában” is maradtak fenn történelmi emlékek: az ebből származó adatok „a IX. századi Theofánisz krónikájában” is szerepelnek. (20) „Bosporos városa a Krím északkeleti csücskén volt (Kercs)”. E név a görög „Boón fórosz” kifejezésből ered, amely a marhakereskedelemmel függ össze. „Tauriké a Krím antik neve.” (21) E Boszporosz (jelentése: Ökörgázló) térsége és az ottani szarvasmarha-kereskedelem pásztorvilága (tauro-szkíták) szintén az évezredek átívelő kapcsolatokat indokolt meglátni! Az 1160-as években élénk kereskedelem zajlott Buda és Konstantinápoly között: állatkereskedelmet folytattak a magyar kereskedők, bányatermékeket is vittek. (22) Magyar pásztorársadalmunk hadereje kapcsán is kiemelendő, hogy a „ménesek, a gulyák, a kondák és a nyájak, később maga a föld is és egy szóval minden, amit birtoknak és gazdaságnak neveznek, a nemzetségek közös tulajdona volt”. (23) A pozsonyi csata leírása kapcsán fentebb már többször hivatkozott Regino apát *Világkrónika* címet viselő művében írottak alapvető fontosságúak őseink lovasműveltségének értékelése terén; és annak okán is, hogy még később is hatottak az általa leírottak, melyre jó példa a 3 évszázaddal későbbi krónikáirónk, Anonymus gestája is. A „pascua Romanorum” kapcsán kiemelendő, hogy ennek „forrása egyébként egész egyszerűen Regino krónikája”, melyben az rögzítődött, hogy „a magyarok a pannoniaiak pusztaságain legeltettek, ez a pusztaság tehát legelő volt”, ahol a „nomád magyarok legeltettek”. „Ezzel a szöveggel találkozott tehát az Ósgesta írója Reginonál, s ebből alkotta meg a »pascua Romanorum« fogalmat.” (24)

Lovasíjászaik csatateri győzelmei okán fontos kiemelten hangsúlyozni, hogy ez a magyar lovasminőség sokkal többet jelentett, mint sok jó

íjászt lóra ültetni és jól lovagolni. A minőségi ló-állomány megteremtése is komoly szakértelem, odaadás és lószereket révén valósulhatott meg: nemzedékek során átadott olyan hatalmas tudásról van szó, mely a korabeli magyar csikósvilág hétköznapi életmódjában gyökeredzett. A magyar lovas íjász ember a ménések pásztor-

világából nőtt ki, gyermekkorától kezdve lóháton létezett, és ekként sajátította el minden tudását, beleértve az íjászatot is. Lovas nemzetünk íjász-nemzet is: az ősi magyar csikósvilág életmódján alapult lovasíjász-nemzetünk csatateri győzelemvilága, hiszen minden csikósban ott rejtett a csatateri vitészség összes lehetősége!

Források: I. Pozsonyi csatánkról a lovasíjász-hagyományaink tükrében. (1) Magyarország történeti kronológiája. I. kötet. A kezdetektől 1526-ig. Főszerkesztő Benda Kálmán. Bp., 1981. 320., 325., 326., 327., 328. o.; (2) Zólyomi Zsolt: Magyar harcmodor az Árpád-korban bizánci források alapján. In: Hadmérnök. VI. évfolyam 1. szám – 2011. március. 322. o.; (3) Négyesi Lajos: A magyar hadművészet a 907. évi pozsonyi csata idején. In: Egy elfeledett diadal. A 907. évi pozsonyi csata. Bp., 2008. 172. o.; (4) Veszprémy László: Aventinus híradása a magyarok 907. évi győzelméről. Csata Pozsonynál. In: Történelmi Szemle. XLX. 2007. 1. szám. 7. o.; (5) Kristó Gyula: A honfoglalás korának írott forrásai. Szeged, 1995. 130. o.; (6) Veszprémy László: Aventinus híradása a magyarok 907. évi győzelméről. Csata Pozsonynál. In: Történelmi Szemle. 2007. 1. szám. 11., 12. o.; **II. Lovasíjásznemzet-létünk értékvilága.** (1) A „Budapest TOURIST” ajánlata üdülőknak. In: Békés Megyei Népújság. 1976. június 13.: címlap; (2) A honfoglaláskori időköt idezi fel az új sportág. Lovasíjász Kaposmérőn. In: Új Vasárnapi Dunántúli Napló. II. évfolyam. 329. szám. 1991. december 1., címlap, MTI-fotó: Kálmándy Ferenc; (3) Gödöllői programok a szabadság napján. In: Pest Megyei Hírlap. XXXVI. évfolyam. 118. szám. 1992. június 21. 6. o.; (4) Sugár Gabi: Jogaik ugyanolyanok, mint a puskás vadászé. Megyénkben elsőként: vadász-íjász vizsga. In: Komárom-Esztergom Megyei 24 óra. V. évfolyam. 179. szám. 1994. augusztus 1. 6. o.; (5) Négyesi Lajos: A magyar hadművészet a 907. évi pozsonyi csata idején. In: Egy elfeledett diadal. A 907. évi pozsonyi csata. Bp., 2008. 172. o.; **III. Magyar lovasíjászatunk ősisége.** (1) A magyarok krónikája. Összeállította, szerkesztette és az összefoglaló tanulmányokat írta Glatz Ferenc. Bp., 1995. 42. o.; (2) Dr. Detre Csaba: Hun szavak, szövegek. In: Turán. 2004. március–április; (3) A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai. Sajtó alá rendezte Györffy György. Bp., 1975. 49., 273. o.; (3) A Hunyadiak kora. Válogatta, a szövegmagyarázatokat összeállította és az utószót írta Kulcsár Péter. Bp., 1982. 321. o.; (4) Marosi Ernő–Wehli Tünde: Az

Árpád-kor művészeti emlékei. Bp., 1997.: 20. fekete-fehér fénykép; (5) Sisa Béla: A Madárleány Erdélybe repült. Bp., 2007. 4., 44., 88. o.; (6) Dr. Kőszegi Frigyes: A történelem küszöbén. Bp., 1984. 56. o.; (7) Szabó Árpád: Aranygyapjú. Bp., 1966. 465., 475. o.; (8) Boros János–Rapcsányi László: Vendégségben őseinknél. Bp., 1975. 258. o.; (9) Razin: A hadművészet története I. kötet. Bp., 1959. 138., 139. o.; (10) Zimonyi István: Muszlim források a honfoglalás előtti magyarokól. Bp., 2005. 150. o.; (11) Fodor István: Verrecke híres útján... Bp., 1980. 62. o.; (12) Dr. Nagy Sándor: A magyar nép kialakulásának története. Editorial Transsylvania. 1956. 99. o.; (13) Dr. Kőszegi Frigyes: A történelem küszöbén. Bp., 1984. 299., 303., 304. o.; (14) Rev. dr. Révész Mihály: „Kiáltónak szava” – Bibliába temetett magyar őstörténet. Bp., 2000. 5. o.; (15) Berenik Anna: A félremagyarázott Anonymus II. A Gesta Hungarorum mint történelmi egyenlet. In: Életünk. Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat. XXIX. évfolyam. 1991. 11. szám. 1040. o.; (16) Holló Domokos: A garabonciás diák alakja a magyar néphagyományban. In: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 45. évfolyam, Budapest, 1934. 114. o.; (17) Zolnay László: Kincses Magyarország. Középkori művelődésünk történetéből. Bp., 1977. 65. o.; (18) Ujváry Zoltán: A magyar folklórkutatás kezdetei. Gyűjtési felhívások. In: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 116. évfolyam. Budapest, 2005. 42. o.; (19) A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai. Sajtó alá rendezte Györffy György. Bp., 1975. 53. o.; (20) A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai. Sajtó alá rendezte Györffy György. Bp., 1975. 55. o.; (21) A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai. Sajtó alá rendezte Györffy György. Bp., 1975. 274., 279. o.; (22) T. Tóth Sándor–Szabó Árpád: Matematikai műveltségünk keretei. Középkor és reneszánsz. Bp., 1988. 53. o.; (24) Belitzky János: Sopron vármegye története. I. kötet. Budapest, 1938. 304. o.; (24) Vékony Gábor: Anonymus kora és korhűsége III. In: Életünk. Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat. XXIX. évfolyam. 1991. 3. szám. 274. o.

Evangelikus németek Torontál vármegyében: Ferenchalom

Ferenchalom – régies magyar írásmóddal Ferenczhalom – (németül: Franzfeld, szerbül: Качарево/Каčарево) a történelmi Torontál vármegye, egykori Pancsovai járásának székhelyétől, Pancsovától (Панчево/Pančevo) északra elhelyezkedő település. A helység népesedéstörténeti különlegességét az adta, hogy egykori német lakói nem a római katolikus, hanem az ágostai hitvallású¹ evangélikus valláshoz tartoztak.

Az 1910. évi magyar népszámlálás adatai szerint Torontál vármegyében összesen 22 926 fő élt, aki ágostai hitvallású evangélikus vallásúnak tekintette magát. Ehhez jött még² Pancsova, az egykori törvényhatósági jogú város területén élt 1979 fő, aki szintén ehhez a közösséghez tartozónak érezte magát. Azonban az ágostai hitvallású evangélikus személyek túlnyomó többsége szlovák anyanyelvű volt a térségben. Főképp az Antalfalvai járás szlováksága volt jelentős, de nagyobb – jobbra szlovák ajkú – evangélikus közösség élt még a Bánlaki, a Nagybecskerek, valamint a Pancsovai járások területén is.³

A legjelentősebb ágostai hitvallású evangélikus német közösség minden bizonnyal Ferenchalom településen élt, ugyanakkor fontos

megemlíteni, hogy – a szlovákság által is lakott – Istvánvölgyön (szerbül Хайдучица/Хајдуџица, németül Heideschütz) 1910-ben még szintén evangélikus, német anyanyelvű többséget mutattak ki.

I. 1. Fogalmi meghatározás

Ferenchalom egykori német nevét az akkori koronaherceg, a későbbi I. Ferenc magyar királyról (1792–1835) kapta, habár a település alapítója I. Ferenc apja, II. Lipót magyar király (1790–1792) volt. A falu magyar neve a német helységnevének átvételén alapult, akárcsak az eredeti szerb településnév, amelyet Francfeldként (Францфелд) használtak. A történelem viharában azonban a szerb elnevezés sokat változott. A trianoni békeszerződés aláírása (1920) után, de már a délszláv megszállástól (1918) is Kraljevićevo (Краљевићево), illetve földrajzi helyzetéből adódóan a Banatsko Kraljevićevo (Банатско Краљевићево) volt használatos. A két világháború között a „királyi” jelző „dukált”, de mai szerb nevét a második világháborút kö-

¹ „Az ágostai hitvallás (latinul *Confessio Augustana*): az augsburgi birodalmi gyűlésen 1530-ban előterjesztett legjelentősebb evangélikus hittétel-gyűjtemény. Melancthon fogalmazta meg, Luther jóváhagyta.” Diós ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. I. kötet (A–Bor)*. Szent István Társulat, Budapest, 1993, 76–77. pp.

² A dualizmus időszakában (1867–1918), különösen annak második felében a magyar közigazgatás megkülönböztette a törvényhatóságok két, alapvető típusát, egyfelől – az akkor már nagy múlttal büszkélkedő – vármegyét, másfelől a jelentősebb szabad királyi városokból „alakult” ún. törvényhatósági jogú városokat. Ez utóbbiakat sem a magyar közigazgatás, sem a magyar statisztika nem sorolta be a vármegyék alá, azoktól „kiemelten” kezelték. Ez az oka annak, hogy Torontál vármegye esetében a 14 egykori járás, valamint Nagyikinda és a vármegye székhelyének számító Nagybecskerek városokat ún. rendezett tanácsú városként az 1910. évi magyar népszámlálási kiadványokban összesítve (is) kezelték. Pancsovának mint törvényhatósági jogú városnak – és egyben Torontál vármegye közigazgatási rangban legjelentősebb városának – az adatait a vármegyei összesítésen felül adták meg.

³ Torontál vármegye területén – 1910-ben – 22 926 fő ágostai hitvallású evangélikus személy élt, ebből a legjelentősebb közösség az Antalfalvai járás területén (8736 fő), főképp a szlovák ajkú Antalfalván (Ковачица/Коваџица) és Nagylajosfalván (Падина/Padina). Jelentős számú evangélikus vallású személy élt még a Pancsovai járás területén (5601 fő), főképp a németek által lakott Ferenchalom (Качарево/Каčарево), valamint a részben szlovák ajkú Hertelendyfalva (Войловица/Vojlovica) településeken. Ez utóbbi településen a népesség többségét a református vallású magyarság, illetve székelység adta. A Nagybecskerek járás területén (3488 fő), főképp Felsőaradi (Арадац/Aradac) és Nagyerzsébetlak (Бело Блато/Belo Blato) szlováksága képviselte magát. A negyedik járás, ahol még jelentősebb számú evangélikus személy élt, a Bánlaki járás volt, a jobbra németek és szlovákok által lakott Istvánvölgy (Хайдучица/Хајдуџица) település által. A *Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912, 364–373. pp.

vetően a szerbek nemzeti hősről, az 1944. március 29-én meghalt partizánvezérről, Svetozar Kačarról kapta.⁴

I. 2. Ferenchalom etnikai és felekezeti viszonyai „dióhéjban”

A település helyén a török hódoltság végén egy „Osveldos” nevű falu állt. Az 1717. évi kincstári összeírás idején 13 lakott ház volt a faluban, amelynek nevét akkor „Zeldosch” alakban írták. Az 1723/1725. évi gróf Mercy-féle térképen „Seldosch” formában szerepelt a település neve, és szintén a lakott helyek között szerepelt.⁵ Nem sokkal ezután a falu elnéptelenedett. Reiszig Ede a következőket közölte a faluról: „A mostani község 1790-ben keletkezett. Nevét az 1791. évi július 30-án kibocsátott legfelsőbb elhatározással nyerte Ferencz főherceg trónörökös tiszteletére. Népessége leginkább Württembergből, Badenből és Svájcból szakadt ide.⁶ Kezdetben 120 család telepedett le a helységben. 1802-ben 40 új házzal nagyobbította meg a kincstár. Franzfeld volt az első ágostai hitvallású német hitközség a bánsági Határőrvidék területén. A bevándorlók részére a katonai kincstár imaházat emeltetett fából, melyben 1815-ig tartották az istentiszteletet.”⁷ Érdekes adatot közölt Reiszig Ede a helység vallási életéről: „1810-ben egy új vallási szekta terjedt el az itteni lakosok között, melyet egy Wittenbergából ide szakadt Kühfusz József nevű lutheránus iparos terjesztett, a ki a szentírás helyes magyarázatának isteni adományával dicsekedett. Az akkori lelkész feljelentésére a pancsovai ezredes elfogatta s egy évre bebörtönöztette. Halála után hívei sokáig bujdostak, de a múlt század 50-es éveiben, mint nazarénusok léptek fel Tremmel György vezetése alatt. Ezek jelenleg is egyre szaporodnak a községben.”⁸

I. Ferenc magyar király (1792–1835), az utolsó német-római (1792–1806) és első osztrák császár (1804–1835)

Forrás: Friedrich von Amerling – 260 × 164 cm méretű – festménye (1832), Kunsthistorisches Museum, Wien, Österreich.

A katonai határőrvidék megszüntetése, ún. „polgárosítása” (1873) után a település a történelmi Torontál vármegye Pancsovai járásának része lett. Ferenchalom a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság részévé vált.

⁴ Špegar, Slobodan: *Prve krajiške udavne proleterske brigade*. Beograd, 1986, 120. p.

⁵ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Pancsovai járásában*. Históriaantik Kiadó, Budapest, 2017, 18. p.

⁶ A német ajkú telepesek 1792. június 24-én érkeztek meg, és telepedtek le a faluban. *Franzfeld int he Banat. Swabian Trek*: http://www.swabiantrek.com/?page_id=455 (Letöltés ideje: 2017. július 27.), *Franzfelder-Online*: <http://www.franzfelder.de/> (Letöltés ideje: 2017. július 27.)

⁷ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 48. p.

⁸ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 48. p.

Ferenchalom nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	3422	7	3207	16	20	–	4*		2+166**
1890	3707	23	3618	18	35	–	1	9	3
1900	4179	122	3953	39	52	–	1	11	1
1910	3838	73	3664	40	51	–	4	6	–

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A településen élő szerbek (és macedónok) a szerb pravoszláv egyházhoz tartoznak. A településen álló bizánci stílusú, szerb ortodox templomukat 1980-ban építették, és *Szent Cirill és Szent Metód* („Светих Кирила и Методија”/

a német lakosság már menekült a szovjet csapatok elől, Magyarországon át, Németország felé. Ferenchalom lakói kevésbé voltak tájékozottak, ugyanakkor nem akarták elhagyni otthonaikat. 1944. október elsején azonban már sok német

Ferenchalom nagyközség felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	3422	144	28	3211	10	–	29
1890	3707	80	47	3482	12	–	86
1900	4179	91	53	3900	39	3	93
1910	3838	81	56	3673	28	–	–

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

„Sveti Kirila i Metodija”) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapját május 24-én tartják.⁹

Ferenchalom – a második világháború végéig – a történelmi Torontál vármegye déli részének egyik legjelentősebb németek által lakott települése volt. A bánági németek evakuálása már 1944 nyarától napirenden szerepelt. A szovjet Vörös Hadsereg és a velük szövetséges, jugoszláv partizánok közeledésének hírére a Bánátban nagy riadalom támadt. Közben a román részről

lakos „szívesen” elhagyta volna a falut, de ekkor már túl késő volt. Mivel az utakon már nem volt biztonságos közlekedni, ezért a német Luftwaffe alakulatai légi úton próbálták – 1944. október 1. és 3. között – a lehető legtöbb civil kimenekíteni, főképp a nőket és a gyerekeket. Összesen csak 376 főt tudtak a helységből evakuálni, a többieknek maradniuk kellett. 1944. október 4-én a német légi erő megpróbált még egy a mentőakciót végrehajtani, de a szovjet katonák tüzet nyitottak

⁹ A Bánági Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/crepajsko-namesnistvo/kacarevo/> (Letöltés ideje: 2017. július 27.)

a gépekre, így a művelet nem sikerült. Mindössze néhány tizenéves gyermek tudott a német katonákkal együtt elmenekülni.¹⁰

A német lakosság megosztott volt, sokan „kényszerből” maradtak, mások, főleg az öregek már nem akarták elhagyni az otthonaikat. Így várták a szovjet Vörös Hadsereg érkezését a faluba. A szovjet katonák bevonulása nem okozott különösebb problémát, atrocitások – kezdetben – nem történtek. A településen tábori konyhát létesítettek a szovjet katonák ellátására, a német lakosság igyekezett őket kiszolgálni. Az értékeiket azonban elrejtették. Másképp volt ez a jugoszláv partizánok megérkezése után. A partizánok kezére 4069 német lakos került. Ebből 136 főt deportáltak a szovjet munkatáborokba, közülük 17-en nem tértek vissza onnan.¹¹

A partizánok megérkezésük után azonnal megkezdtek a németek házainak átkutatását, értékeiket elvették, legyen az ruha, illetve drága ló vagy akár szekér. A feljegyzések szerint 1944. október 11-én tizenegy férfit és három nőt hurcoltak el a partizánok, róluk soha többet nem halottak. Tömeges kivégzések kezdetben nem voltak a településen, mert a német lakosok nem akartak a Waffen-SS alakulataiban harcolni. Egyetlen „bűnük” volt – ami miatt sokan nem kerülhették el későbbi sorsukat –, hogy németek voltak.

A jugoszláv partizánok a földeken dolgoztatták rabjaikat, majd 1944. december 8-án parancsot adtak, hogy minden 15 és 60 év közötti német csomagoljon élelmet három napra, mert máshová viszik őket dolgozni. Aki nem jelent meg a „sorakozónál”, azt felkeresték, és a családjával együtt kivégezték. A német rabokat előbb Pancsovára hajtották, majd onnan különböző bánáti partizán „haláltáborba” vitték őket, ott különféle munkákat kellett végezniük embertelen körülmények és brutális bánásmód mellett. Például azt, aki beteg volt, illetve lett, a partizánok egyszerűen kivégezték.¹²

Végül 1945. április 26-án Ferenchalom minden német lakóját internálták, a településből is egy internálótáborhoz hozták létre, ahová főképp helyieket, de más német falvak lakosait is egybegyűjtötték. A már üres lakóházakban kellett lenniük, ahol legfeljebb szalmán aludhattak. Szigorú menetrend szerint kellett élniük. Nappal dolgoztatták őket, éjjel az üres és fűtetlen házakba voltak „visszaterelve”, mint az igásállatok. A tábor lakóit kegyetlenül éhezettették, valamint egészségügyi ellátást sem igen kaptak. Ezért nem csodálkozhatunk, hogy a németek közül egyre többen haláloztak el. Azt, aki szökni próbált, és elfogták, a partizánok kivégezték. Az 1947-es esztendőben többeknek mégis sikerült a magyar, illetve román határon átszökniük, és Ausztriába és Németországba menekülniük. Nagyon sokan azonban a viszonylag közeli rezsőházi (Книћанин/ Kničanin), valamint a Bácskában lévő gádori (Гаково/Gakovo) és körtési (Крушевље/ Kruševlje) haláltáborokban fejezték be az életüket. Bizonyíthatóan csak Rezsőházán 525 fő (köztük 70 gyermek) halt meg.¹³

A ferenchalmi internálótábor végül 1948 májusában zárták be, a túlélőket elengedték, de nem maradhattak a faluban, ahová időközben Bosznia-Hercegovinából, Montenegróból szerbeket és Macedóniából macedónokat telepítettek. Az új jövevények viszont nem értettek a mezőgazdasághoz, ezért az egész – korábban virágzó – település hamarosan hanyatlani kezdett gazdaságilag. A németek utolsó nyomait is eltüntették, ágostai hitvallású evangélikus templomukat is részben lerombolták.¹⁴

Bizonyíthatóan legalább 1221 német helyi lakos halála szárad a jugoszláv partizánok lelkén. Az utolsó túlélők 1949-ben szabadultak ki a fogságból, és mindegyiküket az akkori Kelet-Németországba (NDK) küldték; soha nem tértek vissza Jugoszláviába.¹⁵

¹⁰ DR. LIEB, MICHAEL ET AL.: *Franzfeld. 1792–1945. Geschichte einer donauschwäbischen Grossgemeinde im Banat*. Franzfelder Kulturelle Interessengemeinschaft, Reutlingen, 1982, 426–437. pp.

¹¹ *Station eines Völkermordes. Die Deportation von Deutschen aus dem vormaligen Jugoslawien 1944/45–1949 in die Sowjetunion*: <http://www.hog-bulkes.de/deportation.pdf> (Letöltés ideje: 2017. július 27.)

¹² DR. LIEB, MICHAEL ET AL.: *Franzfeld. 1792–1945. Geschichte einer donauschwäbischen Grossgemeinde im Banat*. Franzfelder Kulturelle Interessengemeinschaft, Reutlingen 1982, pp. 426–437.

¹³ DR. LIEB, MICHAEL ET AL.: *Franzfeld. 1792–1945. Geschichte einer donauschwäbischen Grossgemeinde im Banat*. Franzfelder Kulturelle Interessengemeinschaft, Reutlingen, 1982, pp. 426–437.

¹⁴ Magának az épületnek a főhajója megmaradt, viszont az ágostai hitvallású evangélikus templom tornyát lerombolták. Az épületet a németek „eltűnése” óta nem használják egyházi célra. Napjainkban csak az „avatott” szempárnak tűnik fel, hogy az épület nem egy egyszerű falusi, gazdasági épület, hanem az egykori templom maradványa.

¹⁵ DR. LIEB, MICHAEL ET AL.: *Franzfeld. 1792–1945. Geschichte einer donauschwäbischen Grossgemeinde im Banat*. Franzfelder Kulturelle Interessengemeinschaft, Reutlingen, 1982, 426–437. pp.

Ferenchalom etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	5044	Nincs adat.						
1953	5899	39	Nincs adat.	38	19	102	2705	2996
1961	7792	55	Nincs adat.			65	4102	3570
1971	8088	51	Nincs adat.			51	3891	4095
1981	8309	36	Nincs adat.			45	3633	4595
1991	8103	27	9	21	6	37	4072	3931
2002	7624	19	9	18	4	13	5042	2519
2011***	7100	28	7	19	3	8	5238	1797

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. szeptember 3.)

Ferenchalom – akárcsak Pancsova és Tár cso (Старчево/Starčevo) – jelenleg Pancsova község (Општина Панчево/Opština Pančevo) váro si jellegű települése, amely az egyik legjelentősebb – délvidéki – macedón közösségnek ad otthont.¹⁶

¹⁶ A 2011. évi szerb népszámlálás szerint 22 755 fő vallotta magát macedón nemzetiségűnek Szerbiában, ebből 10 392 fő élt a Délvidéken. A legjelentősebb macedón közösség (4558 fő) Pancsova község területén élt, főképp Ferenchalom (1227 fő), Pancsova (1084 fő) és Torontálalmás (1757 fő) településeken. A 2011. évi szerbiai népszámlálási adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője Tóth-Glemba Klára kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

II. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

A 2011. évi szerbiai népszámlálási adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője Tóth-Glemba Klára kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912

DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon. I. kötet (A–Bor). Szent István Társulat, Budapest, 1993

DR. LIEB, MICHAEL ET AL.: *Franzfeld. 1792–1945. Geschichte einer donauschwäbischen Grossgemeinde im Banat*. Franzfelder Kulturelle Interessengemeinschaft, Reutlingen, 1982

FRIEDRICH VON AMERLING – 260 × 164 cm méretű – festménye (1832), Kunsthistorisches Museum, Wien, Österreich.

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Pancsovai járásában*. Históriaantik Kiadó, Budapest, 2017

REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*, Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

ŠPEGAR, SLOBODAN: *Prve krajiške udavne proleterske brigade*. Beograd, 1986

II. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/crepajskonomesnistvo/kacarevo/>

Ferenchalom város szerb nyelvű honlapja: <http://kacarevo.rs/?p=1793>

Franzfeld in the Banat. Swabian Trek: http://www.swabiantrek.com/?page_id=455

Franzfelder-Online: <http://www.franzfelder.de/>

Station eines Völkermordes. Die Deportation von Deutschen aus dem vormaligen Jugoslawien 1944/45–1949 in die Sowjetunion:

<http://www.hog-bulkes.de/deportation.pdf>

* Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

** Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népeiséget jelölte. Ferenchalom esetében az első érték (2 fő) az egyéb hazai (1 fő) és az egyéb külföldi (1 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

*** A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetisé-

Pancsova város honlapja: <http://www.pancevo.rs/lokalna-samouprava/naseljena-mesta/kacarevo/>

Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/>

gi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. (Utóbbi három megjelölés a korábbi [1991, 2002] népszámlálási adatok „Egyéb” adatainál is beleértendők.)

A 2011. évi szerbiai népszámlálási adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője Tóth-Glemba Klára kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

Ferenchalom egykori evangélikus temploma

Forrás: Franzfelder-Online:

<http://www.franzfelder.de/>

(Letöltés ideje: 2017. július 27.)

Az egykori evangélikus templom főhajója napjainkban

Forrás: Franzfelder-Online: <http://www.franzfelder.de/>

(Letöltés ideje: 2017. július 27.)

Az egykori községháza, ma a közösségi központ Ferenchalom városában

Forrás: Pancsova város honlapja: <http://www.pancevo.rs/lokalna-samouprava/naseljena-mesta/kacarevo/> (Letöltés ideje: 2017. július 27.)

A szerb pravoszláv templom és mellette a harangtorony

Forrás: Ferenchalom város szerb nyelvű honlapja: <http://kacarevo.rs/?p=1793> (Letöltés ideje: 2017. július 27.)

Albánok a Szerémségben

A legkevésbé sem közismert, hogy a történelmi Magyarország területén egykor albánok is éltek, méghozzá a Szerémség déli részén, a Száva alsó folyása mentén. A klimenteknek nevezett népcsoport a történelmi források szerint elsősorban három határőrvidéki faluban telepedett meg a török hódoltság után: Herkócán (Hrčkovci), Nyéken (Nikinci) és Árkiban (Jarak). Ez a római katolikus vallású népcsoport alig másfél évszázad alatt nyom nélkül felszívódott a horvátságba. Lássuk e néprajzi kuriózumnak, a történelmi Magyarország egyetlen albán nyelvszigetének történetét!

Élt a Száva mentén egy kisszámú, katolikus vallású klementinus (vagy másképpen kliment) néptöredék. A Szerémség eme különleges lakói az északi albán klementi törzs kötelékeiből kiszakadva települtek a török idők alatt néptelenné vált vidékre. A klimentek harcos pásztornépek voltak, a Balkán-félsziget zord hegyei közt találtak menedéket a török elől, ahol a lekövetetetlen terepviszonyok miatt meg tudták őrizni a függetlenségüket. Ez a katolikus hitű népcsoport hagyományai szerint nevét egy Klement nevű pásztorról kapta, aki a törzs alapítója volt. Hét fia született, mindegyikük egy-egy nemzetség alapítója – köztük találjuk például a Martinovics nemzetséget. Nem tévedésből cseng ismerősen ez a név számunkra, az apai ágon kliment Martinovics Ignác is e nemzetség távoli sarja. Maga a jakobinus tanokat hirdető ferences szerzetes sohasem lakott ezen a vidéken, Pesten született 1755-ben, ám apja még minden bizonnyal a mai Albánia területén látta meg a napvilágot.

Buda visszavételét (1686) követően a keresztény szövetség előtt újra célként lebegett Konstantinápoly felszabadítása. III. Károly 1737–1739-es sikertelen balkáni hadjáratát megelőzően a bécsi udvar igyekezett a Balkán népeit, köztük a klimenteket is a saját oldalára állítani. A hadiszerencse azonban nem a vártnak megfelelően alakult (a már visszafoglalt Belgrád is újra elesett),

és a családjaikkal útra kelt katolikus albánok már nem térhettek vissza szülőföldjükre, így a Délvidéken leltek új otthonra. Valóságos bevándorlási láz jellemezte ezeket az éveket, amikor a gyéren lakott Délvidék benépesült. Ekkor érkezett a szerbek zöme Csernovics Arzén ipeki pátriárka vezetésével, de rajtuk kívül sokféle népet telepítettek a törökűlés során néptelenné vált magyar Délvidékre: svábokat, tótokat, ruténokat, bolgárokat, de még franciákat és spanyolokat is kisebb számban. Ahogyan a szerémségi albán diaszpóra történetével a századelőn foglalkozó Thallóczy Lajos történész fogalmazott: „A törökök kivonulása után a Duna-Száva köze: a Szerémség, Valkó s Verőcze megyék területe valójában tabula rasavá lett.”

A balkáni háborúba mintegy ezerfős klementinus had indult meg, majd 1739-re 355 főre apadt tagjai száma. Kezdetben szerteszét laktak a Szerémségben Karom (újabb kori nevén Karlóca) városa és a Száva között. Látva tartahatatlanságukat, a karlócai pátriárka lépett fel érdekükben az uralkodónál, azt kérve, hogy lehetőleg egy helyre telepítsék le őket, mivel a Szerémség többségét jelentő rác lakossággal már csak vallási különbözőségük okán is összeütközéseik lennének. 1741-ben alakult meg az udvari bizottság az újjólag visszatért szerémségi és szlavóniai területek vonatkozásában a határőrvidéknek szánt területek kijelölésére, amikor sorra vették a kliment és a szerb betelepült katonák letelepítésének kérdését is. Úgy találták, hogy az albánok letelepítésére a legalkalmasabb hely a szávaszentdemeteri (mitrovicai) uradalom lakatlan falvai, amelyek akkor a bolgár eredetű Pejácsevich bárói család kezén voltak. Két falu merült fel: Herkóca és Nyék. Sorsuk megoldása addigra végképp halaszthatatlan kérdéssé vált, mivel a bizonytalan jogi és társadalmi helyzetbe került albán és szerb katonák martalóc életmódot kezdtek folytatni. Elégedetlenségük odáig fajult, hogy 1748-ban többségük már visz-

szá akart költözni az óhazába. A bécsi udvar ezt nem tartotta volna túlzottan nagy veszteségnek, de politikai okokból elkerülendőnek látta, ezért rászánta magát a kérdés rendezésére: 1749-től kezdődően 222 telket mértek ki a klimentek számára a mitrovicai Pejácsevich-uradalom három falujában, a puszta Herkócán (Hrtrkovci), Nyéken (Nikinci) és kisebb részben a szerbek által lakott Árkiban (Jarak). Egy elenyésző csoportjuk a bácskai Ópalánkára és a Temes megyei Fehértemplom környékére költözött, és gyorsan beolvadtak a környező lakosságba. Fényes Elek 1840-ben kiadott geográfiai szótárában 1600 lélekben adta meg a „clementinusok” számát, akik akkor mindnyájan a két szerémségi községben laktak.

A legjelentősebb kliment falu Herkóca volt, amely a Száva közvetlen közelében, a folyóból kiágazó Arany (mai eltorzított szerb nevén Vranj) nevű mellékág bal partján található. A középkorban az Arany sokkal jelentősebb folyó volt, és az egész tájegységnek névadójaként (Terra Arany) magyarlakta vidéknek számított. 1416-ban Herkolc (Herkolch) néven bukkan fel a forrásokban, de később Retkó alakban is említik. A török időkben eredeti – vélhetően magyar – lakossága kihalt, az albánok letelepítését megelőzően mindössze 20 szegény sorsú, görögkeleti vallású szerb család élt itt, valamennyien boszniai eredetű jövevények. A XIX. században a klimentek mellé betelepült magyar lakosság Herkócának hívja a falut. A magyarok a település népességének száz éve még negyedét, napjainkban csak szűk tíz százalékát teszik ki. Ma már nehéz elképzelni, hogy Voženilek Antal plébános az 1830-as években még albánul misézett a herkócai templomban. Réthy László etnográfus-numizmatikus 1895-ben még látott albán kéziratos misekönyvet a paplakban. Az akkori postamester úgy emlékezett vissza, hogy 1846–1847-ben, gyermekkorában hallott utoljára a templomban albán beszédet. Nagyjából ekkortól számítva albánul nem tudó horvát papokat kaptak a diakovári püspökségről, ennek hatására a közösség fél évszázad alatt teljesen nyelvet cserélt.

Nikinci a régi Nyék törzs szállásterülete volt, ami azt bizonyítja, hogy a honfoglaló magyarság egészen a Száva mentéig belakta a Kárpát-medencét. A vérzivataros századok azonban az őshonos magyarságnak nem kedveztek, a

klimentek betelepítését megelőzően mindössze hat lakatlan telket vettek itt számba. 1895-ben, Réthy László látogatásakor az itteni plébánia épületében még őrizték azt a feszületet, amelyet a betelepülők hosszú vándorlásuk során a menet előtt tartottak. A klimentek itt is lassanként mind elhorvátosodtak, Nyéken a századfordulón már csak néhány öreg tudott albánul. Az asszimilációt megkönnyítette, hogy délszláv családneveik nem különböztetik meg őket a többségi nemzettől. Ennek az oka abban keresendő, hogy eredetileg az albánoknak sem volt vezetéknévük, a románokhoz hasonlóan. A nyelváltás harcos előidézője maga a horvát katolikus egyház volt, a diakovári püspökségről irányított asszimilációt békésen tűrték a szerémségi albánok – amint a Budapesti Hírlap tudósítója a lap 1902. augusztus 24-i számában fogalmazott: „kiket a horvát papok fanatikus katolikus horvátokká tettek”. Beolvasztásuk annak ellenére maradéktalanul sikerült, hogy régi szokás szerint egymás között házasodtak. Néprajzi sajátosságaik – régi táncuk és viseletük – lassanként nyelvükkel együtt kiveszett.

A szerémségi albánok eltűnése már a múlt században is megállíthatatlannak tűnt. Az 1900-as népszámlálás Herkócán 37, Nyéken 18 klementin nyelvet beszélő lakost mutatott ki, ami a teljes népesség alig 1–1,4%-át jelentette. Ezzel szemben 1883-ban még 70-en tudtak Nyéken albánul. Harmadik falujukban, Árkiban, úgy látszik, még hamarabb felszívódtak, mert onnan már az 1840-es években sem jelentenek albánokat. A horvátságához tartozás azonban nem mindig járt számukra előnyökkel: Jugoszlávia felbomlását követően, a délszláv háború idején ismét kisebbségi létben találták magukat, méghozzá az ellenséges Szerbiában. 1992-ben Vojislav Šešelj, a miloševići vezetéssel koalícióban lévő Szerb Radikális Párt elnöke személyesen jelent meg Herkóca főterén, és az általa később „humánus lakosságcsereként” aposztrofált verbális terrort alkalmazva felolvasta azoknak a helybeli horvátoknak a nevét, akiknek azonnal távozniuk kellett. A lincshangulatnak az lett a következménye, hogy az addig a lakosság többségét adó horvát közösség zöme elmenekült szülőföldjéről. Herkócán egyébként ma is tapintható a félelem, még a helyi magyarok sem mernek nyilvánosan magyarul beszélni.

A szerémségi albánok története véglegesen lezárult, de a nyéki idők még ma is számon tartják a kliment családokat. Kis létszámú nép-töredékként sorsukat nem kerülhették el, de így is sikerült az Albániából magukkal hozott kulturális hagyatékkal gazdagítaniuk a Délvidéket. Leginkább a klementinus juhokat kell említenünk, amelyeket sokáig igen nagy becsben tartottak. Egyesek szerint a szerémségi albánoknak kö-

szönhetjük továbbá a ma is népszerű szőlőfajtát, a kadarkát (neve állítólag Skadar, azaz Shkodër/Skodra városára utal), noha ez az álláspont vita tárgya. Bogyóiból készül a karlócai aszú.

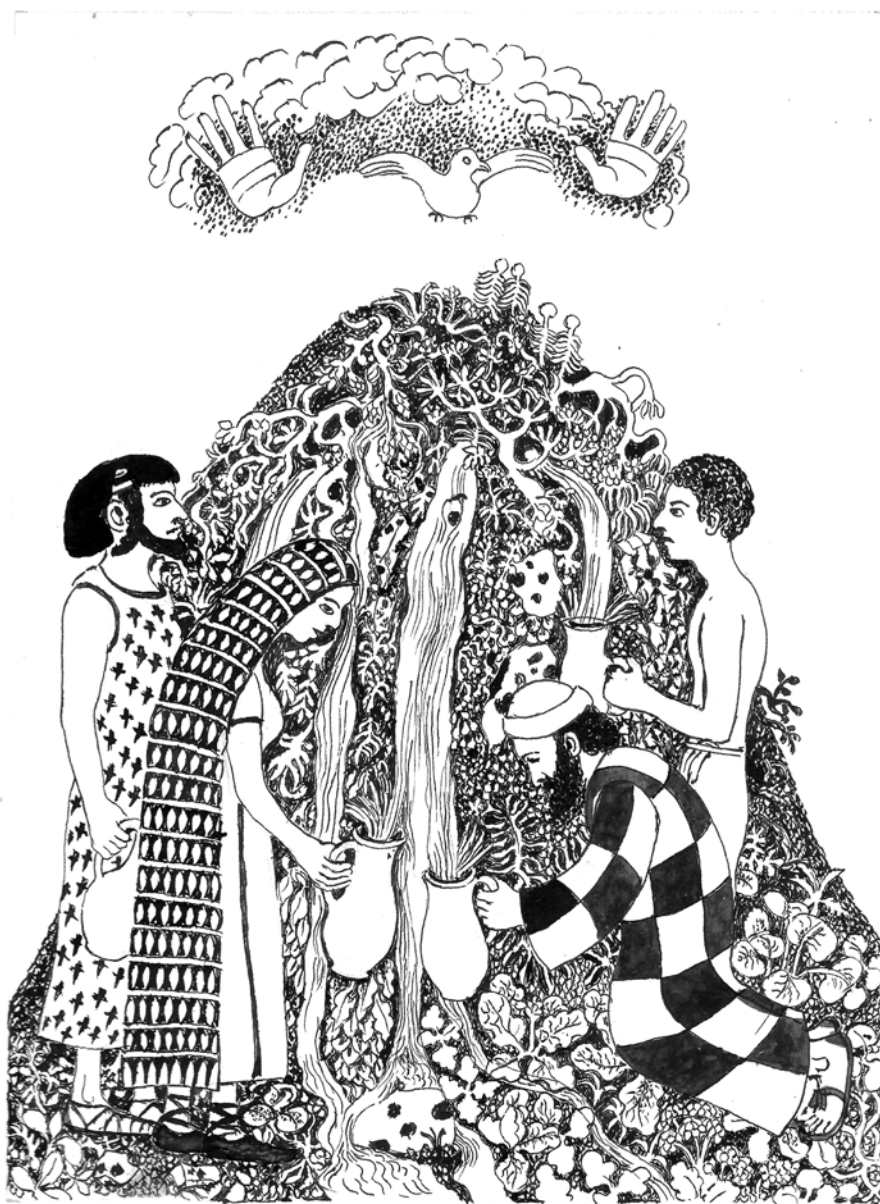
Martinovics népe nyomtalanul kiveszett a Száva mentéről, mert anyanyelvét nem tudta megőrizni, és ha nem történik egy kedvező fordulat, akkor a helyi magyarság is erre a sorsra fog jutni.

Források:

RÉTHY László: Az albánok (klementinusok) utolsó nyomai Szerém megyében. In: Földrajzi Közlemények, 1907

PALÓCZI Edgár: Albán telepek Magyarországon.

THALLÓCZY Lajos: Albán diaspora. Történelmi szemle, 1912 (1. évfolyam)

A béke korszaka

Szent László a Szeret mentén*

Moldva: úgy érezzük már, másik világ. Aki lelkében a közös hazának tekinti a Kárpát-medencét, és nem a keleti szélén él, úgy érzi, világom a hegyekig ér. Országok vannak azon túl? Csak szellemi valóságot jelent. Békás, Gyimes, Ojtoz: a világ vége. Akik túlfelől élnek, egy másik világ lakói. Napkelet népe, a nap házának jobbágyai, az ősök képviselői.

Moldva az ős- és óhazák mentén van. Onnét be az Altájig egy a világ. Mi itt úgy érezzük, az a mesék világa, ahol az aranyidők nyomaira bukkanhatunk. A „hol volt, hol nem volt” világ, mert a múlt világa, amely felidézhető és elfeledett. Mi oda már kiutaznánk, és nem „bé” – ahogy a gyimesiek mondják –, mint a fészkeből kiröppent madár, akinek már saját fészke az otthona, s nem szüleié.

De az élet természetes rendje nem szakította volna el a csángókat tőlünk. A tatár kezdte, török folytatta, román végezte be a csonkolást. Csonkjaink a csángók. Katolikusok, és jórésük még magyar. Sokszor e kettőért váltak évszázadokon át áldozattá! Sorsukat elfogadták és élték, ők krisztusi nép, ők Szent László népe:

„Ők is részt vettek Szent László királlyal a pogányok elleni harcban, s lovaik csengőket, kolompokat viselven, László király meglepetve kérdezte: miféle csángatók azok? Innen volna a csángó név.”

Azok a kis lovacsák aranyszőrűvé válnak, aranypatkón járnak, szőrükről csengető aranycsengettyűk csüngnek le, ha eljön a harc ideje!¹ A magyarság áldozati bányái. Szent László keresztfitái. Amit látnak a világban, amit tudnak a világról, amit el kell szenvedniük, ezzé avatja őket. Nem Isten háta mögött élnek, hanem, sajnos, a miénk mögött.

A „csángó” szó írott emlékeinkben csak a 18. század végéről került elő. Régibb-e? Pontos

név-e? Ne szakemberként ízelgessük e szó bokrának gyümölcseit²:

Elmaradt, visszamaradt állapotot mutat a „canga”: bárányaitól elválasztott fejősjuh; „cangora”: szilánk, kis darab; „csángó”: pálinka tisztításakor az üst fenekén maradt rész; „csanyiga”: satnya, gyenge; „csonk”: csapat, csoport.

A rendestől, az egésztől eltérő állapotot jelent a „cangó”: züllött nő; „cankó”: rossz, savanyú bor; „csángó”: csavargó; „csangota”: faág, gally. A rendestől, az egésztől eltérő lehetőséget rejt magában a „csengettyű”: kisebb rézharang (hangadás!); „csengető”: nagyobb vaskolomp (hangadás!); „csanak”: fából faragott vízmerítő eszköz (merítés az egészből).

A rendestől eltérő, az egészből kivezető cselekvést jelöl a „csángat”: lármásan, nem ütemesen harangoz; „cankál”: csatangol; „cankózik”: vándorol, költözködik.

Kiérezhető, hogy a „csángó” szó a mi szemszögünkben nevez meg a moldvaiakat! A tőlünk elkerülteket vagy a mi máshol élőinket jelöli. Az utolsó nagy bevándorlást elbeszélő pokolpatiki hagyomány is erről tanúskodik:

„A magyaroknak, odabé ezeknek a csángóknak nem lenne csángó nevük, hanem a bukovinaiak a csángók. Én már hallottam többcör, hogy azok vótak a csángók, mert azoknak ilyen kocsijuk vót, s avval mentek, örökké kerülték az országot. S csengő vót a kocsijukon. S akkor így mindig mentek az országba. Akkor Bukovinába adtak nekik telepet, s ott telepedtek le, s azoknak mondták, hogy csángó. Ezeknek nem lenne csángó, mert ezek régi magyar telepések. Mikor Móduvába telepedtek a magyarok, akkor telepedtek ide es.”

Magyarfaluban is érezték, hogy a csángó világnak közepe a Kárpátoktól innét volt: a Bras-

¹ Ipolyi Arnold: *Magyar mythológia – Az ősi magyar hitvilág sorozat. Gondolat, Budapest, 1971. 212.*

² A tájszókát a Tájstótár első kötetéből és Kriza János Vadrózsák című művéből vettük.

sóban álló hatalmas jegenyefa ez, amelynek: „Egyik ága hajlik ki Magyarországra, Másod ága hajlik kincses Kolozsvárra, Harmad ága hajlik bé nagy Moldovába.”

Moldva az őshaza érzetét árasztja nekünk. Ki átment a hegyeken, visszatért a mindig ott élt őshöz. Arra a vidékre tért, ahol a besenyők *changarok*nak neveztek, ahol *kunok* tanyáztak, ahol a távoli mongolok „*chango*” szava erőst jelöl³, ahol – igaz, legtávolabb, de ott is tudva rólunk – *Dzsungária* fekszik. Csángálni: elvándorlást, menekülést jelentő műszó. Úgy természetes, amint gyümölcsfán az oltógally. A „*kun*” a természetes vándorló, a nomád, akinek ez az élete rendje. Így tartozik össze csángó és kun. Egy lét két irányból nézve és megnevezve. Így van Moldvában magyarság.

Lassan forgassuk az idő kerekét! Hogyan fogy el az a világ, amelyben Szent László és a kun megvívna egymással, de folyton-folyvást fogyván fogy a küzdelemhez kellő tér. Vezérfonalul Mikecs László Csángók című művét használjuk, melyre felfűzzük a nép őrizte hagyományt:

A keletről előretörő népek elől Róma a Dunától délre, délnyugatra hátrált. Egykori területeit a napkeleti őshazával együtt a hunok szervezték birodalomná. Atilla ősatya volta még ma is él a csángók szívében:

„Maradékok, de la, huny. Mi elmaradt maradékok vagyunk din Át illa, odrin Ázsia. Onnét valók mi, maradékok!” – mondotta egy öreg bácsi Pusztinán, szavait már románnal vegyítve.

„Atilla Kisásziéből jött. És ment Roma felé, mert ő Istennek Ostora vót. Mikor kicsi gyermek vót, szóval z’isten megszólalt neki: – Atilla, hadd el a johokat! Mától erre király lecc! – Hoj legyek király? Há’ nincsen semmi ruházatom, királyi ruházatom. S aszonta (- az Isten): – Lépj harmincat visszafelé jobbra, és emeld meg a kősziklát, met ottan lesz a ruházat. S akkor ő megemelte a kősziklát, beszélgetett az Istenel és ottan kivette a ruházatot. Királyi ruházat, korona és mindenféle. És akkor aszondja az Isten: – Most lépj

jobbra! Eléfelé, onnét visszafelé, jobbra – mondja – ottan meg fogod kapni⁴ a táskát a pénzzel, hogy megvegye mind a rabokat, me’ akkortájba’ úgy vették meg a katonákat, hogy tizenhatalcat vegyen tizenhatalc esztendőst, tizenhatalcat kell tizenkilenc esztendőst. S akkor vegyen nekik lovakat, s evvel fog menni verekedni⁵. S akkor ő megszólalt, hogy én most a kardot (- szeretném). Mikor megmondta, (- azt mondta az Isten), hogy lépjen ahonnét jobbra vót, onnét még lépjen tizenöt lépést, és meg fogja látni, met a kard fel fog emelkedni (- a földből). Úgy es történt, hogy megkapta a kardot. Aszonta, hogy ő menjen még harminc lépésnél jobban, és ottan meg fogja látni a lovat. S a lovat úgy híjják: Dutyipán⁶, a vót a lova. Tüzeken-vizeken köröszül vitte a ló, úgy ment a háború idején. S ő országból országba vágott, öltek, csináltak, met ő Isten Ostora vót. S akkor addig kellett menjen, Romáig. Mikor Romába bément, szóval a Roma kapujánál akkor este érték oda. S akkor odaértek este, és akkor megverték a kaput, nyiccsák ki! S aszonták, hogy csak regvel. Ijjelre nem csapják be⁷ (- őket). Ők étlenyek vótak. Hogy étlenyek vótak, alig várták, hogy egyenek. S akkor aszonta Átilla, hogy most esznek. Reggelire, hogy bémennék oda. Igen, de jött a szencsés pápa, ment Roma kapujához, a szencsés pápa palotájából procseszuijával⁸ felkészítvel. Mentek a kapuhoz, hogy nyiccsák ki, hogy Átillát há’ hogy szépen befogadják, s akkor megengesztelődik, hogy nem csinál olyan rontást, mint más országokba’ csinált. S akkor Szent Antal megjelent a szencsés pápának az elejibe: – Merre meen, szentatyám? – Mejek Atillát befogadni! – Aszonta: – Nem maga kell menjen, én kell menjek, Szent Antal. Én kell menjek. – Mikor odament, a kapukat kinyitották, Roma kapuját. Akkor fölemelte a kezit: – Atilla, vissza! Vissza! – S akkor ő leszállt a ló hátáról és fejét hajtott Szent Antalnak. S akkor a z’emberei megharagudtak: – Minek? Mét? – Hogy vizeken köröszül mentek, tüzeken, s mindin, s egy embernek, egy papnak fejét hajtott? Minek? –

³ Petheő Dénes: *Moldvai vándorlásaim – Vasárnapi Újság, 1864. 79. szám.*

⁴ találni

⁵ harcolni

⁶ A „Dutyipán” névben lehetséges, hogy Nagy Sándor lovának neve rejlik, a *Buchephalus*?

⁷ eresztik be

⁸ körmeneti kíséretével

S akkor úgy akarták összevagdalni. S aszonta: – Nem, ne sércsetek, met eddig volt nekem megjelentvel. Addig kell menjek, meddig egy kéz felemelkedik, így, hogy fel volt emelve. S akkor kérdezték azok a pogányok: – Innen mi' csinálunk? Mi' csinálunk? – mondták a katonái. – Menjünk vissza, s menjünk Magyarországnál, s aztánd onnét vehettek leányokat, onnadj, eddig volt verekedni. Immánt szabadok vattok, ha akartok jönni, jöttök, s ha nem, hát megmaradtok, hol akartok. De én kell menjek, vissza kell menjek oda Kisásziába. – Sz' ez a története volt Atillának. S aztánd onnét jöttek a katonák, hogy melyikek akartak. Jöttek vissza lovakkal, s raboltak, Magyarországról leányokat vettek el a katonák, hogy onnat jobban megtalálta a nyelvük, megtalálta Kisásziából Magyarországnak a nyelvihez. S akkor onnét választottak leányokat. Egy fejérnépnek elvették a leányát. Leánya után ment a testvére, legénytestvére, hogy nem akarta hagyni, hogy elvigyék. S akkor elrabolták őt es. Az a fejérnép, az asszon, a z'annyik a fiának s ejsze a leánynak, ő békéserte Búsig, így írja a történetet. S azért mondják Búsnak, Bohusnak: – Mit búsulsz te asszony? – Leányomat s fiamat. – Ez a története Bohusnak.”⁹... Bákó városa pedig a monda folytatásában Atilla bakójáról kapja a nevét.

A nép helynévadási mondái történeti hitvallások. Még ha sokszor a szakértelmiségi számára nevetégesen naivnak is tűnik fel egy-egy eredetmagyarázat, benne mégis megmutatkozik a lényeg, hogy a közösségnek egy szentelő hős a halhatatlan énje.

Isten kardja mindig a földből nő ki. Rendelt, csak akinek termett, bírhatja baj nélkül. A kard kétélű. E világban, éjjel és nappal, keletre és nyugatra, északra és délre, uralomra s hatalomra jogosult a tulajdonosa. Ezért döbbenetes Atilla megalázkodása, hogy csak a világi Rómát hódoltatta, a pápát nem. Tudta a mitikus hős, hogy Krisztust hódoltatná. Ember az Istent? Szolga az Urát? Ez lehetetlen. Tudja, felért a csúcsra. Az ő küldetésének vége. Keleti vőlegénynépeivel háztűznézőben az Egyházhoz ért. Istentelen gazember volna, ha Rómát feldúlná. Atillának ez az

ábrahामी próbatétel. Ez az alapja annak, hogy a Turul-nemzetség tagjaiban majd keresztény szentté válják.

Szent Antal megjelenése csak az első pillanatban tűnik fel különösnek. Ha tudjuk, hogy az elbeszélő egy égi elhivatottságú személy, lészpedi Jánó Ilona, nem csodálkozhatunk azon, hogy Atilla napjának zenitjét egy Ikrek havi szent megjelenése nyilvánítja ki. Ráadásul egy olyan szent, aki a megváltás személyi ígérteét tartja a karján.

Czelder Márton missziós református pap a múlt században néphagyomány alapján írta:

„Midőn ők (- a székelyek) Attilával bejöttek, itt állapodtak meg, s e helyet foglalták el egész a Kárpátokon túli, mostani Székelyföld véghatáráig. Ez tudniillik a mai Moldva s Besszarábia volt: az úgynevezett Etelköz, hol Attila legörömostebb mulatott, honnan indult a harcokra, s hol meg is halt. A székelyek e szerint a Kárpát két oldalán telepedtek meg, de később a mostani Moldvában levők az ellenségtől szorítva tömegestől a mai Székelyföldre mentek át, itt maguk közül csak egy kis töredéket határőrizni hagyván.”¹⁰

Ezért él „egy ősi hagyomány a Száraz-Szeretről. ... Galactól hét mérföldnyire a tekucsgalaci úton, Ivest s a konátyi erdő közt van egy futóhomokkal telehordott patak. ... A székely ember Galac felé jöve, ha ideér, kalapját leveszi, mert ő eddig tartja a székelyek határát.”

Következő lépés a történetben Árpád népének jövele keletről:

„Mikor a magyarok jöttek Magyarországra, akkor Csaba visszament, hogy hozza a többieket s ... itt hagyta a magyarokat, hogy székeljenek, mert ő hozza az ő csapatjait. S akkor ez az idegen nép ölni kezdte a magyarokat, a székelyeket, s akkor kiabáltak, hogy: – Vissza, Csaba, vissza, már ölnek meg! – Csaba annyira jött visszafelé a csapatjával, lóhátasan, hogy úgy repültek az égen s visszatértek, s megmentették a magyarokat. Az az út, ahol ők jöttek visszafelé, az az égen látszik, az az igyenes.”

Ki lehetett az idegen nép, akitől a Teremtő küldötte vitézek mentették meg őseinket? A bolgár? Levente és seregének áldozata lappang Csabáék

⁹ Bohus egy moldvai város.

¹⁰ Izgalmas kérdés, hogy a Partium környéki székelyek keletre települése a 11-13. század táján, valamint a hun birodalom szétesését követő hun utódok etelközi megmaradása miképp tagozódhatott az időben?

vitéségében? És összefügg-e az előbbi monda a következővel? Tán örökre kérdés marad.

A megmentettek töredéke, „Árpád tábora” tehát nem kelt át a nagy hegyeken, hallottuk Szabófalván Szászka Péter bácsitól:

„...Ide hogy történtek el, ezt hamarabb megmogyom én. Mondom meg: eljöttek a madzsarok ... sz jött-jött az Árpád tábora, leverték¹¹ e Dunán, sz hol Duna ömlik be a Fekete-tengerbe. Ott a bulgárokval voltak e verekedészt. A bulgárok elverték a magyarokat. Lebírták. Íme moszt, az Árpád sz az ő tábora eljött ott Prutnak, aszondja: Prut! Elnevezte Prutnak, sz ők mentek ki, hedre fel. Sz mi lett, mi nem, kiszakasztottak¹² a szeregből, sz le fogtak egyeneszt erre (- jönni). Jásztól erre. Így gyet¹³ elértek ott vaj, lett ez vaj tíz-tizenöt szekér, ... elértek a Szeretvízhez.”

„A Szeret nem ullian nagy. ... Vótak, amellikek átuljöttek, sz vótak, mellikek nem. Azok között, mellikek átuljöttek, vót egy leánka. Annak a leánkának vót szeretője, mind sak magyarok között. Szeretője elmaradt túl. Hogy jön mászsatával¹⁴. A leán ott Jugánnál várta, várta, hogy jöjjenek a mászikok isz. Béindultak azok a vízbe. Béjöttek, bé a vízbe.”

„Hogy történt vagy nem történt, e vízbe, hogy ... mélyebb lett lesz, elfogta víz, sz akkor ű leeszett, sz elfogta víz, sz elnyuvasztotta¹⁵. Akkor a leánka onnat elszirült¹⁶, uj nézte hogy mi van ott. Szíratna: – Szeretőm, szeretőm, szeretőm ... Szeret. Így csinálnak jelet. Sz akkor úgy mondzsák e víznek e Szeret.”¹⁷ „Mondják szokászból.” Vagyis régi szóhagyományképpen.

Így érkezett meg új földjére Szabófalva népének őse, a szeretőjét vesztett menyasszony. Erre rímel egy másik hagyomány, valószínűleg a Moldvából Gyimesbe származottak őrizték meg:

„Amikor Árpád átjött a Vereckei-szoroson, nagyapám beszélte, hogy itt valamilyen csapat-

ja lemaradt Csalhó környékin, s abból aztán itt maradt a csángóság, abból kezdett szaporodni.”

Szászka Péter bácsi következőképpen foglalta össze az idetelepedést. Nagyon fontosnak tartom elbeszélésében a „kijöttünk” szót, mert igekötőjében rejlik a keletről nyugatra történt vonulás. Az előbb említett leánka-történetet így zárja:

„Magyarok kijöttünk, eljöttünk, eljött az a leánka, azokból a magyarokból, látták, szereték itt a hegyeket – vót gazdag hegy júl, vút hal; mellikek vótak tágabb magyarok, nem vút hova menjenek, nem vótak kocsiik, elmaradtak ott a szílin, Szeret szílin. Mellikek vótak seppeskét erőszebbek, sz gazdaszkbak, azok eljöttek, sz elmentek által magukhoz¹⁸, sz elmaradtak Árdeálba. Sz mellikek vótak még jobb, gazdagabbak, elmentek, sz eljöttek Magyarországba.”

S ezen időket befejezzük a Czelder-féle hagyomány folytatásával:

„Midőn Álmos s Árpád a kúnokkal Attila földjét visszaszerezni indult s Galacnál a Dunán átjött, amiért a kiszálló helyet mai napig »Vád Ungur«-nak vagy »Magyarok révé«-nek nevezik, jöttek ide kunok is, kik az Oroszország felől jövő jász-kun¹⁹ törzzsel a Száraz-Szeretnél találkoztak, s a határőrző székelyek felszólítására, kik a földet jócskának mondták, egymás nyelvén értve, itt maradtak, s nevezték birodalmukat, mely a Fekete-tengerig nyílt, Cumanianak. Ezen jászok, kunok maradékai a csángó magyarok.” Ők is, fűzhetjük hozzá.

A magyar visszatérés után testvérnépeink, a besenyők és a kunok követték a nap útját. Különös érzés belegondolni, ha most is fennálló, saját képükre szabott világot, európai államot teremtettek volna Etelközben, ma itt mi, magyarok nem éreznénk bezárva magunkat, otthon lennénk tán a Donig! A besenyők Kabuksin-Jula törzsének szállásterülete a Szeret és a Prut vidékén volt népi eltűnésükig. A „Jula” szó gyulaként

¹¹ legyőzettek

¹² kiváloztak

¹³ hát

¹⁴ csatával, csapattal

¹⁵ megfulladt

¹⁶ elfordult

¹⁷ Szászka Péter mondái Gazda József itt idézett művében is olvashatók. Az ott megjelent szöveget felváltva idézem a Péter bácsit illető saját gyűjtés szövegével.

¹⁸ Gazda József erdélyi, háromszéki.

¹⁹ jász

maradt fenn, a „kabuksin” fahéjszínt jelent, szerintem valamilyen fakó színárnyalatot.²⁰

Mintha a magyar–besenyő/kun vetélkedés emlékét őrizné a következő eredetmonda:

„Miel annyi ezer esztendőel, hogy hát Osziba vót egy natykiráj, mejiknek vót két fiu gyereke. A haló szájával aszt mondotta, hogy az egyik maraggyon a kirájságban Asziában, napkeleten, és a másik fogja a kirájságát napnyugotra.

Azugyisvot. A küssebbik, vagy a nagyobbik, mejik vót, ejjött napnyugotra, magyar tereket elfokta²¹, Bukovinát elfokta és több arrafelé földet. Miután megtelepedett jól, meghelyhetődött a népségével s a népség meggazdagodott munkája után, a kirájság is gazdag vót akkor.

Aztán meglátta a testvére, hogy meggazdagodott nagyon, jó élettye van a népjinék. Akkor felkötötte az Aszia népet és erre napnyugatra jött. A testvérje háborút indított, hogy a vagyonyát elvigye.

A testvére a napnyugoti meggyőszte, megverte, visszaküldötte Asziába. Eés egy pár év után még átjött Asziából a testvérre háborúzni. Akkor már Bukovina tetejin ott ... esszecsaptak. Még meggyőszte háborúval. Lovát elvette, aranynergit elvette tőlle, kargyát elvette. Akkor má azt mondotta, hogy meikek akartok, maragya-tok itt Kárpátok alatt és meikek akartok átmenni Kárpátokon, má mentek magyar tereken át. Akkor ügyisvót.

A csángó nép, mondatódik »csahó-csángó« nép az ott maradt. Felhúzódott a forrásos helyekre, hol vizek vótak. Folt a víz a hegyekből, és lakásokat csináltak, ojanokat, mijent tuttak abba a világba! Erdőbe, me' nem vót szántóföd, csak

erdő pusztaság vót ottan. Azután megszaporo-dott a világ. Szántófödöt foktak csinálni a munkás emberek. Erdőt levágták és gabonát foktak vetétni...”

Turul nemzetségi királyaink idejében nem voltak az álladalmaknak mai értelemben vett határai. Természetes módon, ameddig az uralkodó hatalma hatott, ott volt a határ. Nem volt azonos a gyeplívonalal! Például a hol itt, hol ott felbukkanó titokzatos száraz-szereti határra gondoljunk:

„Százkúton megállították vót, a magyarok a Száraz-Szeret széjin, ott megvan a kő most es. Nagy mágurakő. S írja hejzá: magyar határ. S a magyar határ ott vót!...”

A középkorban a Magyar Királyság és Moldva, de vegyük ide a Szörényi bánaságot is, egy világot alkotott. Az áldott, termékeny földű Moldvában – a ki tudja, hány rétegű alapnépesség mellett - természetes kirajzás révén és katonai feladatok miatt is települtek meg a csángók. Mikecs László fogalmazta: „A Kárpátoknak ez a népi és katonai birtoklása azt jelentette, hogy a középkorban a Dunáig és a Dnyeszterig a magyar volt az úr!”

„Sz eszt kell tudnivaló, ezek a magyarok itt régi emberek. Met ahol a jobb helek itt, mind itt magyarok vannak. Szeret martja, Moldova martja, itt elé Jászárnál²², Kotnárnál, hol legtöbb a szülű. Ott mind magyarok voltak, mind magyarok.” Őrnép volt a csángó, veszedelemjelző. A legújabb kutatások eredménye is az, hogy Erdélyből történt „berajzás” eredménye sok csángó falu.

* *Részlet a szerző Szent László Magyarországnak édes oltalma című kötetéből (Kairosz Kiadó, Budapest, 2017)*

²⁰ *Magyarrá lett keleti népek. Szerkesztette: Szombathy Viktor és László Gyula. Panoráma, 1988.*

²¹ *elfoglalta*

²² *Jászvásárnál*

Radnai István

A világ cserepein taposva

sosem az voltam ki nagyot mondott
rám sötéten virradt
versemet józanul megpatkoltam
szavaimból az igazság odakint jégeső kopogott
elátkozott nők törpe sarka

kerülő úton riadt diktátorok
titkos tetteik hegyen épült város
a por alól romok alól az utókor
nevet ad a névtelennek
száz évet él a gulag papja

száz évet él a gulag papja
szava az isten mennydörgése ma is
a hit akna a hit gyertya
a hit elpöröl a hit eltöröl
pribékekre az égben kerül bilincs

az égben kerül bilincs súlya a pokolra
a túlvilágok nehézkedése köztünk
recsk recseg rest az őr nem lehet
restelni késő a pap igazsága
költő csilleszáján a felszínre csörömpöl

utókor aljas tréfa ma élünk
jégpénz hull ránk az égből
nagy hassal mint vetélt asszony
a bankár a bankol barbár dalok
a képzelet rosszindulata pénz

zsírjába a föld belefulladás
forgott keserves alku levében
fogai feketéllnek
mi a saját kezünknel fogva
s történelem hidrakarján

mielőtt megemésztt szétverjük
az élet repedezett üvegedény
engedj megszökni engedj szólni
jerikó előtt trombita hangunk
költők és szentek gulagok századain

Születtem bennszülöttnek

sumer sem etruszk nem vagyok
a magyar kohó ötvözött érce
acél csak ritka tollhegyem
bársony és rost az ölelésem

barátot lát bennem csalódás
örvend bennem ritka az igaz
van lelkem hallásom mondják
s úgy érzem belőlem rész igaz

hagyom a sast egekben repülni
nemcsak naiv virághoz hajlok
társaimban az elveszett embert

keresve a kerek föld szögletébe eljutok
hiszen a rongyaiban a lélek éhes fázik
mágnes fordul tengelytörés ingázik

Rajzolatok

anyák romantikus leírások
megszépítő múlt szentimentális
örök igazságok lázmérő kéz
átlátszó a hús pohár víz és szemtükör
fiamban látom szeme rajzát
talán nem is távozott anyám
e sugaras rajzolatot örökül adta
hol jár a lélek ha teste súlyától már szabad
s a tudat a szellem az épített jövő
hol rejtezik palackban tengeren
hol a szegletkő amelyre világunk épül
mert istent is anya szülte
megmondom ami mindebből igaz
a hibáit én is örököltem
lábjegyzetként ha járok temetőben
a sírja lehet bármilyen messze
körülvesz és eltaszít az anyag
de a magzatvíz elkerülhetetlen

Amerika centenáriuma

A tévedés kockázata nélkül megállapítható, hogy Európa 2018-ban életveszélyes állapotban van. Éppen száz évvel ezelőtt került az emberi világ sorsa arra a pályára, amely eltér a társadalmak belső erői természetes fejlődésének rendjétől – arra, amelyen tervezett fejleményeken át vezet az út valamilyen központi irányítás rendjébe. Az út folyamatos változtatásokon vezet tovább, tervezett válságok és háborúk által.

Az évfordulóknak szimbolikus jelentősége van, különösen számunkra, magyaroknak, amiatt, hogy a mögöttünk hagyott bő másfél évszázad során vagy fél tucat, felejthetetlen sorscsapásnak is beillő esemény történt velünk. Illetve nemcsak velünk, inkább Európával, csakhogy rajtunk csattant nagyobbat az ostor.

Most a kerek számú százéves évfordulóra gondolunk. Az 1918-as esztendőben tört meg a katonai ellenállása annak a heroikus védekezésnek, amellyel meg lehetett volna menteni Európát. Nem tévedés, megmenteni a teljes, egész Európát, amely 1914-ig megvolt, és amely azóta nincs többé. Ideje így, történelmi távlatból szemlélni a fejleményeket.

Egymagában topogó sok évezredek kultúrákkal szemben a mindössze másfél ezer évvel ezelőtt a Római Birodalomtól északra eső, eladdig ismeretlen tájakon összegyülekező népek, színes sokféleségük ellenére, megalkották az emberiség haladásának alkotóműhelyét – Európát. Ezt gáncsolták el éppen száz évvel ezelőtt türelmetlen, immár más földrészbeliek. Azt, ami már együtt volt egy reményteljes jövő építésében. Jó úton haladt, egymással versengve is, közös jellegével, a kontinensegyénisége felmutatására. Mindez összedőlt a száz évvel ezelőtti védekezés összeomlásával.

A történelem nem sima, egyenletes folyamat, időnként váratlan lendület éri. A tengeri hajózás fejlődését létrehozó nyugati országok számára megnyílt a nagyvilág, a szétáramlás Amerikában

új területen új hatalmat hozott létre. Európa népe szétáramlott, elidegenedett, divatos szóval: globalizálódott.

Ősi harácsolói ösztön működött a földrajzi felfedezések hátterében: elmarni minden értékesíthetőt erőszakkal, fegyveres fölényvel. A gyarmatosítás hódító szellemisége és erkölcsisége nem ismert határt. A tengerparti európai országok vállalkozói váltak gyarmatosítókká, a világ kereskedőivé. Államok fölötti, ellenőrizetlen üzleti vállalkozások hajói közlekedtek állami zászlók alatt és hadi fedezettel. (Csak egy példa: a British East India Company részvénytársaság, amelynek I. Erzsébet angol királynő 1600. december 31-én adománylevelében kereskedelmi előjogokat biztosított Indiában és más távol-keleti országokban, ahogy az angolok akkor nevezték, a Kelet-Indiákon. Bankházak irányították a gyarmati vállalkozásokat, és az utasításaik szerint biztosították az uralkodóházak a vállalkozások legitimitását, illetve álltak a rendelkezésükre katonaságukkal.)

Így jött létre az atlanti gyarmattartó országok szövetsége és Európában az első világháborús nagyhatalmi szembenállás. A tengeri hatalmak háborús szövetsége, kiegészítve az Amerikai Egyesült Államokkal és Oroszországgal, mindazon hatalmak, népek ellenében, amelyek a közrefogott területen élnek.

Egyszerű magyarázatot kapunk Európa mai történetére az uralkodó vélemény szerint:

– Németország militarizmusa veszélyeztette a békét, annak megmentése érdekében összefogott a világ minden szabadságszerető demokratikus hatalma és népe az agresszor ellen. A jelszó: War to end all wars! **H. G. Wells** kifejezte reményét, hogy a háború borzalmai, a húszmillió halott miatt kellően tudatosul az emberekben, hogy el kell vetni a háborút mint megoldást a politikai vitákban. **Woodrow Wilson** elnök bizonygatta, hogy a háború katalízis lehet a demokrácia elterjedésében.

Anglia és Franciaország szándéka volt letörni a Német Birodalom törekvését, besorolni a gyarmati hatalmak közé. Amerika belépett Anglia vesztésre álló háborújába. Szép gesztus, de ennél sokkal többet tett a tengerentúli hatalom a történelem új szakasza érdekében.

Meghirdette a népek önrendelkezési jogát, a szövetségesek pedig éltek vele.

A másik cselekedete: New York-i, oroszországi emigránsokkal és bankárokkal létrehozta a Szovjetuniót.

A száz évvel ezelőtti esztendőben az Európa ellen szövetkezett hatalmak nemcsak a háborújukat vitték győzelemre, hanem teljesen szétrombolták Európa politikai-hatalmi rendjét, és olyan állapotot teremtettek, amelynek egyetlen következménye lehetett: Európa bolsevizálása.

A multinacionális királyi birodalmak megszűntek, helyükön nemzeti országokban köztársaságok jöttek létre. A német császárral közölték, hogy csak a köztársasági elnökkel állnak szóba, így lett a német állam köztársaság. A Monarchia felbomlott, Ausztria köztársaság lett, Magyarország pipogya királya kinevezte az idióta Károlyi Mihályt, majd lemondott királyi trónjáról. Megalakult a Magyar Népköztársaság. Ezt követte 1919 márciusában a Tanácsköztársaság. Személyes véleményem: a proletárdiktatúra brutalitása váltotta ki a magyar nép határozott ellenállását, amellyel elutasította a köztársasági államformát, így sikerült megtartani a királyságot.

Olaszországban a korábban szocialista politikus, Mussolini a királyi hatalom mellett erős nemzeti államot épített. Az olasz fasiszta alkotmány volt a legelfogadhatóbb mindenféle internacionálizmussal szemben. Érdemes tanulmányozni.

Németország kivédte a proletárdiktatúra érvényre jutását. A szociáldemokrata weimari köztársaság ideje alatti nyomor és a jóvátételi kötelezettségek súlyával küzdve, nyolcmillió munkanélküliség idején érett volt a helyzet a kommunisták forradalma számára. Ezt elkerülendő Hindenburg köztársasági elnök 1933. január 30-án Hitlert bízta meg a koalíciós kormány megalakításával. Szocializmus, de nemzeti alapon. Új pénz, alapja a munka. A bankokat az állam felügyeli.

Gazdaságilag rendkívül sikeres volt a nemzeti szocializmus. Járulékai: párt-diktatúra, Führer, fajelmélet. Az erőkoncentráció rendkívüli eredményeket hozott létre. Németország ledobta magáról a megalázó béke terheit, megtagadta a jóvá-

tétel további fizetését. Öt év alatt újra számottevő hatalom lett. Nagy hiba volt háborús megoldást választania. Hitler önmaga alkotta diktátor volt, bármilyen távozása más képletet hozott volna létre a német állam vezetésében, bár az ország pusztá talpra állása is elfogadhatatlan volt a nyugati hatalmak részére.

Vele ellentétben Sztálin csak egy megfelelő személy volt a diktatórikus rend számára. A kommunizmus diktatórikus rendszer volt előtte is, azóta is.

Amerika katonai jelenléte Európában 1918-ban még csak alkalmi látogatás volt, egy időre visszavonult a tett színhelyéről. Majd Franklin D. Rooseveltnak volt kidolgozott Európa-feladata. Annak első jeleként az USA elismerte a Szovjetuniót a nemzetközi közösség legális tagjaként. Megindult felsegélyezése gazdasági, technológiai és fegyverkezési téren. Ennek politikailag csak egy célja lehetett, újabb háborúba vinni a Szovjetuniót Európa ellen.

1945 ismét új fejezetet hozott Európa számára. Most is nemes célokért cselekedtek: megszabadítani Európát a fasizmus veszélyétől és létrehozni a biztonságot a világ számára. Erre a biztonságra a győztes hatalmak közül Amerika és a Szovjetunió fegyveres hatalma vigyáz. Nagy szerep vár rájuk az úgynevezett harmadik világ ideológiai átnevelése és politikai rendszerük kiépítése terén azt követően, hogy a megváltozott nagyhatalmi rendben az európai hatalmak elveszítették gyarmataikat.

Európát pedig egyszerűen elfelezték, mint valami közös erővel megszerzett gyarmati területet, nemcsak gazdasági kizsákmányolásra, hanem ideológiai átnevelésre is ítélve. A keleti részen kizárólagossággal bevezetik a kommunizmus eszmerendjén alapuló szocializmust és államformaként az egyetlen alkalmazható hatalmi szerkezetet, a népköztársaságot. A nyugati részen lazább az ideológiai követelmény, amelyet tágabban értelmezhetően liberalizmusnak neveznek, ami pedig az államformát illeti, az kötelezően politikai pártok demokratikus parlamenti köztársasága.

Az Európa-felezés nem mutatkozott átmeneti intézkedésnek. Például normális észjárással arra a gondolatra jutnánk, hogy a „fasizmustól” megszabadított Európát néhány évre megszállással biztosítanak a visszarendeződés ellen, majd nagyon illően elköszönnének, elhúznának csapataikkal oda, ahonnan jöttek. Nem így történt.

A helsinki egyezmény (a maoista Albánia kivételével) 33 európai ország (a Vatikán is), valamint a Szovjetunió, USA és Kanada részvételével jött létre. Az 1975. július 3. és augusztus 1. között megtartott konferenciasorozat után minden államfő aláírta.

Tehát pontosan 30 évvel a háború befejezése után érlelődött meg a helyzet arra, hogy nemzetközi szerződésben legalizálják mindazt, amit az USA és a Szovjetunió nyugaton és keleten létrehozott, és a nép nyakába zúdított, ami által Európa országainak vezetői készséges kiszolgálói lettek az állandósított megszállásnak, elfogadva népük szabadságának elvételét, kifosztását, idegen ideológia érvényesülését. Ide tudtak zúlleni Európa szabadságszerető népeinek vazallus pártkormányai.

Persze a politikusok simábban fogalmazzak:

„A II. világháború utáni helyzet elfogadása magába foglalta a nemzeti határok sérthetetlenségét, azaz a status quo-t, a békés egymás mellett élést, és ezáltal a háború eszközéhez való folyamodás igényének feladását, a békéért való együttműködést, az ENSZ támogatását és a leszerelés folyamatának előmozdítását, a gazdaság terén a kölcsönösen előnyös kapcsolatok kérdését.”

Sok szép szólam hangzott el, főként amerikai elnökök, politikusok részéről az Új Világrendről, amely eddig valahogy mégsem tudott megvalósulni. A világ országainak irányítását ellátó bármely szervezet olyan erőhatalmat igényel, amellyel szembezállni minden más hatalom képtelen. Ez akkor is érvényes, ha az országok összességében egyetért egy ilyen főhatalom létesítésében.

Amerika felmutatta igényét a világhatalmi vezetői pozícióra azáltal, hogy nem vonult vissza Európából 1945 után, ellenkezőleg, megtartotta és bővítette katonai bázisait Európában és főleg Ázsia partjain. Minden további háborúja ezt a célt szolgálja. Ehhez a feladathoz tartotta alkalmasnak háborús szövetségesét, a Szovjetuniót, amelytől az ázsiai térség katonai ellenőrzését várta. Elengedte mérhetetlen nagy, a felfegyverkezésből fakadó háborús adósságát, és további gazdasági és fegyverkezési, hadiipari támogatás ömlött a szovjet államba akkor is, amikor hidegháborúztak egymással. 1945 és 1985 között a két állam közötti viszonyt úgy lehet jellemezni, hogy Amerika szívósan törekedett alkalmassá tenni a moszkvai hatalom urait az együttműködésre.

Nem lehet politikailag annyira elvakulni, hogy ne lássuk az amerikai politika negyven éven át

tartó törekvéseit a szovjet állam alkalmassá tételére. Problémát okozott, hogy Moszkvában bizony komolyan veszik a kommunizmus elvi alapjait, amelyek szerint a világ proletárijai győznek, a kizsákmányoló kapitalisták pedig fákon és lámpavasakon fognak lógni.

A helsinki szép egyetértés egészen másról szól. A rendetlen világ új rend eljöttét várja. Nagy nehezen kezdték megérteni Moszkvában, hogy a nyugatiak internacionalista útján mégiscsak lehet együtt haladni. Harminc év mérhetetlen sok türelme és befektetése eredményezte a helsinki megállapodást Amerika részéről. A terv: két erős katonai hatalom lehet az alapja a Világállam uralmának. Gondoljuk el, van ebben logika. Európa teljesen lehorgonyozva, az ázsiai északi térség nagyhatalma szolgálatába állítva. Nincs olyan földi hatalom, amely szembe helyezhető Eurázsia és Amerika együttes erejével, amelyhez hozzáadható Japán és Dél-Korea is mint szövetséges.

Ezt a projektet ápolta még Reagan elnök is, Gorbacsov ehhez volt készséges partner. Ez volt orosz vonatkozásban az atlantista vonal. Míg az ötvenes években a sztálinistákkal volt probléma (ez vetette drámai fordulatba a magyar forradalmat, amiről annak idején kimerítően írtam), a '70-es évektől kezdve az atlantistáknak meg kellett küzdeniük Moszkvában az eurázsiai geopolitika alkalmazását valló csoportokkal. (Európa és az orosz Ázsia fogjon össze gazdaságilag, hogy kizsorítsa Amerikát.)

A gorbacsovi–reagani kísérlet végül is elvetélt, a szovjet állam összeomlott, vele elszállt a kétpólusú világhatalom is. Milyen egyszerű lett volna Amerika számára tanulmányozni a magyar forradalmat, elfogadni annak azt a tanulságát, hogy a kommunizmus nem átalakítható, a reformkommunizmus nem megvalósítható.

A kommunista művilág, a szovjet állam összeomlott, 1991-ben az immár nem szovjet, hanem orosz katonai erők elhagyták Magyarországot. Oroszország számára új korszak kezdődött.

Ugyancsak új korszak kezdődött az amerikai világhatalmi törekvések számára. Ezzel egyedül maradt, hamarosan keresett indokolást háborúskodásra új veszélyek létrehozásával: War against Terrorism.

Nagy kaland. Bűnös felelőtlenség.
Európa, vigyázz!

Délvidéki capricciók

Apai nagyszüleivel és azok felmenőivel ritkán dicsekszik az ember, de a tény tény marad: valamikor az 1920-as esztendő első felében a Tiszaparti Magyarkanizsán egy fiatal házaspár, Mucsi Anna és Domonkos Mátyás úgy dönt – gyermekáldás elé nézvéen –: szülessen az utód magyar világba, ki tudja, mit hoz a jövő. Hosszú hónapok óta beszélnek, hogy Szeged alatt lesz az új határ – lassan másfél éve, hogy a szerbek megszállva tartják a várost és vidékét. Elszekereznek hát északra vagy húsz-huszonkét kilométert, és Magyarország védőasszonyának napján, augusztus 15-én Juhász Gyula városában megszületik a kisfiú, aki – talán a legelső magyar király közelgő napjának tiszteletére – a keresztségben az István nevet kapja.

Apai őseim földjén, Kosztolányi boros, bús, lomha Bácskájában tizenöt éves korom óta sokszor megfordultam, a mostani két hét azonban sok szempontból összegző, de mindenképpen rendkívüli jellegű. A magyarországi, minden valószínűség szerint korszakos jelentőségű áprilisi választás után és a közép-európai – no meg a kontinentális – helyzet fordulópontja(i) felé közeledvén egészen különleges fénytörésben áll előttünk a szűk száz év alatt felére fogyatkozott délvidéki magyarság nem egy és nem két sorskérdésének szívbemarkoló részlete, mai vetülete, aktuális tükröződése – most, a 21. század második évtizedének végén, midőn körülöttünk dühöng a déli szél és jó Budavár magas tornyán az ércakas csikorog élesen.

A capriccio tudvalevően szeszélyes, kötetlen, csapongó formában elkészült alkotást jelent – olyasféle művet, amely nevével fölöttébb stílusos összhangban egyesíti az olaszos könnyedséget és a mediterrán báj, alighanem felölelve az eredetileg zenére vonatkozó jelentéstartalom

áradó, parttalan szabadságát is. Ez a fel- és nekiszabadultan áramló-hömpölygő benyomáshalmaz kapott el a folyamatosan itt töltött napok alatt, kavargó emlékképek – gyakran máig vetülő, hosszan sötétlő árnyékok révén. Megidézve huszonöt-harminc éves, már akár történelmi is nevezhető történéseket – véres aktualitású következményeikkel és meghatározó jellegű hatásaikkal együtt. Utóbbiak, tetszik vagy sem, alapjaiban eredményezik a jelenlegi, nem túl szívderítő nemzetrészeszámavételi végelszámolást.

Az Úr 1991-es, '92-es, '93-as, '94-es esztendeje. A századvégi apokalipszis elképesztő tájképekkel üzen az Alföld déli része, ezen belül a Duna–Tisza közének közel fél évszázada ismét „jugó” hányada felé. Néptelen, poros, lerobbant utak: végtelennek tűnő negyedórásig egyetlen autó sem zúg el semerre, semelyik irányba sem a keskeny, repedezett, a bizonytalan távolba vesző aszfaltcsíkokon. Teljesen elhagyatottnak tűnő települések: a szokatlanul széles, kétoldalt többméteres „marhacsapásokkal” teli, jellegzetes bácskai falvak egykoron takaros-gazdag házai között csak egy-két aggódó-ijedt tekintetű öregember és öregasszony ténfereg. Sűrűn előbukkanó ellenőrző pontok – „milicija, milicija”-feliratok sorra-rendre, rendőrautókon, bódékon, útakadályokon. Ideges és feszült és szorongó és fenyegető vibrálás a nekihevílt levegőben, egyszerre és egyfolytában. Mindenfelé.

Ebben a háborúba ájult déli világban a reménységet négy magyar betű jelenti. Bátor és tette kész emberek, segítség, összetartani igyekvő erő, nyugodt okosság – egyre többen érzik Gombostól Temerinig, Horgostól Óbecséig, hogy ezek a fogalmak rejtőznek a rövidítés – VMDK – mögött. Legújabb kori felmentő sereg harcosaiként akár.

Az 1989 legvégén létrejött és 1990 márciusában a nyugat-bácskai, színmagyar Doroszlón már első kongresszusát tartó Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége a délvidéki magyar rendszerváltás legszebb, leghatékonyabb és legtöbb reménységre jogosító terméke. Bárán, olykor hősiezen küzd a kényszerbehívások ellen, az ágyútölteléknek oszmán-török korabeli módszerekkel összefogdosott magyar fiúkért, tiltakozik, tárgyal, üzen, szervez, ahogyan és amit kell – alighanem komoly történelmi szerepe – és dicsősége – van abban, hogy az 1945 után ismét Jugoszláviához csatolt nemzetrészt és az 1945 utáni első európai háború kettőse nem több ezer magyar áldozattömeggel szerepel a majdani annalesekben.

A VMDK végzete a Horn-éra kezdetén, 1994 tavaszán a szép remények végének kezdetét jelenti: a többfelé – négy-, öt-, olykor hatfelé szabadlódott tömörülés, noha kísértete máig makacsul vissza-visszajár a mindinkább halványuló autonómia- és oktatáspolitikai-tárgykörben előelőkerülő purparlék során, vélhetően úgy idéződik már meg, mint idősödő szerelmesnek a gimnáziumi idill tárgya – oly szép volt ugyan, de tovatűnt, már csak emlék, felködlő, visszarévedni kínálózó. A 2002-ben létrejött Magyar Nemzeti Tanács hivatalosan ugyan „a vajdasági magyarság országos kisebbségi önkormányzati szerve”, amely a nyelvhasználat, az oktatás, a tájékoztatás és a kultúra kérdéseiben képviseli a magyar nemzeti közösséget, részt vesz a döntéshozatali eljárásokban, egyes kérdésekben (például a magyarok által is jelentős számban lakott települések hivatalos magyar elnevezése) döntéshozatali jogkörrel rendelkezik, intézményeket is alapíthat – a valóságban azonban alig valamivel több, mint a kirakatba takarosán kitett, ügyesen berendezett sóhivatal, hatékonysága, átütőereje, a hatalomra gyakorolt befolyása – és legfőképpen: a magyarság általi támogatottsága – meg sem közelíti az Ágoston András–Hódi Sándor–Vékás János-trió vezette VMDK-ét. Igen jellemző – tematikájában, a megvitatás hogyanjában-mikéntjében és (főleg!) a végeredményt tekintve egyaránt – a legutóbbi, még ottlétem alatt is „burjánzó” ügy, amely a belgrádi kormány azon javaslata körül forgott, amely hivatalos ünneppé kívánta tenni november 25-ét. Ez az a nap – 1918. novem-

ber 25-e –, amikor a szerbek Újvidéken megtartott Nagy Nemzetgyűlése úgy döntött, hogy az 1848–49-es emlékek nosztalgiai alapján általuk (és akkor még csak általuk!) Vajdaságnak nevezett dél-magyarországi régió csatlakozik a létrehozandó Jugoszláviához, amelyet ekkor még Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak neveznek majd. (Vagyis a szituáció gyanúsán emlékeztet a románság december 1-jei „nagy egyesülésének”, Erdély elszakítását egy rögtönzött népgyűlésfélén önkényesen kimondott elhatározásához. Ezenkívül a tartományi kormány május 15-ét is kiemelt napnak minősíti – 1848-ban ezen a napon a karlócai szerb nemzeti gyűlés kimondta a Szerb Vajdaság megalakítását, és harcot hirdetett a magyar államhatalom ellen – a napot többben az 1848–49-es magyar–szerb háború kezdetének tartják.) A november 25-ét Vajdaság napjává, hivatalos ünnepévé nyilvánító képviselőházi szavazás előtt a dolgot természetesen megvitatta a Magyar Nemzeti Tanács. Több mint tanulságos részletekkel és végkifejlettel. Egyedül Tari István költő, a történelmi VMDK maradványának, a ma is VMDK-nak nevezett törpetömörülésnek a listájáról mandátumot nyert tanácsstag nyújtott be sürgősségi indítványt az ügyben, kijelentve: november 25-e a délvidéki magyarság megalázásának és semmibe vételének napja volt, s egyik legnagyobb nemzeti tragédiánkat megünnepelni nemzeti önérzetünket és méltóságunkat súlyosan sértő, elfogadhatatlan javaslat. Hajnal Jenő MNT-elnök azzal indokolta Tari indítványának elutasítását, hogy elfogadása esetén a délvidéki magyarok meghiúsíthatnák a magyar ünnepek, március 15., augusztus 20. és október 23. tartományi szintű megünnepelésének lehetőségét... Hogyan is írt A magyar apokalipszisben Csoóri Sándor a hóhérkirály Ferenc Józsefet pár évtized múltán konyhai arcképeken dicsőítő („a mi jó királyunk”) jelenségről? „Ilyen háromszázhatvan fokos nyaktekerést csak egy tudat nélküli néppel lehet elkövetni!”

Persze: az értelmiség. A szellemi elit. A választott, a hivatott vezetők, a nemzetrészt krémje. A déli problematika ősi: a titóizmus komformista-magyartalanító hatásaitól csak néhány kivétellel

tud immunis maradni az itteni értelmiség, amely a jelenlegi, „posztjugoszláv” időszakban is a régi „jugó” beidegződések szerint él, vélekedik és viselkedik – szemléletében, politikai alapálásaiban, öntudatában, kényszerűnek mondott, sokszor nagyon is önkéntes megalkuvásaiban és időnként elképesztő-megdöbbenő korlátozottságában. Ha pedig a magyarsághoz, az anyaországhoz való kötődést és ezzel párhuzamosan a tudatosan vállalt, bátor és felelősségteljes nemzeti identitás érvényesítésének a mértékét valamiféle fokozatokban mérnénk: sajna, egészen biztos, hogy a legriasztóbban alacsony – legalacsonyabb – értékeket errefelé lehetne fellelni... (Többedmagammal tanúsíthatom: néhány meghatóan üdítő kivételtől eltekintve a kilencvenes években a magyarországi médiában a „Jugóból” átjöttek ilyen ügyekben különösen lesújtó bizonyítványt állítottak ki magukról...)

Beszélgetek a délvidéki magyarság legjobbjaival – hála a Fennvalónak, azért vannak egy páran: Dudás Károly, Tari István, Hódi Sándor, a kétszeresen börtönviselt Vicei Károly, Bata János, az immáron 26 esztendeje kiváló Aracs főszerkesztője és még néhányan – egytől egyig nem éppen túlaradóan optimista, de némi óvatos derűlátástól sem mentes véleményeket fogalmaznak meg. Vicei Károly elém teszi 2000-ben keletkezett, Valamelyik párt alakuló ülésén című írásának vonatkozó részletét: „Leendő új vezetőink sajnos már nem számíthatnak arra, hogy megválasztásuk után egy csapásra, automatikusan a szervezeten kívüli fajtestvérek áhítatos tisztelete fogja övezni őket; a pártzaggató hatalmi harcok saját sorsa iránt érzéketlenné tették az egyének tömkelegét, amely jószerevével tudomást sem vesz az érdekvédő mozgalomról és vezetőiről. [...] A kissé beteg, de lábadozó nemzet még betegesebb nemzetrésze vagyunk; nagy szükségünk van jó orvosokra.” Hódi Sándor, akit annak idején bravúrosan aljas rágalmakkal szorítottak ki a VMDK vezetéséből (ez volt a szervezet „kinyírásának” nyitánya), „a körítés” jellemzéseként így fogalmaz: „...sebzett, sokszor egyébként jó adottságú emberek, akik nem alkalmasak a harcra, kisebbségben különösen nem.” Dudás Károly szerint pedig „mi voltunk azok, akik semmi mást nem szorgalmaztunk, csak a VMDK megújulását. Azután lépett az Ágoston–Vékás-duó...

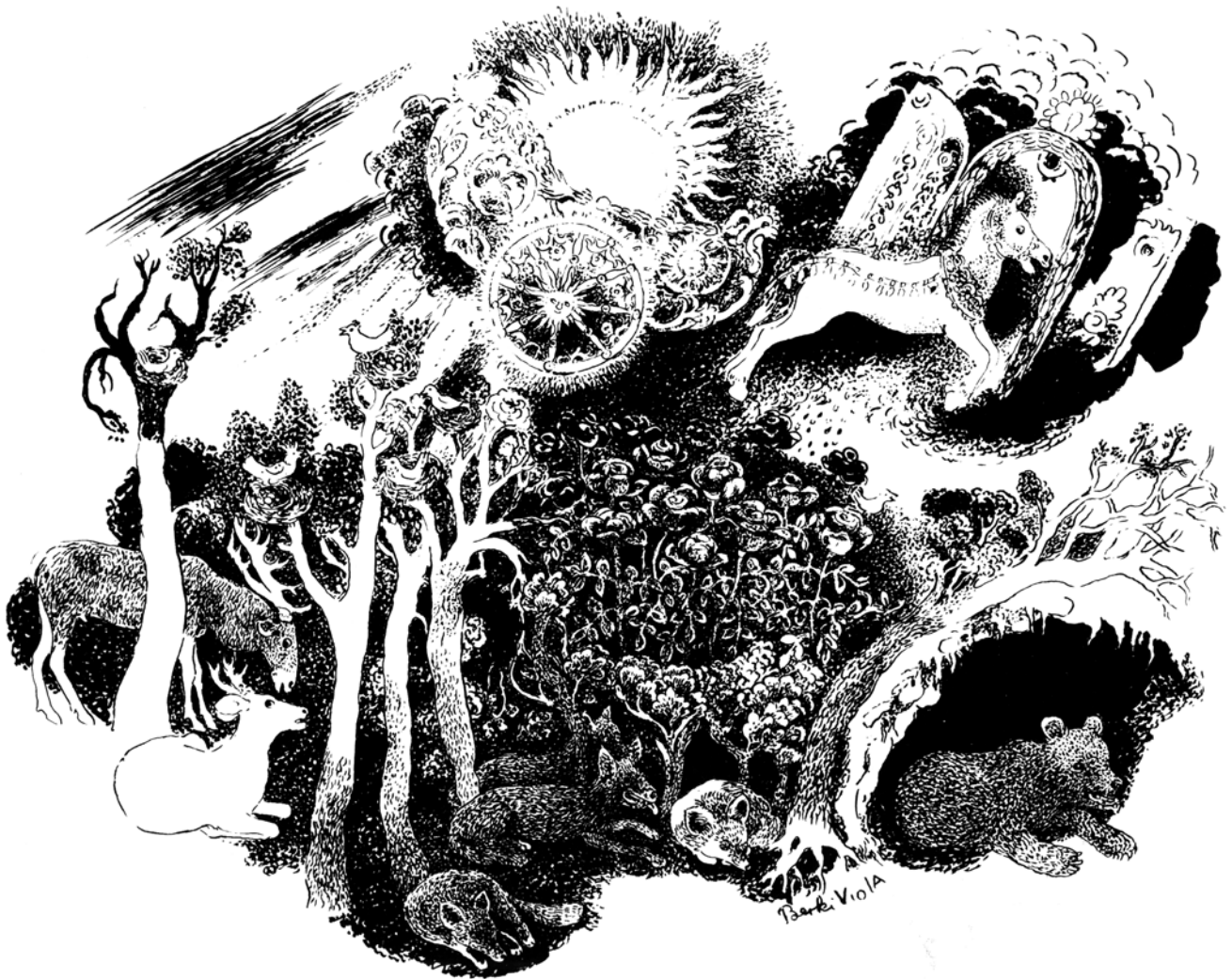
Jelképes volt talán, hogy 1994. március 15-én Bácskossuthfalván az ünnepségen én vittem a zászlót – Hódi Sándor mellett... és még ott, körülötte tömörültünk jó páran. A mi felelősségünk ott van, hogy ennek az egész szétveretésnek ellen kellett volna állni. Át kellett volna látni a szitán. Ma már azt mondom: voltak, akik nem tudtak, és voltak, akik nem akartak átlátni a szitán. Más kérdés, hogy mi naivak voltunk, mikor azt mondtuk, hogy meg kell újítani a szervezetet – de egyúttal meg is próbáltuk egyben tartani ezt a harcokban addigra már ugyancsak kipróbált magyar közösséget... Ez nem sikerülhetett, ma már világos. A VMDK meghatározó jelentőségűnek mondható: egységes volt, és olyan harcokat vívott meg, amiben MI voltunk ott és nem a későbbi vitézkedők, vagy akár a ma oly hangos vezetők... Mégis minket zártak ki, minket martak el, bennünket mondtak el mindenféle renegátnak, és így tovább... ismerős történet az anyaországból is... Ceterum censeo: én sohasem fogok megbocsátani azoknak, akik szétverték, és akik segítettek szétverni a VMDK-t...”

Itt, a Délvidéken, apai őseim földjén, úgy tűnik, mindig ragyog a nap, tomboló forróság dühög állandóan, s miként Kosztolányi írta: „Egy távol torony ferde lángolásba. / Méreggel mart fehér, virágos orcák. / Lánggal rikító selymek, rác mennyország.” Nem kérdezem, mi van a mi mennyországunkkal, hol, merrefelé található vajon, s azt sem, hogy ugyan van-e még népcsoport Európában, amellyel olyasmi történt volna, mint az 1944-ben megtizedelt, 1991-től hazájából elűzött déli magyarokkal: Trianon után, a húszas évek elején még majdnem hajszálpontosan anynyian – közel félmillióan – vannak, mint a koszovói albánok. Hetven-nyolcvan év leforgása alatt az albánok megnégyszereztek önmagukat, száz év múltán közel kétmillió a számuk – a délvidéki magyarság lélekszáma a legderülátóbb becslések szerint sem éri el a 230 ezret – tehát jócskán megfeleződött... „Ha egy népet megfosztanak autentikus szellemi életétől, az nemcsak a nemzettudat zavarához vezet, hanem magával vonja a nemzettudat fenomenológiai kiüresedését is. A nemzeti hovatartozás fogalma üres, tartalmatlan

kategóriává válik [...]. A délvidéki magyarok közül sokan eljutottak eddig a pontig. Hol ennek, hol annak vallják magukat, attól függően, milyen a széljárás, és milyen kabát van rajtuk. Mások még kötődnének magyarságukhoz, de úgy vannak vele, mint a divatjamúlt felöltőjükkal: szégyenlősen viselik, amíg alkalomhoz illőbb ruhadarabra nem cserélik” – mondja Hódi Sándor, aki nagyszerű pszichológus és a magyar néplélek ragyogó ismerője. És hozzáfűzi: „A megváltozott

történelmi körülmények új helyzetet teremtettek. Annyiban legalábbis, hogy hozzáfoghatunk a lát-lelet elkészítéséhez. A szellemi-tudati felépüléshez azonban sok időre van szükség.”

A Tisza, amely talán még igazóbban gyönyörű erre felé, mint szülővárosomban, itt, a magyarkanizsai parton most mindenesetre nagy földim, Juhász Gyula szavaival üzen: „Érzem, hogy az öreg Tisza felett / Az örök élet csillaga remeg.”

Az este

Az évig érő fa

Zsuzsinak

Az évig érő fáról írok. Én mindig az évig érő fáról írok. A lombjáról, a törzséről, a gyökeréről; jövőnkéről, jelenünkről, múltunkról. A fa nem hajthat sűrű lombot, ha nincs erős törzse és mély gyökere.

Felelősek vagyunk az évig érő fáért; hogy megmaradjon, meg kell őriznünk a gyökerét, erősíteniünk kell a törzsét, és meg kell védenünk a lombját. Az évig érő fa az életfa, a mi életfánk.

Gyökere a tegnap, a tegnapelőtt; gyökere az, ami volt, hogy legyen az, ami lesz. Nem pusztá múltba nézés, hanem jövőőrzés. Nem a múltat siratom, hanem a jövőt félttem. A múltat idézem, hogy a jövőt megértsem.

* * *

Meleg van, csendes, fülledt, otthon azt mondtuk ilyenkor: vihar előtti csend. Otthon. Persze, hisz a szavaimat, a szokásaimat, a beidegződéseimet otthonról hoztam, Zomborból, az örök városból, az én örök városomból. Tétovázom, lassú lettem, távoli, már-már önmagamnak is megfoghatatlan... Adnék, mondanék, magyaráznék. Szellemi végrendelkezés...? Dugonics temető a Rózsa utcában. Tömörkény és Móra világa. Minduntalan ideköszön egy ismerős név. Sok például a Kónya, valamikor gazdagok lehettek, hatalmas emlékeket állítottak, állítottak maguknak, óriási, mára már alaposan megkopott aranybetűk hirdetik, hogy voltak... Kápolna méretű kriptáik most zárva vannak, betört ablakkal, esetleg államilag felújítva urnatemetőnek. Nem ők az egyedüliek. Az egyik sírkő alatt egy Toppantó nyugszik, de vannak Bólogatók, Beszédes Nagyok, Kis Ferenc Józsefek, Hallgató Sánták, mint a novellában. Mihály itt örök, és örökké furfangéroz.*

Ott az obeliszk! Az oszlop, amelyről Juhász Gyula írt.** Kicsit kopott, magányos és ünnepélyes, karcsú és magasba nyúló, van benne valami tiszta, csendes, fogcsikorgató ellenállás idő-

nek, múlandóságnak, felejtésnek. Emlékezzünk! A fölirat tisztán kivehető, aki akarja, elolvashatja, megtudhatja. Dugonics András. Tanár volt, matematikus, az Etelka írója. Az Etelka az első magyar regény. Igen, Dugonics itt élt, itt írt, itt temették el. Nemsokára jubileuma van, 1818. július 25-én halt meg. A másik sorban, odaát nyugszik Kálmány Lajos, Szegednek és környékének néprajzkutatója; olyan munkát végzett, amelyet előtte senki. Szeged és az Alföld népköltészetét, népszokásait kutatta; méltatlanul, nagy szegénységben élt, szinte éhen halt, és alig akadt, aki eltemesse. Ám születésének 150. évfordulóján Szeged városának jóvoltából a Dóm tér árkádjai alatt helyet kapott a nemzet nagyjai között. Mellszobra most is ott van ezzel a felirattal:

Kálmány Lajos

1852–1919

Népköltészetünk tudós gyűjtője

Katolikus lelkész

Jövőre neki is évfordulója lesz.

Szeretném, ha ezt is látnád. Nem grandiózus; szerény, csendes, családias kis emlékmű, sokáig úgy tettek, mintha nem is volna, de van; minden évben koszorút kap, és sok-sok mécses világít a lépcsőin. Első világháború. Tudod... Doberdo, Isonzó, Piave... Álló harcok, a Monarchia vége. Emlékszel? A Fekete Házban te is láttad a doberdói fát. Sok embert látott meghalni, de ő is meghalt; ellőtték összes levelét, megcsonkították, behalt a kínba, a katonák meg együttérzésből hazaküldték. Most mi is együtt érzünk vele, a halott fával, a rengeteg hadirokkanttal, a hősi halottakkal, a meghagyott kis hazával. Azzal, ami egy évvel Kálmány Lajos halála után történt.

Második világháború!

Az árnyék itt nagyon-nagyon mély, és nagyon nagy a csend. Nincs tücsök, nincs madárdal. Hatalmas, terebélyes, szinte félelmetes, sötét fenyők, ciprusok, tuják állnak az óriási, nagyon

magas, nagyon nagy, nagyon nehéz emlékmű körül, a fák sorfalán kívül pedig sűrű, katonás sorokban sírkövek, fekvő emléktáblák. Némelyiken megvan a név és a két évszám, de van sok névtelen is, és elég gyakran hiányzik a születési év. Furcsa, alig tudom elolvasni a cirill betűt. Néhol fénykép is van, sok a fiatal, a nagyon-nagyon fiatal, de vannak nagypapa korúak is. Katonák. Szovjet katonák. Szegény szovjet katonák, akik itt védték a hazát. Igen, itt védték! Itt, az Alföldön; itt estek el, itt kaptak sírkövet és egy óriási nagy, nehéz emlékművet, ráadásul meg árnyékos, szomorú hűvös csendet. Második világháború... A már-már a világból kimagasodó emlékmű kökeményen hallgat, a katonásan sorakozó sírkövek némák. Őket itt nem gyalázza durva kéz, körülöttük háborítatlanul zizeg a fű, kőszáló szél alig zavarja nyugalmukat... Az otthoni kato-

nasírok mások, egészen mások. És nem csak a katonasírok... A sorsuk is más.

Most pedig a Dózsák, Toppantók és Beszédes Hallgató Jánosok világában nézd meg ezt. „Elszakított földben nyugvó feleségének emlékére” emelte valaki. Elszakított föld...

Azt akarom, hogy tudd. Szeretném, ha soha nem felejtened el: az én apám nem elszakított földön született, de elszakított földön érett emberré, és elszakított földben nyugszik; én sem elszakított földön születtem, és én is elszakított földön éltem s értem emberré.

2018. július 7.

* Mihály furfangéroz – Tömörkény István 2017-ben megjelent kötete az eddig könyvben nem közölt írásokból.

** Juhász Gyula: Dugonics oszlopánál

Babiloni elégia

Kenderesen

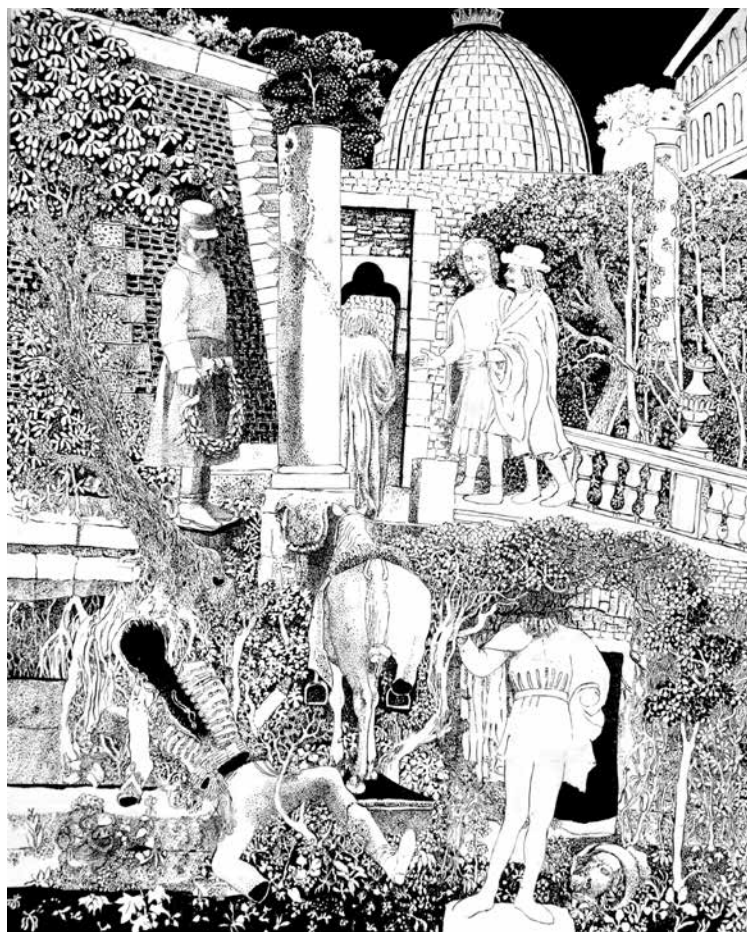
Ez a nyár még magyar maradt!

Ezer körbála gurulna aranytarlón:
aratás porától prüszköl a bárány.
Haragoszöld kukoricaszárra
árnyat borít a napraforgótányér.

Szürkén rezzen a nyárfalomb...

A kúria udvarán
türelemmel vár
a Kormányzó
bronzszobra...

2018. 06. 25.

Budavári éjszaka

Kommunista ifjú nemzedékből birodalmi bálványimádók

– az eszmei nihilizmustól a köztudatot romboló, cselekvő káosz szításáig

Bevezető helyett (iránytű annak, aki beme- részkedik a „nagypolitika” területére)

1. Szó sincs arról, hogy az Orbán Viktor vezette magyar politika bármikor is kacsingatott volna Oroszország felé; bármikor is közeledett volna hozzá (vagy akár ezt tehetné a jövőben). Magyarország nem közelítette (s nem is közelíthetné) Magyarország politikai rendszerét Oroszorszáéhoz. Orbán Viktor nem V. V. Putyin, sem „kis Putyin”. Magyarország geopolitikai és katonai stratégiai szerepét nem lehet összehasonlítani egy olyan országgal, amely az Atlanti-óceántól a Csendes-óceánig terjed a Jeges-tenger teljes hosszúságában (15 000 km). Orbán Viktor mindig azt tette, **ami Magyarország nemzeti érdekeit szolgálta**. Amennyire nem érdekli a „putyinizmus”, annyira a NATO sem, ha az megbicsaklik (például nem veszi figyelembe, hogy Magyarország törődik a kárpátaljai magyarok sorsával). Lepereg róla a vádaskodás, fenyegetés, nyomásgyakorlás. Magyarország nemzeti érdekeit védi **mindenféle** birodalmi törekvéssel szemben. Politikája nem hóbortos, hanem következetes. Ez veszélyeket rejt magában? Igen. De hogy maradhatna meg másként egy kis nép, egy kis ország a következő évszázadokban?

2. Nem az USA katonai és gazdasági ereje gyengült meg, hanem Kínáé és Oroszorszáé nőtt meg (de más országoké is). Kína és Oroszország katonai és gazdasági ereje túl fogja nőni az USA-ét (emellett az USA-t nagy belső ellentétek is feszítik, amelyek a szegregáció és a kasztrendszerre emlékeztető, legkülönbözőbb rendszegi bezárkózás formáiból erednek).

3. Az USA szeretné megkettőzni az erejét. Szeretné, hogy Európa (amelynek gazdasági

ereje együttvéve erősebb az USA-énál) vazalusi viszonyba kerüljön. Ha sikerülne létrehoznia a neki alárendelt Európai Egyesült Államokat a katonai erejével (a NATO ütőképes haderejének csaknem a kilencven százalékát az USA adja), akkor gazdasági és katonai ereje is kiegyenlítődne a többi nagyhatalomével, így továbbra is a világ legerősebb hatalma maradna, és továbbra is bárhol regionális háborút csinálhatna.

4. Ennek csak egy akadálya van: Európa nemzetállamokból áll.

5. Az a baj, hogy a nagy és kis európai nemzetállamok nem hódolnak meg az USA katonai ereje előtt. Magában véve a katonai erő alkalmazása értelmetlen és kétes eredményű, elerőtlenedik. Az óhajtott eredmény elodázódik az ismeretlen jövőbe. A katonai erő alkalmazása általában nem is ad eredményt. (Például a szovjetek hiába verték le az 1956-os magyar forradalmat, utólag mégis engedélyezni kellett legalább a gulyáskommunizmust – amely után addig a többi, a szovjetek által leigázott nép és a Szovjetunió népei is csak sóvároghattak.)

Ha történik is valami egy esetleges katonai erő alkalmazása után, az általában váratlan, és nem a kívánt eredményt hozza. A legjobb esetben is csak látszateredmény születik, és azt az idő gyorsan elmossa.

6. Az USA külpolitikájának a „nagy” eszei ezért a „puha politika” taktikájához nyúltak. Ebbe tartozik: a) az eszmei nihilizmus előidézése az áldozatnál minden alkotói tevékenységben; b) a kaotikus cselekvés kiváltása a közéleti szférában; c) rendszeresített zűrzavar minden állami intézmény tevékenységében; d) a tények igazságának a tagadása és minden vélemény igazságának az azonnali relativizálása; e) közerkölcs és magánerkölcs tagadása és cserélgetése.

7. Amíg a közösségek és intézmények ragaszkodnak az évezredek európai hagyományokhoz és értékekhez, addig az USA „puha politikája” nem hoz eredményt.

Márpedig az USA-nak általában gyors eredményre van a legnagyobb szüksége!

Két-három ezer éves hagyomány lerakódását a személyiség kialakulásában, az emberek közötti viszonyban, az intézmények jogállami kötöttségében nem egyszerű semmissé tenni. „Erős a ragaszkodás a múlthoz”, „konzervatív az európai gondolkodás és az erkölcs” – az USA stratégiái szerint; „nincs meg a jövőképe, víziója”.

8. Az USA stratégiáinak véleménye szerint erre is lehet politikai megoldást találni: össze kell keverni a népeket, úgy, hogy többé senki sem tudjon ragaszkodni a maga kultúrájához. Álnok és képmutató módon az USA állítólag bevált gyakorlatára kell állandóan hivatkozni: amit lehet az USA-ban, azt lehet Európában is.

9. Kutyaharapást a szőrével kell gyógyítani – tartja a magyar közmondás. Európa népességét (minden nemzetállamát!) el kell árasztani a valamikori gyarmatok népességével – azzal, amelyet a volt gyarmattartók írástudatlanságban hagytak magukra. Ezt a népességet kellene mozgásba hozni – ez a megoldás.

10. Ez akkor lehetséges, ha a volt gyarmatokat állandóan bombázzák, és megakadályozzák gazdasági fejlődésüket. Minden módon menekülésre serkentik és kényszerítik e területek népességét, Európa felé irányítják a mozgását, beigérik nekik Európát mint új hazát.

11. Az USA **nemcsak talál, de teremt is magának az ilyen politikához szövetségest.**

Az ilyen politikának ott vannak a szövetségei és támogatói a Nemzetközi Valutaalapban és a Világbankban, az ENSZ-ben, az Európai Unióban, s mindenütt, ahol az USA ellenőrzi a pénzügyi folyamatokat. Aki pedig ezt ellenőrzi, az szabályozza a termelési folyamatokat is. Lehet, hogy hihetetlennek tűnik, de igaz: még az eszmei, közerkölcsi és vallási élet képviselőinek gondolatvilágát is képes befolyásolni. Az USA szabályozza az „iszlám állam” tevékenységét, hol fegyvert ad neki, hol pihenteti.

12. Való igaz, hogy Nagy-Britanniának, Franciaországnak, Hollandiának és a többi gyarmattartó országnak nincs többé politikai akarata. Politikai akarata csak az USA-nak van.

13. Nos, ezzel a politikai akarattal találta magát szemben Magyarország. A megcsillogatott „puha politika” háttérében azonban mindig ott sötétlik a bármikor bevethető keményebb politikai és gazdasági nyomásgyakorlás eszköztára – ne adj isten a **meggondolatlan**, messzemenő következményekkel járó katonai erő bevetése is (a „rakoncátlan” NATO-taggal szemben).

14. A cselgáncsban, mint nemesített sportdiszciplínában, ismeretes az a kifejezés, hogy „fojtófogas”. Van ilyen a politikában is. Magyarország sem bújhat ki egy esetleges fojtófogasra törekvés elől. Nem kell azonban vágóhídra hajtott baromként bánni vele. Mivel Magyarországnak esze ágában sincs kilépni az Európai Unióból – a meggondolt, megtorló intézkedés is meggondolatlan következményű lenne az USA-ra nézve. Magyarország nem banánköztársaság. Mi a megoldás? Várni kell, amíg az USA politikai szereplői jobb belátásra térnek. Erre van remény. Ki időt nyer, életet nyer. Egy bizonyos idő után minden ragadozónak elmegy a kedve attól az áldozattól, amelynek megszerzése túl sok erőbevetést igényel. Az áldozatnak is vannak szövetségesei és segítői.

Választások után

Nem szándékozom a 2018. évi országgyűlési választások eredményét részletesen elemezni. Világos, hogy a győztes polgári kormánypárttal szemben a jövőben csakis polgári ideológiájú párt lesz képes konstruktív ellenzékként szembeszállni és megküzdeni. A polgári szervezeti formába bújtatott, voltaképpen kriptokommunista ideológiájú politikai pártok már a következő választásokig el fognak tűnni. Elszakadtak a valóságtól. Tagságuk és rokonszenvezőik meg fogják büntetni őket: szétszóródnak. Egész biztos, hogy új pártok fognak létrejönni, s ezek már figyelembe fogják venni a nemzeti érdeket és polgári értékeket.

A Magyar Demokrata Fórum (sok tévedéssel a gazdasági szférában) lerakta 1990-ben Magyarország polgári politikai rendszerének alapjait. A FIDESZ–KDNP-pártszövetség 2018-ig befejezte a politikai rendszer kialakítását, s helyes gazdasági alapra helyezte. Ez a történelmi érdeme. Az MDF lendületes, de mindenféle nyu-

gati kalandor és spekuláns érdekcsoportok által befolyásolható emberek kezdeményezése volt. A FIDESZ–KDNP nemzeti érzelmű és alkotóképes emberek eredményes és tartós szövetségévé nőtte ki magát.

A kádári politikai rendszer szervezeti viszonyai szinte teljesen eltűntek. Szimbólumait átvitték egy budai emlékparkba, a levéltárakba és könyvtárakba. A szociológus számára a legmeglepőbb, hogy a közgondolkodás és közerkölcs is elfogadta a változásokat: nem kesereg a múlton, keresi a jövőt. Érzékeli teljes egészében a társadalom és állam nehézségeit, és osztozik a megoldás keresésében. Ez azzal magyarázható, hogy a FIDESZ–KDNP szövetsége az 1956-os forradalom és szabadságharc európai történelmet formáló következményeit jól érzékelt és használta.

Kádár János is kihasználta az 1956-os forradalom és szabadságharc eredményeit, de rövid életű gulyáskommunizmust csinált belőle. Egyik politikai tehetetlenségből és következetlenségből a másikba, egyik válságból a másikba vezette az országot. A kiárusított ország végül a szakadék szélén kapaszkodott meg. Nagyméretű eladósodottsága kilátástalanná tette a jövőt.

A FIDESZ–KDNP az 1956-os forradalom és szabadságharc követelményeinek jó gazdasági alapot adott, amikor a termelésre: a fogyasztóról a termelő emberre, a termelő vállalatokra és közösségeikre helyezte át a hangsúlyt, és **így távlatot nyitott a jövő felé. Az ösztönző intézkedéseket rendszerbe foglalta, amire a Kádár-rendszer képtelen volt fennállása idején.** A FIDESZ–KDNP-szövetség jó úton halad az emberarcú piacgazdaság és szociális rendszer kiteljesítése felé, ami a magyar történelemben senkinek se sikerült. (Nem sikerült azért, mert a szociális esetben csak eltartottat és segélyezett, s nem a társadalom és gazdaság segítőkész alanyát látták.)

A Kádár-rendszer Magyarországnak csak a KGST-ben biztosított helyet. A FIDESZ–KDNP-szövetség Magyarországnak nem csak az Európai Unióban biztosít „egy helyet”. Ennél többet tett: visszahozta Európába. Magyarország politikája „Európa” alatt Európa egészét érti, és nem egy részét.

Sokféle polgári állam létezik, a demokrácia is mindegyikben más jellegű. A FIDESZ–KDNP-

pártszövetségnek sikerült **magyar szint** adni a polgárinak és a demokráciának is.

Magyarország minden európai folyamatban részt vesz. Kiharcolja magának, nem lehet félrelökni. Ez jóval több a „tanuljunk meg kicsik lenni” politikai filozófiájánál. Magyarország többet szól bele saját sorsa és politikája irányításába, mint bármikor a török hódoltság megszűnte óta.

Az ellenzék (birodalmi bálványimádók)

1. A nemzetközi nagytőke (a pénzügyi oligarchia, amelynek politikai képviselője az USA) „puha külpolitikájának” útjába került a magyar polgári társadalom további fejlesztése.

Soros György ennek a politikának a színpadra tolt vásári hasbeszélője. A választás azért esett rá, mert – saját bevallása szerint – minden erkölcs fölötte tartja magát, amikor a saját és a pénzügyi oligarchia gátlástalan gazdagodásáról van szó a kis országok rovására. Minden törvényt és erkölcsi normát gátlástalanul megkerülve avatkozik a kis országok, így Magyarország belügyeibe is.

A „puha politika” a liberális baloldal internacionalizmusát már régen beszervezte és alárendelte a nagytőke internacionalizmusának.

Kelet-Közép-Európában azonban sehogyan sem sikerül neki a rábólintgató, hajlongó, balliberális elitet (amelyet dúsan pénzel) tartósan és megbízhatóan hatalomra juttatni és megtartani. Sőt, valószínűbb az, hogy Magyarországon ennek az elitnek a párttagsága szétszóródik, és eddigi pártszervezetei is megszűnnek létezni.

2. A választások utáni korszak azonban eddig nem látott, nem ismert politikai jelenségekre mutat rá. A „puha politika” módszereivel az egész magyar nép nemzeti azonosságtudatát próbálják megváltoztatni, kétségbe vonni. Ha másként nem megy, akkor piszkos, zavaros köztudat kialakításával „biztosan menni fog”.

Minden olyan gondolatot és erkölcsiséget, amelyet a magyar történelem fejlődésének mellevágányain és zsákutcáiban kitermelt, összegyűrnak, fellazítanak. Ezek szerint a magyar náci-fasiszta és a kommunista jól megfér egymással és a homoszexuálissal, pszichopátával, bűnözők legkülönbözőbb bandáival, kábítószer-készítők és élvezők agyament, lelki beteg társaságával.

A cél az, hogy az embereket már saját tudatuk győzze meg arról, hogy fölösleges a nemzetért való cselekvés és szervezkedés – ezt úgy kívánják elérni, hogy behatolnak az emberek legbelső énjébe és a „szuperegóba”. Így majd olyan embert kapnak, aki többé már nem tartozik addigi közösségéhez. Nem tartozik többé a volt hazájához, családjához – talán még a biológiai neméhez sem („gender”, társadalmi nemű lesz ez a mi emberünk – állítják).

Azt látjuk, hogy a „puha politika” képviselői már hozzáláttak ehhez a munkához, s a fiatalok egy részét máris sikerült ilyen szubkultúrába bevezetni, kis „politikai pártokba” beszervezni és kivezélni.

Teli torokból ordítják, hogy „mi vagyunk a többség, nekünk van politikai programunk” (amelyet a szószólók és ordibálók kezébe nyomnak „valakik”, akik a sötét háttérben meglapulva és feszülten figyelik az eseményeket).

A figyelemelterelő manipuláció minden válfaját kipróbálják. Így például azt állították, hogy a FIDESZ–KDNP-pártszövetségre állítólag csak a tudatlan, vidéki parasztok szavaztak, rájuk viszont az „okosok”, „felvilágosultak”, „a világ dolgait ismerők” – az „européerek”. Az ilyen hordószónokok mondókáira nem is lenne érdemes időt vesztegetni, ha nem ugyanazt szajkózná és sugallná nekik néhány világhírű filozófus is. Állítólag néhány, még mindig alkotóképes, jövőbelátó (baloldalinak számító) filozófus-gondolkodó is osztja nézeteiket. Ki kell mondani, hogy ez az állítólag baloldali gondolkodású értelmiségi elit nem ér semmit. A valóságról nem vesz tudomást, többé nem is gondolkodik, mert minek. Idegen szolgálatban áll, és onnan kapja a bérét.

Gondolkodik helyettünk a CIA, a Pentagon, a Világbank kutatócsapata. A választás utáni tüntetéseken felszínre kerültek és az Országház előtt láthatóvá váltak olyan jelenségek, amelyek az ifjú nemzedék jövőjével kapcsolatosak, és ezért nagy jelentőséget kaphatnak a magyar polgári társadalom további fejlesztésében. Nem vagyunk sziget, minden külső hatás elér bennünket. A magába zárkózás hiábavaló próbálkozás! Tagadhatatlan, hogy a tüntetők egy része nihilista eszmeiségű. Úgy viselkedik, ahogy él: a gondolatvilágába is behatolt a sötétség varázsa, cselekvőképességére pedig az utcán való élet szépsége hat.

A FIDESZ tagjai ilyen idős korokban tudták, miért és mi ellen tüntetnek. Ezek a fiatalok nem tudják, hogy miért és mi ellen tüntetnek, identitásukat nem tudják megfogalmazni, mások számára közérthetővé tenni.

A FIDESZ tagjai ilyen idős korokban a magyar társadalom minden rétegének az elégedetlenségét fejezték ki, ők csak a sajátjukat.

A FIDESZ a magyar társadalomból kilángoló elégedetlenségből lett politikai erővé. A magyar társadalom halkan és szervezetlenül kimondott követeléseit tette politikailag hangosná és együttes, szervezett kiáltássá. A FIDESZ kezdettől fogva – mondaná David Riesman, a szociológus – „belső vezérlésű és irányított” szervezet volt és maradt, ezek meg kezdettől fogva „külső vezérlésű” és kívülről irányított, eddig szervezetlen, amorf konglomerátum. Semmi közük nincs a magyar társadalomhoz. Ennek ellenére foglalkozni kell velük – és van okunk félni tőlük! Ők a FIDESZ–KDNP-pártszövetség által végleg legyőzött, valamikor hatalmon lévő balliberális politikai elit leszármazottjai, „hatalmon kívül rekedt” fiai és lányai, akik szétszóródtak a pesti utcákon. Nagyon dühösek a nem megértő társadalomra és a FIDESZ-re, és tehetetlenek velük szemben.

Magukról azt állítják, hogy „sok van a fejükben”, ők „a szép, új világ megalkotói”. Ezt súgják nekik, és ők elhiszik. A valóság az, hogy a „puha politika” csinálói már régen felfedezték, hogy támaszkodhatnak rájuk, mert mindenre kaphatók és felhasználhatók.

Ennyire telik a szülői örökségből: zavaros gondolatfoszlányok, nemtörődömség más iránt, mások által mozgásra készítés – és bizony megvesztegethetőség is bármikor.

Ezek arról akarnak meggyőzni bennünket, hogy a civilizációs javak, amelyek a szemünk láttára és általunk keletkeznek – azok semmik, de a külföldről zsebükbe dugott pénzért mindenre kaphatók. Az, hogy az ország épül – semmi. Az a valami, amit ők ígérnek, de hogy mi az, azt még senki sem tudta megfejteni. Összevissza beszélnek és érvelnek. Ez az, ami félelmetes – mert mások által manipulálható. Ők eltartottak és kitarítottak, akik nem is tudnak és nem is akarnak tudni semmit a piacorientált termelésről és gazdálkodásról, a nemzetközi gazdasági versenyről és cserearányokról, a profit

által értékelt munka és bérek problémájáról. Ők ilyen ismeretek nélkül is a politika komoly mestereinek tartják magukat. Félő, hogy nemcsak szellemi termékük nulla, hanem erkölcsileg is nullák, és ezért veszélyesek és félelmetesek. Ha ilyenek kerülnének hatalomra, akkor...?

Nem tudnak annál többet mondani, mint hogy nem akarják az „autokrata” Orbán Viktort. Ha ők kerülnék hatalomra, elhozzák a magyar népnek a szabadságot, Magyarország jogállam lesz, és eljön a demokrácia korszaka – állítják.

Őszintén szólva, megáll az ember esze. Ezek csak ennyire képes ismeretet örökölték a szüleitől, akik egykoron Magyarország mindenható elvtársai voltak?

Ilyenek szólítják fel aktív és passzív ellenállásra a magyar népet a FIDESZ-szel, Orbán Viktorral, „a tekintélyelvű” diktátorral szemben.

Szerintük minden szabályozás tagadja a szabadságot: a fogyasztás szabadságát, a cselekvés szabadságát, az egyén szabadságát. Csak egyén létezik, közösség nincs. Belezavarodnak követeléseikbe, és javaslataikkal a nihilizmustól az anarchiáig tántorognak, és onnan vissza a nihilizmusig, amikor a döntés szabadságáról ordítottnak az Országház előtt.

Az Országház előtt azt mondani, hogy a nemzeti önállóság és függetlenség is korlátozza a döntés szabadságát – félelmetes kijelentés. Az ilyenek döntésének a szabadsága ma is, és holnap is összeegyeztetetlen a felelősséggel, az igazságosság minimumával. Nem járnak olyan messze egy kis csoport most még szellemi terrorizmusától, amelyet utóbb külföldi erők és hatalmasságok ültethetnének a nyakunkba.

Dühös (eltartott) fiatalok dühös látomásáról van tehát szó, akik kevesebb szabadságot adnának másnak, mint amennyi döntési jogot megtartának maguknak. Bandaszerű kis pártjaik agresszív fiatal emberek gyülekezete. Sok a vezérjelölt köztük, akit a külföldi „puha politika” támogatása emelne „uralkodói”, népboldogító pozícióba. Még most nincs köztük erős egyéniség. S ha lesz? Nagy baj lenne, mert megakasztaná az ország békés polgári fejlődését. Annak a jele lenne, hogy mások vették kézbe a haza, a nemzet, az ország irányítását.

Jellem, lelkiismeret és nemzetismeret nélkülieknek nem lehet kormányrudat adni a kezébe.

Zárógondolatok

1. Nagy-Britanniának mint a világ valamikori legnagyobb gyarmattartó hatalmának mindig világos, szigorú, drákói bevándorláspolitikája volt a gyarmataival szemben. A brit hatóságok mindig törvényes keretek között engedték be a bevándorlókat.

A britek tudják, hogy ez Nyugat-Európa többi országának nem sikerült. Ezekben a bevándorlási folyamat új honfoglalási folyamatá váltzott. Az egykori gyarmati népesség hódító szándékú lett. Látván ezt a britek – ismerve ennek minden veszélyét –, kiléptek az Európai Unióból. A briteknek igazuk van.

Európa hosszan tartó – hol pislogó, hol népirtó – polgárháborúk sorozatával fog szembenézni. Ez több évtizeden keresztül tart majd, és rengeteg véráldozattal fog járni. A polgárháború egész Európát érinti majd.

A genocídium lehetősége valamennyi kontinens szintjén és helyi szinten is valóságos veszély. Jó lenne, ha ezt mindenki tudná Magyarországon is. Az új bevándorló honfoglalás veszélye nem „választási fogás” és vaklárma. Amikor a miniszterelnök „csak erre” az egy tényezőre fektette a legnagyobb hangsúlyt – helyesen cselekedett. A választási ellenfelei akarva-akaratlanul hazaárulók már most, vagy azok lesznek a várható jövőből a múltra visszatekintő távlatban.

2. Ennek ellenére meg kell nyugtatni a választásoktól egzaltált közhangulatot; ez minden választási kampány velejárója!

Tegye ezt a FIDESZ–KDNP-szövetség elsőként. Nélkülözhetetlen lesz azonban megkövetelni szépen vagy határozottan az ellenzékétől is. A rezignált ellenzéki pártok, egészen biztos, hogy el fogják fogadni a javaslatot.

A külföldről eltartott és pénzelt ifjú nemzedék azonban folytatni fogja az üvöltözést, a politikai hőbörgést, a gyűlöletbeszédet. A nemzetudat rombolása és gyalázása, az ifjú nemzedék e részében lévő bandakohéziós viszonyok „kiigazításra” szorulnak. Ha kevesebb támogatást kapnak külföldről, előbb-utóbb rossz befektetésnek fognak bizonyulni az amerikai nagybácsi szemében. Gyengülni fog a köztük lévő külső és belső kapcsolatrendszer. Nem kell tartani attól, hogy – ahogyan ők ijesztgetnek – a fiatalság nagy része

emigrálni fog Magyarországról. Ezek közül biztosan senki sem fog emigrálni, mert ahová mennének, ott dolgozni kell.

3. Eljött az ideje, hogy ne csak a szakemberek beszéljenek a tények nyelvén, és vitába bocsátkozzanak. Ismét megtehetik ezt a politikusok is szabadon. A pártfegyelem sokat tilt, ezt azonban engedélyezni fogja a választás után.

4. A szervezett ellenzék, a politikai pártok ismét több lehetőséget és helyet adhatnak a kölcsönös tájékoztatásra és bírálatra. Ez az egészséges nemzeti köztudat és közérzet része és velejárója.

Külföldi pénzből azonban nem lehet nemzeti köztudatot építeni, gazdagítani. Beszűkülnek majd a lehetőségek a külföldi „puha politika” vásári kikiáltóinak szereplésére, tüntetéseire, fellépéseire. Az időt és helyet azok kapják, akik építik az országot, erősítik a családot. Ezek azok a hazai civil szervezetek, amelyek alig várják azt a lehetőséget, amely elősegíti tartalmasabb munkájukat. Ezek hazai alapítású és nem külföldről irányított civil szervezetek.

A „puha politika” édestestvére a szellemi terror. A másik út: sokoldalúan lehet védeni a kultúrát. Kell és lehet is vitatkozni az ellenzéki, politikai és értelmiségi elittel, újságírókkal, szakemberekkel. A részvétel lehetősége és a kezdeményezés mindenki számára adott kell hogy legyen.

5. Aki Magyarország önállóságát és függetlenségét aktívan tagadja, és szervezkedik ellene, az már nemcsak az eszmeiség területén mozog, hanem a tettek mezejére lép. Soros Györgytől kapja a bérét és az általa nyújtott „érvényesülés” lehetőségét a CEU-n. A szabadságot ez az intézmény olyan szűk területre korlátozza, hogy semmiképpen sem tekinthető a demokrácia „alma materének”. Az intézményesített demokrácia a társadalomban nem egyenlíthető ki a romkocsmá szótárával és hangulatával. A CEU sem a demokrácia oktatásának a fellegvárával.

6. A jövő meg fogja jutalmazni Magyarországot, mert mindig és következetesen kiáll a kis országok jogai mellett az Európai Unióban és az ENSZ-ben. Azt reméljük, hogy a kis országok Európában többé nem lesznek nagy birodalmak katonai átvonulási területe. E tekintetben téves elsősorban az USA külpolitikája; Oroszország közelebb áll ahhoz, hogy érzékelje az ilyen ka-

landorpolitika abszurditását. Hosszú távon nem ad eredményt, hanem tekintélyvesztéssel jár. Az oroszok ezt jól tudják az eddigi tapasztalataikból.

Magyarország is érzékeli ezt az orosz józanságot, s ezért „nyitott” a politikája Kelet felé is. Ennek semmi köze a „putyinizmushoz”. Az oroszok az 1956-os magyar forradalomról ma a legnagyobb tisztelettel beszélnek, és erős szegényérzetük van miatta. Volt szerencsém erről többször is meggyőződni, amikor egyszerű orosz emberekkel vagy katonatisztekkel beszélgettem. Ezt az orosz magatartást Magyarország nem utasíthatja el „csak úgy hidegen”, hanem jó szándékot kell látnia benne, még ha ez nem is tetszik az USA „puha politikája” külső és belső képviselőinek.

7. Az ellenzék igencsak fenyegetőzik a fiatal nemzedék kivándorlásával. Épeszű emberek ilyenekkel nem fenyegetőznek. Ez is külső sugallatra történik.

A szakemberek (köztük talán én is) elismerem, hogy volt, van és lesz kivándorlás, de ennek okát ma egyre kevésbé kell a megélhetésben keresni. Inkább politikai és családgyesítési okai vannak. A vendégmunka-vállalás oka az Európai Unió területén természetesen a több pénz és nagyobb kereseti lehetőség, a nagyobb életszínvonal megteremtésének a reménye.

Az ifjúság nem fog kivándorolni. Minden ilyen állítás csak rossz pártpolitikai elvárásból ered. Nem enyhe, hanem éles bírálatot érdemel, mert erre ösztönzi a fiatalok ezreit, és elámítja őket.

A kivándorlás állítólag „nagy méreteiből” kifolyólag Magyarország léte nincs veszélyben. Nem lehet „nagy méretről” beszélni, de nem lehetünk érzéketlenek sem azok iránt, akik ki akarnak vándorolni!

8. Magyarország engedélyezi a magyarok vendégmunka-vállalását az Európai Unióban és mindenütt, de örömmel várja az idegen vendégmunkásokat is. Magyarország minden további nélkül alkalmazni fogja a jövőben az „agyelszívásos” módszereket a bevándorlásokkor és a vendégmunka-vállalásban. Ha a tudós, jó szakember Magyarországon keresi a boldogulást, kaphat munkát. Ha személyes oka van annak, hogy le akar telepedni és integrálódni a magyar társadalomba, megteheti.

Az a propaganda, amely szerint Orbán Viktor miatt a fiatalság ki fog vándorolni, túlfűtött nacio-

nalizmusból ered. Ezt viszont nem Soros árnyék-hadserege állítja, hanem a szélsőséges jobboldali párt s a valóban idegengyűlölő emberek.

9. Most már alkalom nyílik arra is, hogy a FIDESZ–KDNP-pártszövetség nyíltan is beszélhet a saját politikája gyengeségeiről:

a) bizonyos nem gazdasági jellegű beruházásokra előbb került sor, mint ezt az ország gazdasági ereje megengedte; sürgető az ipar digitalizálása és robotizálása, az egészségügyi intézmények és iskolák technikai eszközökkel való felszerelése.

b) mulasztások érzékelhetők a személyi jövedelmek megkésett kiigazítása területén;

c) a rossz irányú demográfiai folyamatok veszélyét leértékelték, kiigazításukhoz még mindig nem vonták be a megfelelő szakembereket, tanácsaikat nem hallgatták meg;

d) a tudományos kutatások területén erős az áramlás az individualizmus felé, és gyenge a visszafelé áramlás (a problémák megoldása csapatmunkában, úgy hogy ne vesszen el az egyén érdeme sem), ez különösen a társadalomtudományok területén érzékelhető;

e) féltékenység a szociálpatológiai jelenségek rámutatásában és hatékony intézkedések hiánya;

f) a fiatalságot többé nem elégíti ki a legújabb civilizációs javak szinte azonnali hozzáférhetősége; ezen túl nincs felelet arra, hogy mi a teendő.

Az ifjúságkutatást elhanyagolták, holott folyamatos kellene hogy legyen. Hogy többet tudjunk arról, „mi is a baj”, „mi hiányzik”. Sok mindenre nincs elfogadható magyarázat az ifjúság magatartásával kapcsolatban, ezért nincs cselekvési terv sem.

g) A FIDESZ–KDNP-pártszövetség politikájának a bemerevedése kizárólag a középosztály anyagi és szellemi szükségleteinek érzékelésére és kielégítésére, vagyis a rendi társadalomba való bezárkózás veszélyének az állandó jelenléte, a vertikális társadalmi mobilitás kapuinak az állandó nyitvatartása;

8) A FIDESZ–KDNP-pártszövetség ifjúsági szervezeteinek elégtelen népszerűsítése, vonzóerejének az erősítése (utalás arra, hogy a FIDESZ szervezeteiben is meg fog történni a folyamatos fiatalítás). Az idejében történő fiatalítás elejét veszi a fiatalság bizalmatlanságának ezzel a szervezettel szemben.

Ez a fiatalság többé nem lesz romantikus, de nem szereti a hosszan tartó evolúcióra való hivatkozást sem. A „majdból” nincs szellemi táplálék. Annak, aki ifjúságpolitikával akar foglalkozni (és nem akar elbukni), nagyon tudatosan kell alkalmaznia a revolútív és evolútív értékek és cselekvés kombinációit. Vonatkozik ez az ifjúság külpolitikai meglátására és érdeklődésére is: nem szabad elhallgatni a fiatalság előtt, hogy a magyarság büszke lehet etnogenezisére, amelyben részt vett Ázsia és Európa népének csaknem a fele. Magyarországnak mindazokkal az országokkal a legszorosabb kapcsolatokat kell napi szinten ápolnia, ahol a magyarokat rokon népként tisztelik, függetlenül attól, hogy milyen a vallásgyakorlatuk, s attól is, hogy Magyarország a NATO tagja. A rokon népek már ezer-ezeröttszáz éve figyelik minden mozdulatunkat, a velünk történt események emlékét szájhagyományuk és intézményesített kultúrájuk (levéltáraik, könyvtáraik) őrzik.

A rokon népi kapcsolatokat ugyan szóban és ígéretben ápolják, de jobb lenne látni a kulturális és tudományos kapcsolatok közös alkotásait.

A magyarok etnogenezise a mai napig ellenállhatatlanul vonz más népeket – így például magyarrá lett zsidókat is. Bár a magyar zsidók ápolják a különállósági tudatukat is (kettős identitás), nagylelkűnek kell lenni ezzel szemben. Arra kell nevelni az ifjú nemzedéket, hogy ismerje meg a sorsukat (a magyarokat is az eltűnés veszélye fenyegette sokszor).

Még nem volt a világtörténelemben olyan katonai szövetség, amely egyszerre ne lenne védekező és agresszív is. Bár tagadják, a NATO is ilyen szervezet. Magyarország tagja a NATO-nak. Tudjuk, hogy a közelmúltban is a NATO katonai erejének mozgatói a magyaroktól függetlenül, minden nemzetközi jogot félretéve, nagyon sok agresszív cselekedetet hajtottak végre.

Ha bármi és bárki veszélyezteti a világbékét, tüntetni kell ellene, legalább a civil szervezeteknek. Erre kell nevelni a fiatalságot, máskülönben birodalmi bálványoknak fog hódolni. A magyar nemzeti függetlenség és önállóság megőrzése a világbéke megőrzése nélkül nem lehetséges.

„Mondottam ember: küzdj és bízva bízzál!” Ez Madách Imre utolsó mondanivalója az emberiség számára.

Mint ismeretes, a Török Köztársaság létrehozója, Atatürk alapította meg a világban az első magyarsággutató tudományos intézetet országa fővárosában. Sokakat arra biztatott, hogy tanulmányozzák annak a testvérnépnek a kultúráját, amely Európa középpontjában él. Nem tudjuk, hogy magyar vagy török írótól kapott ihletet, amikor Madách Imrének a filozófiai gondolatát lefordította a politika nyelvére. Ezt a mondanivalót bevésték a róla készült emlékműbe: Török! Légy büszke, dolgos és bizakodó!

A nagy államfők sem tudnak igazságot és boldogságot szórni a nép közé. Az embereknek személyesen kell megküzdeniük értük.

Végre valahára jelentkezett a magyar társadalomban is egy „fiatal Atatürk”, aki Madách Imrét lefordította a gyakorlati politika nyelvére. Így hangzik: Magyar! Dolgozz, és légy bizakodó, mert ha így cselekszel, tehetsz egy lépést előre. Munkájának köszönhetően mindenki jobbíthat az életén. Most ennek van esélye! Ő a „háromharmad” – minden magyar – pártján van.

Édesanyám, Gyenizse Katalin

Naplójegyzetek III.

Ami nem mosható ki

Egész életemet az olvasás szenvedélye töltötte ki. Mert ez is szenvedély, nem is akármilyen. Minden olvashatóba, ami elém kerül, úgy el tudok merülni egy szempillantás alatt, hogy eltűnik körülöm a világ. Mint hajóst az óceán, úgy vonz engem a betűtenger.

Tíz-tizenkét éves lehettem, amikor anyám hiába hívott a vacsorához, hiába kiabált utánam, nem mozdultam a könyvem mellől. Talán valamelyik kalandos Jókai-regényt olvastam épp. Persze Jósika Miklós, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Móra Ferenc, Tamási Áron, de Walter Scott, Balzac, Mark Twain, Jack London történeteit ugyanúgy magukhoz láncoltak.

– Na, most már tudom, mit jelent az, hogy valakit megrontanak a könyvek – mondta anyám, amikor benyitott a szobámba. Úgy érezte, az olvasmányok elszakítanak tőle, már csak a regényhősök sorsára vagyok kíváncsi.

Nyilván anyai szempontból nem helyes, ha vacsora helyett olvas valaki, de ez legfőlegbb fegyelmezetlenség és tapintatlanság. Meggyőződésem, hogy a jó irodalom, a jó könyvek nem rontják meg olvasóikat. A jó könyvekkel az író nemcsak szórakoztatja olvasóit, hanem megosztja velük a maga megélt élményeit, felhívja figyelmüket olyan szépségekre és veszélyekre, amelyeket maga jól ismer, és ezáltal segít saját életünk megértésében. A jó irodalom varázsszöveg, amely olyan világokba, olyan időkbe és helyekre repít bennünket, amelyek – bár valóságosak – számunkra másként elérhetetlenek lennének. Bővíti tudásunkat, fejleszti értelmi, érzelmi és esztétikai képességeinket, személyiségünket, segít önmagunk és mások megértésében. Egy jó könyv olvasása közben szókincsünk gazdago-

dik, megtanuljuk kifejezni magunkat, egyszóval szellemi képességeink fejlődnek.

Vannak persze olyan könyvek is, amelyek nem törnek ilyen nemes babérokra: egyszerűen csak magukhoz kívánják láncolni olvasóikat. Írójuk minden eszközt megragad, hogy végletes, kegyetlen, ijesztő történetekkel sokkolja vagy kalandos, ábrándos különlegességekkel elandalítsa azt, aki könyvét kézbe veszi. Nem mérlegeli, hogy igaz-e, amit leír, egyszerűen csak a képzeletét kívánja megragadni a szerencsétlen olvasónak, még ha megemészthetetlen ostobaságokkal vagy rémségekkel is.

Mondhatná valaki, hogy mindez fontos lehetett akkor, amikor még olvastak a gyerekek és a felnőttek. Noha ma már többen élnek a mozgóképek, mint a betűk bűvöletében, korábban sosem adtak ki és sosem adtak el még annyi könyvet, mint manapság. Miközben az életünkbe beköltöztek a bonyolult, csodaszámba menő technikai eszközök is, és elfoglalták benne a fő helyet. Mint hajdan a meleg kályha köré, ma a képernyők köré gyűlik össze a család – ha még összegyűlik egyáltalán. Ha nem mindenki a maga szobájában kuksol, és váltogatja távirányítója segítségével a látnivalókat, pásztázza képernyőjén a világháló zagyva kínálatát. Pedig igaz, hogy nemcsak a váratlan, brutális képsorok, de maga a türelmetlen kóstolgatás, a csilapíthatatlan kíváncsiság is túlfeszíti az idegeket és telíti a fantáziát. Nemcsak az olvasnivalóinkat kellene okosan megválogatnunk, de a néznivalókat is. Sose bízzuk se magunkat, se képernyő előtt ülő gyermekeinket a véletlenre, mert az ember képzelete nem mosható ki. Ami szenny, ami hazugság, ami rémség beleragad, az benne is marad. Képes bármikor megrontani a legszebb perceinket, nyugtalanná tenni az álmainkat.

Jó és rossz között

Sokunkban sokszor felmerül a kérdés, hogy ha az Isten jó, miért van annyi rossz is a világon. Miért uralkodik a világ dolgain a rossz? Miért és meddig tűri ezt a Jóisten?

Ezeknek a kérdéseknek a kulcsa szerintem a szabadság, a szabad akarat fogalma. A Teremtő a Szentírás szerint szabad akaratot adott az embernek.

De mit jelent a szabad akarat?

Azt, hogy nincs minden döntés eleve belénk táplálva, nem a szervezetünk dönt automatikusan, tudat alatt mindenben. Sok fontos kérdésben persze a szerveztünk, a biológiai, genetikai adottságaink a döntőek: ők mondják meg például, hogy mikor vagyunk éhesek, mikor fázunk, mikor fáradunk el. De sok kérdésben nekünk magunknak, gondolkodó és érző énünknek kell megtalálnia az adott élethelyzetben a jó felé vezető utat.

A szabad akarat tehát azt jelenti, hogy több lehetőség közül választhatunk, a továbblépés irányáról szabadon dönthetünk. Hasonlíthatjuk ezt a helyzetet az útkereszteződéshez, ahol több lehetséges irány között kell megtalálnunk a célunkhoz vezető, jó utat. A választható utak közül egyet, a legjobbat, a legrövidebbet kell meglesnünk, mert a többi hosszabb vagy rövidebb kitérőt jelent, és vannak olyan irányok is, amelyeket választva sohasem érünk célba.

Tehát a szabad akarat lehetővé teszi azt is, hogy a jót, de azt is, hogy a rosszat válasszuk.

De mi a jó és mi a rossz? És van-e egyáltalán jó? És van-e egyáltalán rossz? – teszük fel gyakran a kérdést.

Előző példánkat tekintve, jónak azt tartjuk, ami a célunkhoz elvezet, rossznak pedig azt, amely eltávolít bennünket tőle. Amely épp az ellenkező irányba visz, ezért a legnagyobb erőfeszítéseink is csak egyre távolabb visznek attól, amit elérni szeretnénk.

Az akadémikusok ezen a ponton felvethetik, hogy: és ha nincsenek céljaink? Miért kell, hogy mindenkinek célja legyen, amelyet föltétlen el akar érni? A válasz egyszerű: ha más célt nem is tűzünk ki magunk elé, minden élőlénynek, így az embernek is, veleszületett célja van, és minden adottsága ezt a célt szolgálja: élni szeretnénk

mindannyian, minél tovább életben maradni. Ezért rebben el a madár is a veszély elől, ezért szalad a nyúl, ezért mar a kígyó, ezért küzd az oroszlán. Ezért óvja, vezeti, táplálja kisgyermekét az édesanya és édesapa.

Szabad akartunkból következik, hogy módunk van olyan döntéseket hozni, amelyek ezt az alapvető célt segítik megvalósulni, és vannak, amelyek hátráltatják vagy egyenesen meggátolják. Választhatunk tehát jó és rossz célokat is magunknak. Nem kell mindjárt a tudatos önpusztításra, az élet eldobására gondolnunk. Nem kell mindjárt démonizálnunk a rossz választásának módját, hiszen nem vagyunk mindannyian olyanok, mint Faust doktor, aki a legenda szerint tudva és akarva választotta a rosszat: a hírnévéért és elérhetetlennek tűnő szerelméért eladta magát a Gonosznak, és csak későn, amikor már semmin sem lehetett változtatni, akkor döbbsent rá, hogy rosszul választott.

Általában elég, ha könnyelműek, lusták, esetleg tudatlanok vagy ostobák vagyunk. Ha nem becsüljük meg és játszva elherdáljuk azt, amink van. Legtöbbször az egészségünket. És az időt, amit tanulásra, családalapításra, egészségünkre, egészséges mozgásra fordíthatnánk. A pénzünket, amit pedig milyen nehéz megkeresni. A szeretteinket, akiktől sajnáljuk a törődést, a fáradságot és az időt.

A szabadsággal, a szabad akarral együtt mindannyiunknak életcél is adott az Isten. Meg kell tanulnunk választani a jó, az életető és a rossz, a pusztító között. Ha rosszul választunk, akkor a rossz fog uralkodni emberi világunkon.

Nyelvhatár

Gurulok hazafelé a határ túlsó oldalán vezető országúton, bekapcsolom a rádiót, és magyar nyelvű adást keresek. Szeretném tudni, mi történt odahaza, amíg távol voltam. Keresek, de nem találok. Egy kereskedelmi csatornán – a sok angol nyelvű sláger között – mintha valaki pár mondat erejéig magyarul csacsogna, ám ezek a rövidke kommentárok főként a külföldi együttesek nevéből és dalcímeiből állnak. És ez így tart még a magyar oldalon is jó ideig, legalább 30 km-t kell megtennem itthon, hogy már ne csak

a szomszédos állam nyelvén megszólaló adókat hallgathassam.

Átléptem tehát nyelvhatárunkat. De országhatárunkon belül lenne ez?

A nyelvhatárról azt írja például a Magyar Katolikus Lexikon: az „egy nyelven beszélőknek az évszázados közigazgatási vagy országhatároktól rendszerint független települési határa. [...] Megváltoztatása egy nemzedéken belül rendszerint a politikai erőszak, s nem a népesség előregedésének, vándorlásának következménye. A 19-20. században alakított államok legfőbb nemzeti törekvése a (magyar) nyelvhatár zsugorítása, a nyelvszigetek kialakítása, majd fölszámolása pl. a Délvidéken, Erdélyben, a Felvidéken, Kárpát-alján...”

Érdekes, hogy a szócikk nem említi meg Őrvidéket, mai nevén Várvidéket vagy Burgenlandot, amelynek 1920-ban még csaknem háromszáz-ezer főt számlált Ausztriához átcsatolt magyar népessége, de ahol a közelmúltbeli népszámlálások tanúsága szerint ma jó, ha ötezren beszélnek még a nyelvünket.

Nem véletlen. Ha a jó kedélyű osztrák kollégáktól hallott „burgenlandi viccekre” gondolok, nem csodálkozom. A hazai rendőrviccekre hasonlítanak, de „a burgenlandiak” (értsd: őslakosok, magyarok) dőresége minden elképzelhető felülmúl bennük. A fehér asztal mellett nagy kacajt, mondhatni, röhejt kiváltó viccek segítettek megérteni, miért olvadtak be ilyen nagyszámban a többségi nemzetbe egykori honfitársaink. Az idegen nyelvű iskola, templom és média mellett az is hozzájárult, hogy magyarságuk, azaz „burgenlandiságuk” közgúny tárgya lett. Védelmet – úgy látszik – sem a nevezetes nyugati demok-

rácia, sem az anyaország nem tudott vagy nem kívánt nyújtani ez ellen.

Az erőszakos politikai módszerekhez nyugodtan odasorolhatjuk a kulturális alacsonyabbrendűségbe szorítást mint az identitásváltás egyik leghatékonyabb előidézőjét. Önmagunkról formált képünk tudatunk legmélyén: a kollektív tudatalattiban gyökeredzik, Jung kifejezésével élve. Egyik legsérülékenyebb pontunk ez, itt található személyiségünk kulcsa. Ezért tartja fokozottan védendőnek a modern lélektudomány. Ezért nem szabadna soha kigúnyolni ebben gyökeredző öntudatunkat, adott esetben magyarságtudatunkat.

A nyelvhatárt a tudósok az iskolai oktatás határára teszik. A Kárpát-medencei magyarság egyik legsúlyosabb mai gondja a nyelvhatár felgyorsult zsugorodása, a folyamatos szórványosodás, mert ez – pozitív diszkrimináció hiányában – gyors önfeladáshoz vezet – mondja ki Bodó Barna *Szórvány és nyelvhatár* című könyvében a szomorú igazságot.

Mi segítheti leginkább az anyanyelvével kisebbségben vagy magányban élő embert a kulturális öntudatának feladása elleni küzdelemben? Ha legalább a rádió- és tévécsatornák útján mindenkor elér hozzá a saját anyanyelvi közösségének mértékadó módon beszélő és lényeges közlendőket átadó hangja.

Törődünk-e ezzel eleget mi, akik anyanyelvünk védelmében élünk? Akik nem tudjuk, milyen az, ha idegen nyelven kell felelnünk az óvó néniknek, tanító néniknek, tanároknak, hivatalnokoknak, orvosoknak, papoknak? És milyen az, ha nem értik meg szavainkat gyermekeink és unokáink sem?

Szapphói versek: Az elmúlás muláztsai (1–7.)

1. Elcsigázva

Nem szeretnék ásatag ismerettel terhetekké válni. Memóriámat újravarrt foltok szakadása ronggyá rontja maholnap...

*

Hagyjatok, kérlek, csigaházam apró fordulójában zsugorogva nyugdíj érkezését várni a hónapoknak elseje múltán.

*

Nyálamat szárítja a szél. Bezárja hártyaréteggel biomasszaroncsom; s háborítás nélkül a Föld magába visszafogadja.

**

2. Dialógus a szépségről

A: – Mennyi minden múlt el a medveléptű évszakokkal, gyáva gazemberek közt bújva, rozsdás roncstelepek viharvert rossz menedékén.

*

B: – Ejnye, nem kell konfabulálni folyton! Morgolódozó mém. Nyavalyás hazugság. Tűrhető volt. Nincsen okod nyafogni. Tűnik a szépség?

*

A: – Tűnik.

B: – Épp ez benne a fontos. Ettől válik értékké. Ahogyan megerjed, és helyében *saccharomyces* éled. Új bioszféra.

**

3. Ludwig és Herbert

Életében már lenyomatja készült szellemarcának. Szigorú vonások. Széles orrgyök. Domborodó a homlok. Nipp a lakásban.

*

Harmadik nap holta után a végső szörnyű maszk héját lefeszítik. Ajka rés. A fülkagylók hova lettek oldalt? Hunyt szeme felnéz.

*

Archivált filmen *Karajan* vezényel. Ziffer Einstől végig a szem becsukva. Arc helyén beethoveni fej mulázsa. Taps? Csak a végén.

**

4. Homoszexualitás Pompejiben

(Újsághír: The Telegraph. 2017. 04. 07.)

Gipszbe öntött rettenetes szoborpark. Hirtelen hőségbeni sokk csapott le rájuk. Aztán jött csak a láva. Hamvát küldte a kráter

*

csonkja még újabb napokig, s a várost, *Pliniusnak szemtanúsága* mellett eltemetvén, kétezer év felejtés vont a homályba.

*

DNS, CT kimutatja köztük összebúvó két buzeráns legényke ferde nászát... Akkoriban se volt már férfibarátság?

**

5. – Óráshoz menni! – firkantom a naptáramba, majd zsebre csúsztatom a noteszt, és megfélemezem róla

Hajnal. Ébresztő telefon hasít be pengehangján paplanon át a vattás csöndbe. Kíméletlen a módszer. – Öt tíz – reccsen a központ.

*

Ejnye. Csuklómon veszem észre: órák óta nem mozdultak a percek. Állnak. Meglehet, hogy gombelemük merült le. Mennyi idő van?

*

Kósza sejtelmekre hagyatkozom csak. Porszemek reszketnek a résnyi fényben, s rendezetlen ritmusukat követve múlnak az évek.

**

6. Ebéd vagy röntgenkása? Később egyre megy

Kis butának látszik az újszülött még. Megbocsátóan rámosolyog mamuska. Röpké néhány nap, s kitanulja persze majd ügyesebben

*

adni mellét, hogy repedést ne tépjen szürcsöléssel gyermeki szája rajta. Váltogatják szépen a jobbik emlőt addig a ballal.

*

Hetvenegy-két évnyi gyakorlat. Aztán hoszpiszágyban fekszik a néni. Nővér bögre csőréből szopogatni hívja grízleveséhez.

**

7. Ars poetica

Megszokásból írogatok talán még. Tényleg olcsó szórakozás. Mulatság, melyhez egy kis tiszta papír, s a tollam épp elegendő.

*

Régi versek formavilága. Pácolt, szálkamentes leszboszi tölgyfaragvány. Barna bordásfal. Remegő kezemnek ókori sportszer.

*

Végeredményképpen: a költeményem gondosan metszett felületje néz rám, és az én arcomba vetíti vissza foncsorozását.

Walesi bárdok

Cédulák XIX.

– keserves tudatlanság érzete gyötörne – ha ez még hátrányos volna. Jó lenne ugyan valami biztosat tudni az emberi régmúltról, valamelyest pontosabban az őstörténetről. Nem az „ősemerőről”, amely Darwin sejtésének a fajok eredetéről merőben ideológiai indíttatású mellékterméke, amely az ember eredetét a vak véletlen egy produktumaként értelmezte, mondván, a diadalmas fejlődés, mely az anyagi világ jellemzője, ide, pont ide vezetett, és az embernél leállt, ugyanis utánunk már nem jött létre semmi új... Itt vagyunk hát az embernél, emberként, és konstatáljuk: utánunk tényleg nem fejlődött ki semmi új, a fejlődés csodás útja eddig vezetett, s nem tovább. De hogy miért lett az ember, miért nem az oroszlánál vagy éppen a zsiráfnál állt meg a fejlődés, s miért nem ment tovább a fejlődés gőzmozdonya az emberen? – még a kérdés sem hangzik el... Kár, mert így az egész régmúlt homályban marad, és a materialista embertörténet magyarázatának egyetlen indoka a „csak”, de dacosan! Hajdani történeteink azonban alig súlyyodtak tudatlanságunk felszíne alá, s maradtak is velünk, mi pedig mintha a Titkok Házában járnánk, nem kérdezzük, kíváncsiságunkat gúzsba köti az előítélet. Így azok a kérdések, hogy valójában mikor és hol történt a vízözön, kik és miért, mikor építették a piramisokat, és hasonló kérdések a Bibliáról... el sem hangoznak, ha mégis – gyermekeknek való együgyű gügyögés a válasz. Belátható időn belül nem is fognak érdemi válaszok születni, míg a francia felvilágosodás idején kialakult ideológiánk foglyai maradunk. Olyan lehetlenségekről végképpen ne essék szó (nem is esik!), miképpen történhetett az ókori Mezopotámia ég tudja, hány évezrednyi messziségében keletkezett, legalábbis ott ismert történetek mai, magyar nyelvű felbukkanása? Bizony, mert Fa-

zekas Mihály furfangos Lúdas Matyija odavalósi, a mai Irán országába, a perzsák földjére, amint a Kőműves Kelemen balladája is onnan indult hódító útjára Európába – toldja meg rejtélyeink sorát Ilia Mihály professzor. S mindez a hatalmas, fölmérhetetlen gazdagságú tudás mintha ragyogó drágakövek érdektelen halmaza lenne, üres múzeumi termék mélyén hever, nem kérdezzük felőle, gyermekeink előtt kivált ismeretlen. A kérdés ugyan előttünk tornyosul piramisok formájában, vagy éppen magunk emberi képében, régi, ismeretlen mesék, különös történetek alakjában, de – maréknyi érdeklődőn kívül – nem foglalkoztatja elménket. Minden figyelmünket leköti, tudatlanságunkat bőséggel táplálja a mindennapi szórakozás, a kikapcsolódás – ma már iparágak és korunk alkotó elméi foglalkoznak azzal, hogy újabb és újabb formáit találják ki. Az ember szert játszani, hát adjuk meg számára a játék soha nem látott csillogását – ami mellesleg hatalmas jövedelmet biztosít a világ valódi urainak, a hadiipar, a kábítószer és a gyönyöripar urainak... Az embermilliók gondolkodása fölötti uralom megragadása és megtartása már-már isteni hatalommal jár, még ha ennek leplezéséért semmilyen ár sem drága, beleértve az emberéletet is... Valóban így van, manapság gondos tekintetek ügyelnek rá: ne gondolkozz, ne kérdezz, mert még találsz valami váratlant, nyomasztó rejtélyekbe ütközöl, és azok majd nem hagynak nyugodni! Ne tedd ezt, mindent látó agyad – a Nagy Testvér – megoldják rejtvényeidet, te csak ne akarj gondolkozni, nem való az neked. Hogy ez mennyire függ össze az üzleti világ rejteni való titkaival, annak kérdése szintúgy tabu. Mert mi van akkor, ha mindenfélét kérdezel, a hivatalos válaszadók gügye hazugságait lesöpröd, és magad próbálsz benézni a tükör mögé? Bajt

hozol a fejedre, ne bolygasd titkaikat! Különben is, játsszál a mobilodon, a gépeden, nézz pornót – mindez érdekesebb, mint Istenről elmélkedni s önálló utakat nyitni, ráismerni a hatalmasok önértékű hazugságaira! Hát ne hibázz, mert még véletlenül megütöd a bokádat...

– annyi nyilvánvaló talán, hogy egy világkorszak véget ért és valami új kezdődik. Európában manapság a megszokott fogalmainkkal nemigen tudjuk szabatosan megnevezni sem a mögénk került korszakok mibenlétét, sem a szemünk látára születő új lényegi jellemzőit. Annyi bizonyos viszont, hogy ez a változási folyamat nem zárul le az idén, és belátható időn belül sem. Lehet, az európai „aranykor” ért véget, és valami sokkal szigorúbb és keményebb időszak következik, keményszívű politikusokkal és nem megengedő módon gondolkodó véleményformálókkal. A társadalmak közötti megosztottság növekszik, a megosztó-elválasztó árkok mélyülnek, és az egyes csoportok közötti érdekérvényesítő küzdelmek is eldurvulnak. Maradék értelmiségünk a társadalmi ranglétrán egyre lejjebb csúszik, a nemzetközi pénzhatalom befolyása tovább nő (már ő néz a tükrödbe!), az önálló úton vitorlázó szép lelkek komolyságának bealkonyul, pofázni, világváltó terveket hirdetni lehetséges – csak komolytalan. Élesen szétváló gyógyítási és oktatási feltételek, szegények kórháza és iskolája, a halálbüntetés újbóli bevezetésének követelése utat tör Európában is, amiként a fegyverviselés általánossá válása, a tételes vallások leértékelése együtt jár sötét hitek fölemelkedésével, új vallásháborúk nyílt kirobbanásával. Az iszlám aktív jelenléte ezt minden bizonnyal katalizálja, amint lappangó formában ez máris megjelent. A keresztény és zsidó közösségek válaszaik könnyen új helyzetbe hozhatják a közvetlenül érintetteket, ami hatással van/lesz Európára. Az őslakos és később (mondjuk, ezer éve) érkezett európaiak rákényszerülhetnek pusztá önvédelemből, megmaradási kényszerüknek engedelmessé az aktív védekezésre. Mindennek következménye, továbbá a helyzetet másként, toleráns-megengedő módon megítélők véleménye együttesen határozza meg a politikai közélet minden formáját, így fokozódik annak lehetősége is, hogy a nemzetközi és nemzeteken belüli összeütközések

számos alakban bevonuljanak a köznapokba. Ma hozzávetőleg ennyit látunk a közeljövőből, de hogy ezután mi következik világszerte és Európában, az még függöny mögött... Lehet föltámadó európai polgárháborús hangulat több nyugati országban, ha az állami politika nem hajlandó változtatni eddigi, uralmi magatartásán, illetve ha az ott élők saját kezűleg kívánják „lerendezni” a hazájukban felgyülemlött feszültséget – de megkísérelhetik „dűlőre vinni” helyzetük rendezését a beérkezett jövevények is, akár erőszakkal. A mindenfelé konfliktussal terhelt világban elvileg bármely helyi robbanás fölszíthatja a parazsat, ami bizvást jövedölhető... Egy megjegyzés még: az isteni Gondviselés beavatkozásáról, annak formájáról, idejéről, helyszínéről, netán elmaradásáról mit sem tudunk, ám keresztényként mindig jót remélünk.

– a jelenlegi, gyorsuló mozgásban lévő helyzetben előrelátni, tervezni, nagy jelentőségű személyi ambíciókat ütemezni – átmeneti biztonságú. Most és itt megvalósíthatónak tűnő program, de holnap? Fájdalom, de a biztonságos demokratikus közélet ilyen időszakokban hátrányokkal jár. Az angolok a világháború idején Churchill miniszterelnökségével küzdöttek az életükért, győzelmükért, ám az ő személyisége nem ösztönözte a társadalmi demokráciát. Döntött az eléje került kérdésekben, és se Drezda bombázása (napalmbombákkal), se a Sztálinnal kötött, Kelet- és Dél-Európa területét, társadalmi rendjét meghatározó megegyezése nem volt demokratikus. Két diktátor írta alá azt a papírfecnit, amely milliók sorsáról döntött. Mint korábban az évtizedeken át titkos Molotov–Ribbentrop-paktum. Vélhetően Európában sem tartható sokáig(?) az eddigi liberális szabadságértelmezés, bármily rémületet kelt is még ennek felvetése is. Arról nem is szólva, hogy a természeti javak, mindenekelőtt az élővízkészletek ijesztő szűkülése, a lég- és környezetszennyezés drámai növekedése súlyos biztonsági kockázatokkal jár, konfliktusokat gerjeszt. Ezekről a hívő emberi jövőbe tekintése szerint csak a Gondviselés mentheti meg világot...

– megkésített és kissé érzelmes búcsú Karinty Ferenctől, Naplója zárókötetének elolvasása után. Hatalmas energiával megélt, folyvást

nyüzsgő élete végére energiái elapadtak, „írás-készsége” mint éltető eleme elhagyta, alkoholfüggését hősiiesen legyőzve üressé váltak napjai, majd eljött érte a kaszás. A késő Kádár-kor mindentől különböző, a slampos diktatúra köznapjait valóságként bemutató írásai kortörténeti dokumentumok. Valóban így éltünk, hithű bolsevikok, cinikus karrieristák, a rendszer szinte tömegessé vált kettős ügynökei, kiskertművelő, üdülőtelekre törő önkizsákmányolók, nagy hatalmú, kicsit sem rejtőző főnökök, őfelsége ellenzékét alakító értelmiség elegyében – helyenként boldogan... A körülöttünk lévő nyílt kelet-európai diktatúrákat lenéző, hazahúzó szívű magyarok. A '80-as évek „boldog szeretőt színlelő” világában tudtuk, sejtettük: nem lesz mindig így! Nem volt „forgatókönyv”, akik ismertek ilyesmit, nem kötötték az orrunkra, de mi, többiek még élveztük a „felkelés” előtti ágymelegét, s nem igazán akarózkodtunk kimenni a hidegbe... Karinthy Cininek sem, aki csak úgy élt velünk, gyermeki szívvel örült, ha felismerték olvasói, távoli tisztelői, hisz' „én vagyok én”. Az volt, de képes volt íróként is egy lenni közülünk. Nagy adomány. Marx kortársa, az íróóriás, Balzac regényeiről állította: jobban érthető belőlük a francia társadalom, mint számos tudományos igényű dolgozattól – Karinthy írásaiból is a magyar társadalom. Engem egy ártatlan, szemináriumon elmondott, az 1987-es lakiteleki fórumról szóló beszámoló miatt motoros rendőrről keresett fel, a beszámoló besúgójának jelentése nyomán. Egy évvel később a pártállam utolsó kongresszusán egy padosra kerültünk, s rendkívül zavartan pislogott. Karinthy 1988-ban megjelent Skizofréniája nagyon hasonló történetet tesz közzé. A rendszerváltás zavaros évei eltemették az irodalom addigi fontosságát, ezt pontosan tudta, azt is, ami következett ebből. Vigasz lenne számára, vagy sem, de kiérdemelte az annak a letűnt világnak „kiváló krónikása” megtisztelő címet.

– Nepált valamikor a '70-es évek elején fedezték föl az amerikai hippik, Jack Kerouac máig tartó utazása az időben és a föltárhatatlan világban, ha nem is idevezetett, de Goethe, Tolsztoj, Thomas Mann hősei után ő mutatta meg beatnemezdekének a környezet személyiségváltató hatását. Addig nem ismerték az út erejét, alábe-

csülték az utazás jelentőségét, pedig korábban a tanulás, a felnőtté válás eszközeként alkalmazták. Azután a „fű” csábításában nyugati fiatalok ezrei indultak gyalog, stoppal Ázsiába, engedve a Himalája isteni vonzásának. Így jutottak Tibet kapujába, fedezték föl a buddhizmust, és tömegével estek révületbe, sokan végzetesen. Nepál vonzó célpont lett, évtizedeken át az is maradt. A minap ismét filmre került a polgárháború utáni Nepál, valami rettenetes képét mutatva. Szenny, mocskos, kivágtak minden fát, azokból építettek vendégházakat a turistáknak... Régen úgy tartották, őket az angol birodalom kiforgatta ősi kultúrájuk rendjéből, mihelyt ahhoz visszatérhetnek – ismét magukra találnak. Mára kiderült, az önmagukról való tudást egyszerűen elfelejtették, elillant az életükből, üresség maradt utána. Rémülten nézed, ami velük történt, elnyomott nemzetből sehová sem tartozó embercsoporttá váltak. Amikor a mai európai nem tudja viselni gyászát, szépen kifejezni örömét, megélni emberi létükhöz tartozó állapotait, jobb tudni – ezen az úton járunk mi is. Súlyos tévedés, az értelem erejét meghaladó feladat az önfegyelemre alapozott személyiségvezérlés, „a munka mindent igazol” eszménye. Az ember ugyanúgy szenved és örül ma is, mint az okos gépek megjelenése előtt, életkora változásával hullámszik, keres új és még újabb célokat s a kalandot, mely érdekessé teszi az életét. Mindezt hagyományok nélkül tenni, tömegek számára – életveszélyes kockázat. Ebben élünk.

– dátum szerint úgy két és fél ezredévvvel ez előtt, tehát a régmúltban Szolón, a hét görög bölcs egyike, Platón szerint – aki ezt a történetet elmesélte – a legbölcsebb görög, látogatóban járt Egyiptomban, a papoknál. Platón megnevezi a templomot is, ahol Szolón vendégeskedett, amikor egy igen-igen öreg ottani pap megjegyezte neki, hogy a görögök olyanok, mint a gyermekek, mivel nem jegyezték föl, ami korábban történt elődeikkel, így nem is tanulhatnak semmit a múltból. Ezért mindig újrakezdődik számukra a világ, ami korábban volt, utóbb elveszett... Várkonyi Nándor máig rejtélyes, Sziriat oszlopi c. könyvében írja le ezt a históriát, s miközben olvasom, korunkra gondolok. Ha a régi görögök gyermekek voltak tudatlanságukban, vajon mi, mai európaiak mik lennénk? Van írásunk, ismerjük a

betűt, nagyon is, folyvást „ráírunk” egymásra mobilon, Facebookon, még sincs semmi tudásunk a múlttól. Legföljebb nagyszüleinkig látunk vissza, de leginkább csak a neveket ismerjük, életdarabkákat, a régmúlt mélységeiről semmit nem tudunk. Ha az egyiptomi papok valóban őrizői voltak népük közös tudáskincsének, s azt gondozták-ápolták, gyakran földézzve használták, akkor csak irigykedhetünk. Nálunk nincs ilyen kaszt, senki nem őrzi a tudást, különféle adattárolókban „van”, egy része hozzáférhető, másik titkosított, s mivel a tudományok is ezernyi részre szakadtak, azok tovább töredezték, nincs ember, aki összefoglalhatná szellemi-tárgyi örökségünket. Valóban nem emberek, hanem gépek őrzik, ami maradandó, de annak beépítése az egészbe – ezáltal megformálva – mind ez ideig elmaradt. A mai Babel tornyát képezik tudásunk hazmazai – amelyek gyarapodásukkal távolodnak a képzelt egésztől. Ady víziója: minden egész eltörtött – végzetesen igaz. Emberen kívül s belül egyaránt. A hajdani egyiptomiaknál „világképet” formált ismeretük, nálunk pedig manapság a véleményformálók, leginkább a média, a politika – ezt ők hivatásként (leginkább ön- és pártérdekből) teszik. Az internetes felületek és a maradék lapok számára azonban az szenzáció, ha Lady Gaga megvillantja szoknya alatti gyönyörűségét, múltunk felhalmozott kincsei az utcán – aligha hoznak izgalomba bárkit is... Sodródó hajókon élünk, olykor végtelen távolságban a tegnaptól, s ismeretlen messzeség választ el a holnaptól. Tapasztalatunk szerint nem tudjuk, honnan s hová... Mint a gyermekek, mondták az egyiptomi papok a hajdani görögökre, ami ránk tudatlanság képében igaz. Fohászkodjunk, nehogy történjen valami végzetes, amihez szükséges lenne az a hajdani tapasztalás, amely elveszett, s mára emlékét is megtagadtuk...

– döbbenet olvasom: ha Merkel magyar kormányfő lenne, ő falat épített volna, állítja Boris Kálnoky ismert német újságíró... Majd hozzáteszi, de Németországban több százezer munkahely betöltetlen! Akkor most a politika mennyire erkölcsi kérdés, és mennyire rideg érdekszolgálat? Másként mondva: milyen áron lehet az önérdekét követnie egy országnak? A formát most ne is említsük, mert modern nyugati demokráciát

tanuló tudatlan kelet-európaiként az emberben fölöttik, hogy mielőtt talán kétféle emberrel, dokumentumok nélkül érkező embert beengednek, sőt talán félreérthető módon, de bátorítanak egy ország vezetői, jó lett volna megkérdezni a népet, a népfelséget... de legalább a választott testületet... Legújabb fordulatként a német kancellár bejelentette: Európa nem készült föl a migráció kezelésére! Brávó! Ki döntött fölülük készületlenül? És hogyan tovább náluk és Európában?

– valami okos ember, Ungvári Tamás idézi, egyszer azt találta mondani, de ennek akkor is hosszú előzménye volt, még ha egyszerre pattant is ki a koponyából, szóval: a pókot nem önmagából, hanem hálója felől lehet megérteni. Alkotása, munkája rá vall! Mondta: Vagyok, aki vagyok, de Teremtésedben olykor megmutatkozol – ha kívánod. Fölfoghatatlan így is, lévén ugyan milyen következtetést lehet tenni Teremtőnkre alkotásából? Fenséges, méltóságos, végtelen hatalmú... Hajók ezek a szavak a végtelen tengereken – kifejezni a megnevezhetetlent. Különben is minden akarata szerint történik, amiért az imában fohászkodunk, de akkor miként magyarázható a szörnyűségek véget nem érő tengere, az ember ember általi szenvedése, hiszen teremtményei lennének! Miért van, hogy egyszerre méltóságos, önállóságra törő, Teremtőtől függetlenedő az ember, miközben saját gonoszsága legfőbb ellenfele! Arra teremtettünk, hogy megpróbáljuk, vajon képesek vagyunk-e fékezni a bennünk tenyésző szörnyeket? Aligha szólhatunk többet, mint kérdéseket, de kinek tehetünk föl ilyeneket? És kitől mástól számíthatunk a válaszra, mint Teremtő Atyánktól? A kérdés visszajut kiindulásához: értelmünk nem segít, ezért mondja főparancsolata, hogy teljes szívedből, egész lelkeddel imádd Őt, hozzá fohászkodjál, mást ne szolgálj! Egyetlen fonál, de hozzá vezet: köznapian szólva, szeresd Őt. Szereteted majd útba igazít. Rejtélyes történet, ha fölfedezni vágyod Teremtőd uralmát – ám áttetsző, mint a víz, ha szereted...

– bepillantás a világ bugyraiba: a palesztin-izraeli konfliktus elmélyülése előtti időkről beszél, börtönélményeiről egy keresztény aktivista, mondván, az első intifáda idején börtönbe került

muszlimokkal élt együtt, ami a '80-as, '90-es évek idején történt. A cellába alkalmanként hoztak egy-egy láda almát, afféle csemegeként. Az alma ott, magyarázza, olyan kivételes gyümölcs, mint nálunk a banán. Az almát letették, a muszlim és keresztény rabok, arabok és palesztinok azonban nem rontottak rá, hanem azon igyekeztek, hogy a másik oldal kapja, nekik jusson a szebb gyümölcs. Így, a kölcsönös udvariasság jegyében fogyasztották az almát. A második intifáda idején, amely a '90-es évek végén kezdődött, ez az ember megint börtönbe került,

ismét muszlimokkal egy helyre. Ismét hoztak a cellába almát a zsidó őrök. De most már senki nem udvariaskodott, mindenki igyekezett a legtöbb és legszebb almát kivenni a ládákból...

– a küklopszok szemésze maga is fél kétszeműnek lenni... Fura kijelentés, talán arra utal, olyannak lenni, mint a többi, a többség, a hasonulás törvénye mindent előz, még önnön megsegítésemet is. Másfelől nézve: ha nekik jó, sőt így normális – minek kilógni a sorból? Biztos jobb többet látni?

Duna-parton

Fenséges életmű

Nehéz dadogás nélkül beszélni egy ilyen nagy, összefoglaló életmű-kiállítás láttán.

1989-ben egy magyar oratórium végén a következő hangzott el: „...*jöjjön valami más, valami Boldogasszony...*” Hát akkor nem jött, nem éreztük. Mert odaát, a határon túl taroltak a tankok, ideát meg a bankok, ahogy kínunkban viccesen próbáljuk ezt megfogalmazni. De újabban sokféle látok olyasmit, amit én kisboldogasszonyiságnak neveznék: nők, asszonyok szervezkednek, összefognak, építik a fészkeket, újjáépítik közösségünket. Mondhatom, sokszor jóval állhatatosabban, mint mi, férfiak.

Tehát nem véletlen, hogy most jött elő ez a fenséges életmű.

Most nincs idő részletezni, hogy például miért lényegi elem a magyar képi, de a zenei látásmódban is a fizikai tér külsődleges mért hiánya. A magyar művészet – hál’ istennek – nem tanulta meg az európai reneszánsz óta eluralkodó szemléletet, és a teret nem méricskélő, számoló, letapogató módon éli, élteti, hanem egy egyedi, szeretetteljes módon magához öleli. Nagy téma ez, a két hét múlva tervezett Berki Viola-tanácskozáson lesz rá mód, hogy megvitassuk.

A korai, ’50-es években készült rajzokat nézve talán nem is látszik, mekkora munka és küzdelem volt, mire a Berki Violában rejő Kép megjelent, mert már részben ott is jelen van a sajátos kézjegy (zenében ez a saját tónus, a képben pedig a maga módján sugárzó, lüktető felület, amelyet mindig csak egy vállalt sors tehet hitelessé). Viszont hosszú éveken át küzdött, amíg a szín érzelmiből szellemi sugárzásává vált, és ez nőknél különleges képességeket igényel. Idő kellett, amire a lassan körüljárt témamagokból – az én meglátásom szerint a ’80-as években – gazdagon kibomlott a fokozatosan fölismert, va-

lójában benne mindig is készen élő óriás képtár. A szabadság nála azt is jelentette, hogy nem félt mesélni, irodalminak vagy történelminek mondott témákkal mesélni vagy mitikus motívumokat használni. Nála ez természetes volt.

A nagy faliképek és mozaikok hatására kialakult az a különös, a sumer domborművek soraihoz vagy a keleti szöttesek képi meséihez is hasonlatos, időtlen – statikus, merev, mozdulatlan jellegű figurákat sorjázó – mesemód. Egy szeretetteljes szöveg, a sorra vett Egész egybeszövése. Elfér benne minden, anélkül, hogy egymás kárára lenne.

A modernitás kiókumlált/affektált/pszichésen terhelt szűkös világával szemben ez, amit itt látunk, egy áradó, valódi és fészkes világ. Egy Boldogok országát, a bennünk élő el nem rontott világ ősképet mutatja föl ez a kis asszonyka, miközben a mai elrontott világ visszfényét egy percig sem tagadja le. Egyedülálló, hihetetlen harmónia egy bestiális korban. Hívogat, melegít, gyógyít, mosolyt, könnyet csal elő. Noha még a Poklot is lefesti, a képek különös móderőt sugároznak, éltetnek. Ahogy az ő arca sugárzott.

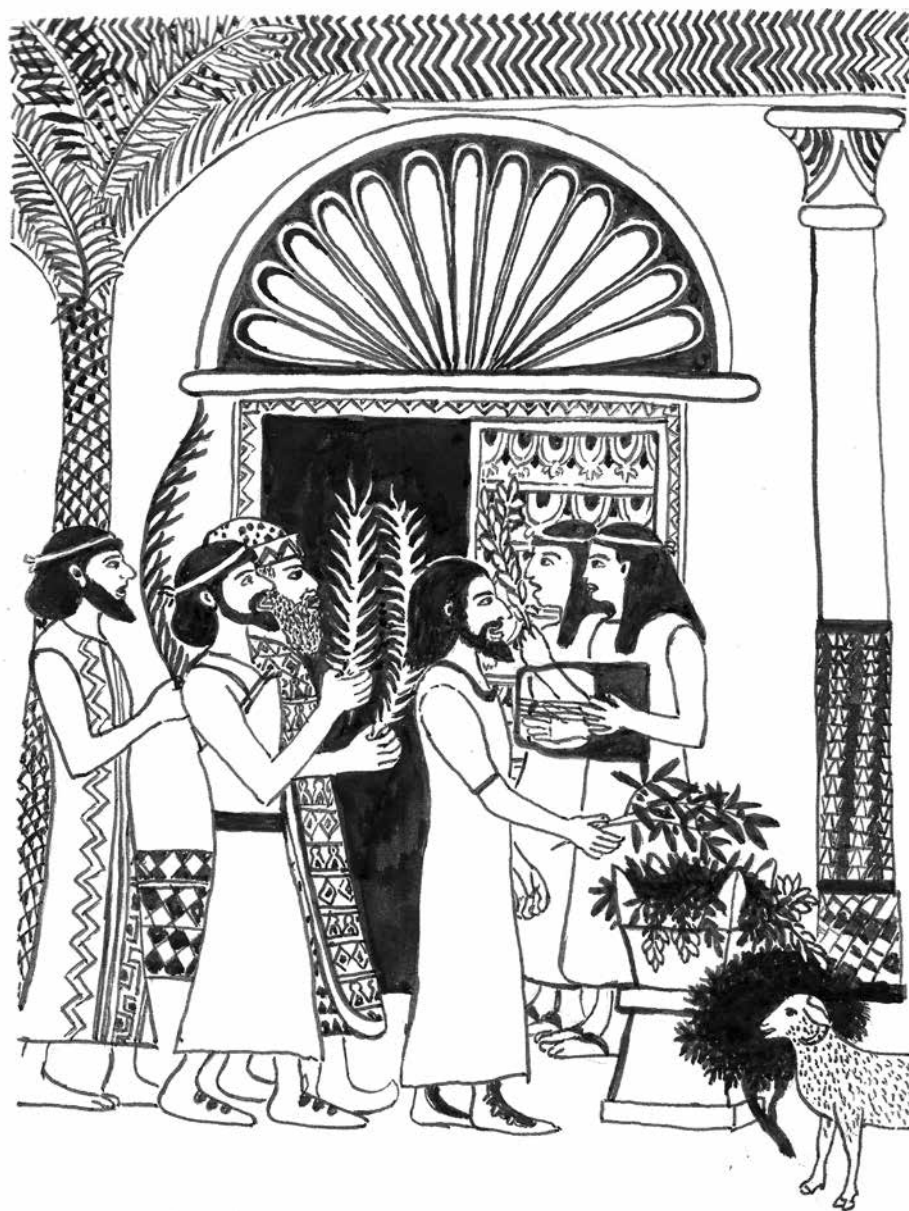
Hogyan is mondják a régiek? 20 évesen olyan az arcod, ahogy a Teremtőtől kaptad, 40 évesen olyan az arcod, ahogy élsz, 60 évesen pedig olyan az arcod, amelyet megérdemeltél. Az ő időskori arca olyan, mint egy kis nap. Ez a Hely Szelleme Kiskunhalason. Nem állom meg, hogy ne említsem: ott van Halason a párja, a felfedezésre váró Diószegi Balázs, az Alföld legfontosabb festője! A Hely Szellemének férfi oldala. Kettőjükből egy új világ alapozható. Most, amikor mindenki érzi, hogy a kozmikus szita rezgése fölgyorsult, ez rendkívül fontos. Egy új alap része. Ezért nyugodtan higgyék el a halasiak, hogy Kiskunhalas a világ közepe. Íme, (körülöttünk) a bizonyíték.

Számomra csoda, hogy van egy kis település, ahol a kultúrával törődnek, elképzeléseik lényeges része, fontos építkezéseik témája.

Pedig ez a mérték, ez a lépték, amely Berki Viola által most elénk tárul, még csak sejtés számunkra. Láthatjuk: még Csontváry és Bartók sem hat igazán a közéletben, nincs teljesen jelen a köz vérereiben. Lisztet végre 100 év után sikerült magunkévá tenni. Idő kell Berki Violához is, van még feladat. Zarándokoljunk el Pécs után immár Kiskunhalasra is, ha látni akarunk.

Mielőtt átadom a helyem a többieknek, még csak annyit mondanék: jöjjenek ide vissza egyedül is, a korai órákban, amikor kevesen vannak, szép csöndben – egyedül –, és lépjenek be ezekbe a képekbe. Egészen más világ!

* A Pesti Vigadóban 2018. március 27-én, Berki Viola életmű-kiállításának megnyitóján elhangzott élőbeszéd alapján.

Győzelmi ének

Mennyei alkímia

Berki Viola művészete

„És nem hagyhatjuk abba a kutatást, és az lesz kutatásunk vége, ha megérkezünk oda, ahonnan elindultunk, és először ismerjük fel azt a helyet.”
(T. S. Eliot: Négy kvartett)

Az emberi természet sajátja, hogy folyamatosan kutatja, vizsgálja kapcsolatát az őt körülvevő világgal. Az emberiség története során számtalan tényező formálta ezeket a viszonyokat, irányította mozgásuk ütemét, de úgy tűnik, végső soron mindig minden egyetlen pontban dőlt el, és került a saját helyére: az emberi léten keresztül.

Berki Viola művészete, e változások során, saját helyének és szerepének felülvizsgálatából is táplálkozott.

A festményekből, rajzokból, grafikákból, kerámiákból, valamint iparművészeti alkotásokból és illusztrációkból álló gazdag művészi hagyatéka (melynek jelentős részét ma a Thorma János Múzeum őrzi szülővárosában, Kiskunhalason) érzésem szerint mindenekelőtt a művésznő azon törekvéseit fejezi ki, hogy legalább megközelítő választ adjon az említett kérdésekre, azaz az emberi lény helyének meghatározására.

Berki Viola művészeti víziója e kérdéseknek a megválaszolására irányul.

Műveit átszövik a különböző művészeti ágakból – főképpen a zenéből és irodalomból – merített hatások, elsősorban tartalmi, de formai értelemben is. Zene iránti érdeklődése már gyermekkorában kialakult, ami különösen fontos szerepet játszik kifinomult színérzékenységében, míg szépirodalmi tapasztalatai érezhetőek a művekbe (látványtörténetek formájában) szőtt verbális, narratív elemek által. Ezek a hatások, valamint a nemzeti történelem és a művészet-történet (különösen a középkori és a reneszánsz művészet) iránti érdeklődése képezik Berki Viola alkotómunkásságának fő jellemzőit.

A saját, eredeti kifejezésforma utáni folyamatos kutatás Berki Violánál a hatvanas évek során hozta meg gyümölcsét, amikor rátalált a képi ábrázolás rá olyannyira jellemző, már-már zenei hangjára. Képeinek zeneisége úgy hat, mint a szerelem első látásra: kifinomultan, mégis ellenállhatatlanul vonja be a szemlélőt a kép terébe, ahol találkozhat az alkotó lényével és lényegével.

Feltehetően gyermekkori emlékek, valamint a hagyományos zenével és más művészetekkel kapcsolatos élmények, továbbá az irodalom iránti szakadatlan érdeklődés terelte Violát a narráció, de ugyanakkor a gondosan kidolgozott, tiszta képzőművészeti hangzás irányába is. Ez a gyermeki emlék a felnőtt, érett művész szükségletévé alakult át, aki idejekorán felfedezte eredeti vizuális nyelvezetét, benne a quattrocento és a reneszánsz hatásaival, gondosan megszerkesztett, a kép minden pontjából sugárzó színvilággal és dinamikus, sokalakos figuratív kompozíciókkal. Így tudnám leírni azt a nyelvezetet, amellyel Berki Viola egy különleges, utópisztikus világot teremtett, amely amennyire valószerűtlen, legalább annyira áhított is.

Művészi pályafutása során Viola folyamatosan figyelt és tanult. Az őt erősítő ihlető források sokfélék voltak. Úgy tűnik, különös figyelemmel tanulmányozta a perzsa miniatúrákat és az iszlám művészeti alkotásokat, melyekben felfedezte a benne élő képzelettel rokon világot. Ezt bizonyítják az aprólékos gondossággal kidolgozott részletek.

Szabad szelleme varázslatos ötvözeteket alkotott, elegyítve a keleti miniatúrákat, a vitézi

hőstettekkel, a monumentális bibliai történeteket a kortárs, a hippi korszak alakjaival. Viola egyesítette saját, veleszületett alkotói közvetlenségét a szerzett akadémiai tudással, és ezek egymásra hatásaként dolgozta ki saját világát, ezt a mesebeli, párhuzamos univerzumot – ismert világunk ellenpontjaként.

Jól illusztrálja ezt Orhan Pamuk gondolata, amelyet *A nevem Vörös* című regényével kapcsolatban fogalmazott meg: „Azt akartam, hogy »klasszikus mű« legyen, hogy az egész nép olvassa, hogy benne mindenki magára ismerjen, hogy erőteljesen érzékeltesse a történelem kegyetlenségét, és ugyanakkor a régi elveszett világ szépségét is.”

Berki Viola minden kétséget kizáróan az a művész volt, aki a művészet „kalandját” a folytonos útkeresésben, az önmagához mért világ felkutatásában élte. A világ érzéki szemlélőjeként és az akkori aktuális művészi miliő ismerőjeként köny-

nyedén csatlakozhatott volna a már kiforrott vagy éppen aktuális művészeti áramlatokhoz. Ehelyett Berki Viola a saját – egyedül elfogadható – belső hangjára figyelt. Egy érett művész bátor tetteként értelmezem ezt a vállalást. Berki Viola tudatosan választotta ezt a nehezebb, néha indokolatlanul lassúnak tűnő utat. Másfelől ez a fajta hitvallás tette számára lehetővé a művészek által olyannyira vágyott szabadságot, amelyben meggyőző módon alakíthatta ki önnön világát. Átala persze másokét, sokunkét is.

Berki Viola művészeti útját ugyan elsősorban saját önazonosságának kereséseként látom, de olyannak, amely az emberiséghez szól. Erőteljes és melengető víziója egyértelműen üzen. Mintha olyan tükörbe néznénk, amely nem a valóságos énünket mutatja, hanem azt, amilyenek lehetnénk, amilyeneknek lennünk kellene.

2018

Fekete paradicsom

Művészek és Berki Viola

Ha körülnézünk ebben a teremben, ahol körben Berki Viola rajzai és karcai függnek, akkor elfog a sóvárgás. Érezzük a sarkunkban, a szívünk csücskében, a fejünk búbján is a derűt. Helyünkre kerültünk? Lám, tapasztaljuk, hogy új, nem vénülő világba léptünk – messze attól, amit látni szoktunk színes, mégis szürke maszatgyűjteményekben.

Berki Viola akkortájt kezdett a főiskolán, amikor Gazdaságkor már megtörte az embernek a szépségbe vetett hitét. *Macbeth* boszorkáinak zümmögése már valósággá érett: „Szép a rút és rút a szép.” A kor nagy művészeinek zöme, köztük *Korniss Dezső*, félretéve, Berki Viola hamarosan eltanácsolta a főiskoláról. Csoda-e, hogy Korniss befogadta műtermébe Violát? Csoda-e a csodák, a szépségek, az igaz művek titkos és titokzatos találkozása?

Pablo Picasso 1962-ben bombát robbantott a művészetiipar fellegvéraiban. Hozzánk a jugoszláviai Magyar Szó 1962. november 18-ai száma hozta el az akkori világ legnagyobb kortárs képzőművészeinek a nyilatkozatát, amely a honi sajtóban nem jelent meg... „*Mikor még fiatal voltam, szívvel-lélekkel hittem az igaz művészet magasztos küldetésében. Később rájöttem, hogy a művészet abban az értelemben, ahogyan 1800-ig fogták fel, idejét múlta, halálos beteg és menthetetlen. Az úgynevezett művészi alkotás pedig a maga céltalanságával nem egyéb, mint ennek a haláltusának a megnyilvánulása. Az emberek hátat fordítanak a festészetnek és napról-napra közömbösebbek iránta, éppúgy, mint a szobrászat, vagy a költészet iránt.*” – A változás tehát nemcsak a képzőművészetet sújtotta, hanem az összes társművészetet, sőt az ember valamenyi szellemi törekvését kikezdte, vagy már el is rekkentette. „*A látszattal ellentétben kortársaink szíve, lelke ma másé: a gépé, a tudományos fel-*

fedezéseké, a gazdaságé, a természeti erők feletti uralomé és a hatalomért való törekvése. Mi a művészetet már nem érezzük életszükségletnek és lelki tápláléknak, mint a letűnt századok emberei.”

Tartsa föl a kezét, aki annak érzi! Egyáltalán: korunk hőse gondol-e lelke táplálására?

„*Sokakat közülünk olyan indíték készítet arra, hogy a művészettel foglalkozzék, aminek kevés köze van az igazi művészethez. Inkább utánzási készségről, hagyománytiszteletről, a nagy dolgok iránti vonzalomról, fényűzésről, egyszerű intellektuális kíváncsiságról, divatról, vagy pusztán számításról van szó.*” Oly mélyen „belülről” beszélt a nyilatkozó, hogy amit mondott, az szinte izzott a levegőben. Különösen nálunk, az elmaradott és a szocreál által sújtott Magyarországon, ahol éppen a lemaradás miatt – itt-ott pislogott még némi láng, gondoljunk Weöres Sándorra, Huszárik és Sára filmjeire...

Mindannyian éreztük Picasso igazságát és őszinteségét, akik akkoriban művészettel kacérokodtunk. Nem csoda, hogy egy év múlva Csontváry székesfehérvári kiállítása lerombolta a szocreált: mert Csontváry legalább akkora művész volt, mint amekkorának százezrek látták, tehát a szocreál meg a sok újmódi izmus mind ostobaság. Eltitkolták előlünk, hogy '49-ben Csontváry párizsi kiállítását Picasso *Chagall* meg még néhány ember társaságában, a termekbe zárkozva tanulmányozta, majd így szólt Chagallhoz: „*Nem is tudtam, hogy volt ebben a században még egy festő rajtam kívül.*”

Milyen jól eshetett ez Chagallnak!

Folytassuk a '62-es Picasso-nyilatkozattal: „*Abban a pillanatban, amint a művészet többé nem nélkülözhetetlen lelki táplálék, a művész tehetségét az új formákkal való kísérletezésnek szenteli, ami végső fokon nem egyéb, mint intellektuális csalás. Az emberek többé nem várnak vigaszt és felemelkedést a művészettől. A*

kifinomult és gazdag kvintesszencia desztillálók inkább csak az újdonság, a különlegesség, a feltűnő és meghökkentő hatásokat vadásszák.

A kubizmustól kezdve, ezeket a kifinomult ízlésű urakat és műbírálókat én is kiszolgáltam különféle furcsaságokkal, amelyek éppen eszembe jutottak, és az igazság az, hogy minél kevésbé értettek, annál inkább el voltak tőlem ragadtatva. Minél jobban komédiáztam és játszodoztam a legkülönfélébb talányokkal, rébuszokkal és cikornyás arabeszkyszerű motívumokkal, annál nagyobb volt a hírnevem és dicsőségem. Persze ez egyúttal azt is jelentette, hogy mind gyorsabban dolgoztam.”

1974-ben láttam a Mester antibes-i kiállítását – kb. ötven kép öt ötletből. A gyűjteményt hamarosan ellopták: minden darab milliókat ért... Ha az említett műveket üveg és keret nélkül, kicsit összekoszolva kidobnánk az utcára, vajon hazavinné őket valaki?

„A dicsőséget egy felkapott festő számára ma képeinek eladása, a nyereség és gazdagság jelenti. Ma, mint mindenki tudja, óriási a hírnevem és dúsgazdag vagyok. De amikor egyedül maradok, nincs hozzá bátorságom, hogy magamat a szó régi és igazi értelmében művésznek tekintsem. Giotto, Tiziano, Rembrandt, Goya voltak az igazi halhatatlan művészek. Én csak hivatásos komédiás vagyok, aki megértette korának szellemét és kiszolgálja minden szeszélyét. Beismerésem keserű és fájdalmas ugyan, de úgy érzem, érdemes volt elmondani, mert mindenképpen őszinte.”

A művészetipar minden ágára igazak Picasso megállapításai, és persze a korai avantgárdtól a kubizmuson vagy akár a szocreálon át a posztmodernen túlig: „a szó régi és igazi értelmében” egyik sem művészet. Nem az az érdekes, hogy a piac az éppen hatályos ISO-n keresztül milyen izmust rendel a „művészekről” – tudjuk, bármilyet –, hanem a művészet szellemvesztése, az ember szellemi-lelki rombolódása. Ha ezt fölismerjük, akkor menten megértjük a Magyar Művészeti Akadémia körüli vitákat. Ezek lényege – picassói őszinteséggel – távolról sem a kimúlt művészet föltámasztása – még csak az hiányzik! A nyers igazság az, hogy a művészetpiac eddigi kényurairól úgy látják, hogy a kultúrharc során megszerzett demokratikus monopóliumukat az MMA veszélyezteti.

De hagyjuk ezt!

Foglalkozunk inkább Violával, a XX. század rejtőzködő nagy művészeivel, aki elhúzódott kora ideológiai bűzbombákkal vívott küzdelmeitől. Jól tette, hiszen volt neki saját, kristálytisza világa. Hasonlóképpen szakmai rokonaihoz, Korniss mellett Würtz Ádámmal, Gross Arnoldhoz és másokhoz...

A **Viola** igen gazdag értelmű szó. Jelent hangszert, jelesül hegedűt, sőt, a hegedűféle hangszer fajtát, s azon belül vagy kilencet. Továbbá egy bizonyos virágot is hívnak így, amelyet ibolyának is mondanak, amelynek egészen különös, se kék, se lila színe van, az illata pedig...

Tessék utánaormányozni.

Tehát a Viola neve muzsikát, színt és illatot idéz a lelkünkben. A fizikailag érzékelhető világ szellemi elemeit.

A **berek** ismét különös szó, vízparti sáros bozótot, televényt, erdőcskét jelent. A berekben minden előfordul – néhai **Leó** barátom szerint „még tücsök lába is”.

Viola dús művészete befogadja ezt a meghatározást is. Városképei mind-mind gyönyörű **berkek**...

Az értő embernek nem kell magyarázni, hogy a név benső közlés: nem a közönséghez szól, hanem viselőjéhez.

Művei zömmel tájakat ábrázolnak, jellegzetes alföldi városkákat, különös kerteket, berkeket, melyekben sűrű az élet, s szinte bármilyen megte-rem, mondhatjuk, hogy ő ezeknek a világoknak a **termőága**... **Teremtő ágya?** Ágya és ágya? Vagy inkább szíve? Inkább, mert Viola inkább szív, mint agy. Meg esetleg gyomor: hajdanában-danában, **Tenk Laci** egyik kiállításmegnyitója után egyedül megeszegetett egy egész sült kacsát. Könnyedén, lazán, nekiveselkedés nélkül: így esett neki jól.

Berki Viola már nevéből is következően finom, bonyolult és termékeny lény volt, ám képességei nem arra vitték, hogy édesanya legyen, hanem arra, hogy **világtermő**. Ehhez megvolt a legfőbb küldetése. Ha valaki eddig nem vette volna észre, nézze meg a képeit. Látni fogja, mi több érezni fogja a belőlük áradó életet. Mi táplálja Viola képeinek elevenségét? Mondhatjuk, az életét?

Akárhonnán, bármilyen szempontból, szögből tanulmányozzuk a műveket, hamarosan rájövünk

közös titkukra. Ez pedig a derű. Viola berkei, kisvárosai mind-mind csupa derű. A derű pedig a legmélyebb titkok egyike. **Hamvas Béla**, a honi kultúrából kitiltott legnagyobb derűkutatónk írta: „**Derű az egyetlen, amiről nem vagyok hajlandó lemondani, még a hazugság kedvéért sem; a Krisztus mosolya által fölszabadított emberi lélek forró azúr tisztasága; csak anynyiban vagyok valódi, amennyiben ~ült va-**

gyok; a ~ben az öröm és a fájdalom egy; a világ legnagyobb csodája; a melankóliából él, ami a legelragadóbb paradoxon. Nem nevetés, mert nem áthidalás, nem kitérés, nem görcs, történelemmentes, nincs más jelentősége, mint önmaga.”

A derű a normális alapállás. Aki eljut a derűig, az győzött, nincs szüksége többé semmire.

Önarckép

A halasi zsoltárfestő

Berki Viola művészete

Egy másik ember gondolatai, vágyai, reményei, tanításai mindenképpen csak áttételeken keresztül válhatnak a sajátunkká. Persze a kortárs ember tisztában van a történelmi, kulturális, individuális távolságból eredő hermeneutikai problémával. Hiszen a megértés feltétele, hogy a művész képeit, szavait, élettörténetének eseményeit, gondolatait a maguk eredeti összefüggésében értsük meg. Ennek eszköze az analógia: a művek esszenciájához akkor tudunk közel kerülni, ha megtaláljuk azt a párhuzamot, amellyel a művész tapasztalatát a mi saját tapasztalati világunkba, kortárs valóságunkba el tudjuk helyezni.

Ilyen módon kétféleképpen közelíthetünk Berki Viola műalkotásaihoz. Megvizsgálhatjuk mint egyedít, önállót, hasonlíthatatlan és szuverén létezőt, megismerni akarván tartalmát, jelenését és formáját, kompozícióját. De megvizsgálhatjuk egy megszakíthatatlan lánc elemeként, egy napjainkig tartó s bizonyára a jövőben is változatlanul eleven folyamat részeként is. A történetiség ugyanis a műalkotások természetének – annak, amit tartalmaz, s annak, ahogyan tartalmazza – lényeges tulajdonsága.

Minden alkotó kényszerűen kapcsolódik be kora művészetének helyzetébe – amely következmény és kiindulás egyszerre. Minden alkotó kényszerűen vállal részt a jelen által megoldandó feladat megoldásában, feldolgozásában. Az ebből születő mű tehát a közös egyéni változata. A közösre és az abból kiemelkedő egyénire kíváncsian kell tehát áttekinteni a 20. század második felében létrejött életművek, alkotások kapcsolatát, hasonlóságát, eltérését. (Természetesen ilyenkor nemcsak a zsenik érdekesek, hanem a kismesterek, sőt a középszerűek is, hiszen az érték időszerű mibenlétét a viszonyítás árulja el.)

A Berki-műalkotások értelmezésének, értékelésének feladata természetesen nem öncélú.

Arra a kérdésre kerestem a választ, hogy mi volt a célja a művésznak, és mit jelenthetett számára és a kortárs számára a közölt gondolat, illetve a közlés módja. Azaz mi lehetett a mű egykorú jelentése, s mi lehet érvényességének, jelenkori hatásának titka. A kutatás célja persze nemcsak az egykori funkció, üzenet megfejtése, a mű születésének története és körülményeinek feltárása, hanem legalább ennyire a másodlagosból olykor elsődlegessé váló esztétikai érték mibenléte is. Tehát nem pusztán az, hogy mi inspirálta Berki Viola egy-egy művét, és azok mit jelentettek a kortárs valóságban a kortársak számára, hanem ezen túl, hogy mit adnak ma a közönségnek. Berki Viola alkotásainak kutatása közben művészettörténészként a történetiségre, a művészi értékre figyeltem, kritikusként pedig élményeim, érzéseimet tettem mérlegre.

Berki Viola Márciusi ifjú c. 1971-es alkotásán a következő idézet olvasható az ifjú alakjában megjelenő Sárosi Gyulától, a Kisfaludy Társaság tagjától: „Az élet álom, az valódi bölcs, ki mindig ébren van, de mindig álmodik.” Berki Viola egy interjúban alkotói attitűdjéről hasonlóképpen fogalmazott: „Azért kezdtem rajzolni, hogy legalább a képeimen elérjem azt a világot, amiben nem élhetek a valóságban.”¹

Berki Viola egy távoli tanyasi birodalom elsüllyedt kincseiből építette elefántcsonttornyát. Élete, hite, műveltsége, művészete kiteljesedésében meghatározó szerepe volt családjának, a kiskunhalasi, református gyökereknek. Szigorú hagyományok, de liberális elvek szellemében nevelkedett. A Berki és a Gyenizse család a török hódoltságot követően, a 17. század utolsó évtizedében telepedett Baranya vármegyéből a Kiskunságra. A jogász és földbirtokos ősök a kezdetektől jelentős tisztségeket töltöttek be Kis-

¹ Frank János, 1967, 49.

kunhalas város közéletében. A debreceni református nagytemplom mellett álló Gályarabok emlékoszlopán ma is olvasható a Berki nagymama, Bulcsú Etelka mélyen tisztelt ősének, Köpeczy Balázs református lelkipásztornak a neve, akit 1674-ben hite miatt hurcoltak gályarabságra.² Dédapja, Bulcsú Károly költő márciusi ifjúként követte, ismerte Petőfit.

Berki Viola a Kiskunhalastól 12 km-re fekvő Kötöny-pusztai tanyájukon nevelkedett (az év nagy részét töltötték a tanyán), a majorban élő cselédgyerekek, béresek között nőtt fel. Egy olyan természetes életközösség tagja volt, amelynek világképe, írott és íratlan törvényei, értékei egész életét, jellemét, gondolkodásmódját, hitét meghatározták.³ Különös világ volt ez a maga sajátos törvényeivel: a falu vénei, öreg tudósai mindent mesévé változtattak. Tenyerükön félnomád emberkének csücsültek, szájukon valószínűtlen édességgel hullottak ki a „föllegek, a gyerökök”, a fák, a csillagok. A kökénybokrok körülvevő kerek erdőben mindig különös dolgok történtek: varázslatokról, boszorkányságról, megrontásokról, az áthatolhatatlan túskevárakban bujdosó betyárokról, Mátyás királyt idéző legendákról keringtek történetek szájról szájra. A keleti, hindu és iszlám mesék búvkörébe is ekkor került. A dzsungel könyve és Kipling regényei hatására az 1940-es évek közepén házuk falára akvarell technikával, 3 × 6 m-es nagyságban megfestette a regény egy jelenetét.⁴

Berki Viola művészetét több mint egy évtizede kutatom, de szinte minden találkozásomkor, minden alkalommal újabbnál újabb meglepetések, felfedezések érnek. A Magyar Művészeti Akadémia támogatásával szervezett életmű-kiállítás rendezésekor figyeltem fel a Berki-művek két újabb izgalmas kérdésére. Az első kérdés az alkotások külső inspirációs forrásának idejére és helyére, a második a művész belső ihlettségének forrására vonatkozik. Én magam úgy hiszem, hogy az életmű mind festészeti, mind grafikai részének

igen jelentős része – még pontosabb meghatározás szerint az epikus része – időben és térben a genezisig, az ábrahám vallások (a három monoteista vallás: a zsidó, a keresztyén és az iszlám) születésének koráig mutat vissza, s erre a korszakra jellemző módon, mint egy-egy színhagyomány útján fennmaradt történethez rajzolt, festett zsolná, fohász, imádság, kerülnek ki Berki Viola keze alól.

Berki Viola Kötönypusztán 1947 körül készítette el 18 m²-es seccóját. A festményről készült fényképek Emile Jean Horace Vernet *Az arab történetmesélő*⁵ című festményét juttatták eszembe, ahol vándorló pásztorok mesélnek táborukban. Az ábrahám korban, az írás születését megelőző időben az emberek színhagyomány útján adták tovább népük múltjáról, hagyományairól szóló történeteiket. A zsidó és az iszlám nép ősatya, Ábrahám maga is ilyen történetmesélő volt. Ahogyan a Zsolnárok könyvében olvashatjuk: „Isten, saját fülünkkel hallottuk, elbeszéltek nekünk apáink, mit vittél véghez napjainkban, a régi időkben.”⁶

A bibliai idők történetmesélői előképeként, ahogyan a teremtés történetében olvashatjuk: Isten a világot, a paradicsomot, az őskertet is szavai által teremtette. Az Ószövetségben Istent kertnek hívja a hitves, a zsidó nép a benne megtalált kellemes lét miatt, és akkor lép be ebbe a kertbe, amikor az Istenhez (a vőlegényéhez) költözik. Az Újszövetségben Keresztelő János mondja egy helyen Istenről, hogy Ő maga is egy kert.⁷

A Berki-művek színtereként, helyszíneként megjelenő természeti elem/táj/kert/liget/udvar/park az ábrahám vallások, a zsidó, keresztyén, iszlám népcsoportok kultúrájában egyaránt az egyik legfontosabb, leghangsúlyosabb jelkép. A kert, a kertművelés a földi paradicsom, a kozmosz szimbóluma, amelynek középpontja az édenkert. A genezis földi paradicsomáról tudjuk, hogy egy olyan kert volt, amelyet Ádám művelt,

² Az ellenreformáció idején, 1674-ben 40 protestáns lelkipásztort hurcoltak Nápolyba gályarabságba. Közülük, az 1676-os szabadulásukat követően, csak 32-en térhettek haza. Kocsis Gergő Bálint tiszteletes feljegyzései alapján írt könyvet Moldova György *Negyven prédikátor* címmel (Magvető, 1973), melyet Berki Viola is olvashatott.

³ Dinnyés László, 2010, 210.

⁴ A képet néhány évvel később, házuk államosítását követően lemeszelték.

⁵ Horace Vernet: *Az arab történetmesélő* (Arab Chieftains in Council), 1834, olaj, vászon, 52 × 98 cm

⁶ Zsolnárok könyve, 44,2

⁷ Gécz János, 1999, 228.

amelyre a növényi kultúrák sokszínűsége volt jellemző. A Berki-művekben ábrázolt antik, reneszánsz és az újkori világ kertjei: római, babiloni, illanctsi, kötönyi, halasi, valóságos és mesebeli kertek mind az elveszett paradicsom emlékei lettek, ahol a halhatatlanság kútja csobog.

Az iszlám művészet egyik leggyakoribb témája egyébként a mai napig a paradicsom, amelyhez rendkívül pontos leírások szolgáltatták a forrást. A paradicsom azonban nem egyedül kert képében jelenik meg ábrázolásaikban, hanem az iszlám kultúra egyik legfontosabb szertartásának, a fürdés, a tisztálkodás helyszínéül is. A fürdőművészet fontossága visszavezethető arra az iszlám elképzelésre, hogy az egészség és a szépség isten művének beteljesülése, így a test ápolása és tisztán tartása a vallási kötelezettségek részét képezi. A fürdők építészeti kialakítása szimbolikusan az univerzumot jelképezi, a fürdő maga pedig a paradicsomot. A genezis kertjének, a paradicsom ábrázolásának első képei az 1960-as években Berki Violánál is a törökfürdő-ábrázolásokban jelennek meg.⁸

Az ókori Egyiptom is bővelkedett a burjánzó virágoskertekben, a paloták falát és kövezetét is jellemzően kertmóttóval díszítették. Minden virágnak megvolt a maga jelentése: a mandragóra bogyci a szerelem szimbólumai, a nyíló lótuszok a napkorong jelképei, a vízben gyökerező lótusz pedig a világ születésének szimbólumai voltak.

A Heszperidák kertje, Zeus és Héra nászának színtere, a mindig megújuló termékenység, a jólét szimbóluma. Az antik római művészet kifinomultan ötvözi a tájépítészeti az építészeti megoldásokkal: szobrok, lépcsők, források, barlangok, szökőkutak és vízköpők együttesét hozták létre a varázslatos színekben pompázó, az ember törvényeinek és akaratának engedelmessé váló növényzet keretei között.

A perzsa, iráni látásmód középpontjában a kertek szeretete áll. A híres perzsa szövegeken látható kertekben a mezőt egyenes vonalú csatornák osztják fel, s a csatornában halak úszkálnak. E csatornák derékszögben metszik egymást, s virágokkal, fákkal teli négyszögeket határolnak. A tipikus perzsa kertek szögletes

formái minden bizonnyal az egykori városok elrendezéséhez kapcsolódnak. A kert egy, a valóságtól távol eső álomvilágba vezeti az embert, aki a kertben az Istent, a fűben önmagát látja. Az arab nyelvben a bölcsesség és az intelligenciával, lélekkel megáldott tehetség a tiszta belső látás kertje. A „Jannát” (a paradicsom) megfelel annak a perzsa kifejezésnek, amely gyümölcsfákkal, illatos növényekkel és élő vízzel díszített kertet jelöl. E paradicsomi kertről az iszlám vallás azt mondja, hogy a kert kertésze maga Allah. A Korán a kerthez kapcsolódó fogalmakkal írja le a végső valóságot és a mennyei boldogságot, amely a választottaknak van fenntartva: ők a kert vendégei, akik halhatatlanságot nyernek földi életükért cserébe. A paradicsomban kámmal és gyömbérral ízesített szökőkutak, élővíz források, tej-, bor- és mézpatakok vannak, zöld lombok, ízes gyümölcsök, mindenkor királyi pompa, gazdag ruhák, illatok, ékszerek.⁹

A perzsa kert misztikus szimbolikája az Énekek énekében is megjelenik:

„Olyan mint a berekasztott kert az én húgom, jegyesem, mint befoglaltatott forrás, lepecsételt kútfő!

A te csemetéid gránátalmás kert, édes gyümölcsökkel egybe, ciprusok nárdusokkal egybe. Nárdus és sáfrány, jóillatú nád és fahéj, mindenféle temjéntermő fákkal, mirha és áloes, minden drága fűszerszámmal.

Kerteknek forrása, élő vizeknek kútfeje, melyek folynak a Libánusról.

Serkenj fel, északi szél, és jöjjél, déli szél, fújj az én kertemre,

Folyjanak annak drága illatú szerszámai, jöjjön el az én szerelmesem az ő kertjébe, és egye annak drágálatos gyümölcsét.

Bementem az én kertembe, én húgom, jegyesem, szedem az én mirhámot, az én balzsamot, eszem az én lépésmézemet az én mézemet, iszom az én boromat az én tejemmel.”

Berki Viola műveiben a kert a földi paradicsom, a minden szorongástól mentes vágy örömteli kifejeződése, a hely, ahol élni szeretett volna. A növekedés, a termékenység, az életteli

⁸ Berki Viola Törökfürdő, 1965 című műve a II. kerületi Király fürdő épületét ábrázolja

⁹ Géczi János, 1999, 230–231.

és belső jelenségek színtere. Az életet és annak gazdagságát a legkülönösebb formákban teszi láthatóvá. A kertfal, a kép kerete óvja a bent burjánzó erőket, ahová csak egy szűk kapun lehet behatolni. A nézőnek először ezt a kaput kell megtalálnia, és kinyitnia útja során, amikor egy-egy Berki-mű előtt megáll.

A geneziszről, a paradicsomról szóló leírásokat, Istenükről szóló gondolataikat, történeteiket az ősatyák még nem tudták leírni, de el tudták mondani, szájhagyomány útján tudták továbbadni – később az ószövetségi zoltárokban rögzítették őket. Számátalan babiloni elbeszélés állítható párhuzamba a bibliai történetekkel. Meglepő hasonlóságot mutatnak néhány héber zoltár és más ókori kultúrák, kánaáni, babiloni, asszír irodalmi alkotások énekei. A párhuzamok olykor annyira nyilvánvalóak, hogy feltételezhető: az ókori művészetben egymástól is kölcsönvettek énekeket, vagy hitüknek megfelelően alakították át azokat. Ebben a természetes kulturális, művészeti szimbiózisban kell keresnünk Berki Viola epikus művészetének, „zoltárfestészetének” gyökereit.

Az ókori történetmondás nem pusztán szó-rakozást, szórakoztatást jelentett, sokkal inkább az emberi kultúra megőrzését, az önábrázolást, a szomszédaitól történő megkülönböztetést szolgálta, egyfajta identitáskereső és -megőrző eszköz volt. Az idő múlásával a történetmesélés átkerült a családból a tágabb közösségbe, a folklór kutatói szerint megszülettek és gyakorrivá váltak a „hivatásos” történetmesélők, akik gyakran ismételték az elbeszéléseket közösségi alkalmakon, ünnepeken. Mesélés közben előfordulhatott, hogy a hallgatóság érdeklődésének ébrentartására kissé ki is színezték a történeteket, de az üzenettől nem kalandozhattak messzire, és az igazságtól sem térhettek el. Ha megpróbálták volna, hallgatóik tiltakozásuknak adtak volna hangot, mivel elég sokszor hallották a történeteket ahhoz, hogy jól ismerjék tartalmukat. Jelentős eltéréseket nem engedtek meg, hiszen a történetek hitüket és kultúrájukat örökítették át nemzedékről nemzedékre.

Berki Viola alkotásai is úgy viselkednek, mint az archaikus szájhagyomány útján fennmaradt történeteket, tanításokat továbbadó mesemondó. Saját vizuális jelrendszerével igyekszik elmondani nekünk történeteit, s bár véleményem szerint a műveken nincsenek megfejthetetlen jelek, kódok, lefordíthatatlan képi szimbólumok, bőven támadhatnak kérdései azoknak, akik alaposan, részletekbe menően szemügyre veszik munkáit. Berki Viola életművének darabjai előtt állva mindöjükből az ősatyák korában szétszaktad világ, a zsidó, keresztyén és iszlám kultúra története, egy halasi református zoltárfestő imádságai válnak „olvashatóvá”.

Minden kor és kultúrkör megalkotta a maga eredetmondáit, történeteit, „zoltárait”, imairódmát, amely lelkiségének, esztétikai igényének megfelelően igyekezett körüljárni hitének, életének nagy témáit. A keresztyén egyház „hivatalos” imakönyve kétezer éve az ószövetségi Zoltárok könyve, ehhez és a többi bibliai imádsághoz tér vissza újból és újból.

A zoltárok születésének körülményeit, a bibliai imádság kialakulásának szakaszait írja le Claus Westermann magyarul is olvasható kézikönyvében, *Az Ószövetség teológiájának vázlata* című művében.¹⁰ A zoltár történetének első szakaszában az ima válasz Isten cselekvésére és Isten szavára, és pedig eredetileg spontán reflexió, rövid kiáltás vagy sóhaj, amelynek alanya Isten: „Istenem, te vagy az én erősségem, miért taszítasz el?”¹¹; „Uram, mi Urunk, milyen csodálatos széles e világon a *te* neved!”¹². Westermann állítása szerint ezekből a rövid kiáltásokból alakultak ki a legkorábbi zoltárok. De amint a kisgyereket is megtanítják kérni és köszönni, és ezzel a beszédében alanyt váltani („add ide!” helyett „kérem szépen”, „de rendes vagy!” helyett „köszönöm szépen”), úgy az imádság formálódásának második szakaszában is végbemegy egy tudatosodási folyamat, amelynek során a spontán dicsőítésből hálaadás, a panaszból kérés lesz. Megtanuljuk, hogyan reflektáljunk rendszeresen Isten szavára és cselekvésére, nemcsak az érzelmileg motivált helyzetekben, de akkor is, ami-

¹⁰ Claus Westermann: *Az Ószövetség teológiájának vázlata*, Bp., 1993

¹¹ Zsolt 43,2

¹² Zsolt 8,2

kor Isten cselekvését vagy jelenlétét közvetlenül nem érzékeljük. A személyes hitet építő, tudatos imádságot tehát tanuljuk és tanítjuk, ezért az ima történetének harmadik szakaszában olyan didaktikus imádságokat írnak, amelyeknek célja sokkal inkább a befogadók hitbéli nevelése, mintsem a szerző közvetlen megtapasztalásainak kifejezése. Ezek a didaktikus alkotások műfajukat tekintve leginkább ima formájában készült elmélkedések vagy hitvallások.

Berki Viola alkotásai is egy-egy ilyen személyes imádságként, elmélkedésként, hitvallásként, festett zoltárként értelmezhetők. Megkereste és megtalálta azt a módot, ahogyan családi hagyományait, érzelmeit, gondolatait, hitvallását, tanácsait, üzeneteit képpé formálhatta. Ennek több útját járta: olykor valamely ismert bibliai történet keretébe szőtte mondanivalóját, olykor a hellén kultúrán nevelkedett keresztyén hagyományokból merítve az allegorizálás eszközével élt, olykor a gondolatvilágától idegen tartalmakat, fizikai jelentést szellemi, erkölcsi síkra emelte. Berki Viola művészetében, alkotásaiban, sajátos „zoltárképeiben” tehát a historizálás, az allegorizálás és a tipologizálás módszerével is találkozhatunk. Ezek az attitűdök rendkívül fontosak a művek megközelítésekor.

¹³ Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész, 1994, 259–265.

Irodalom:

Frank János: Berki Violánál. Élet és Irodalom, 1967/49.

Claus Westermann: Az Ószövetség teológiájának vázlata, Bp., 1993

Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész: Misztikus teológia. In: Az isteni és az emberi természetéről. Görög egyházatyák. Budapest, Atlantisz, 1994, II. kötet, 259–265.

Berki Viola művészete rejtély marad annak, aki művészetében csak a 20. század második felének modern magyar vagy európai művészeti hatásait és hagyományait keresi. Hiszen nyilvánvalóan Berki Viola művészetének gyökerei az i. e. 2-3. évezred fordulójához, a genezishez, az ábrahám vallások születésének korához nyúlik vissza. Forrásai a homéroszi eszmék, arányok, formák klasszikus rendjében, a görög-római épületek erőt és biztonságot sugárzó lenyűgöző harmóniájában, az élénk kék, vörös, sárga, zöld színekkel az ember alkotta és a természeti környezet közötti átmenetet megteremtő esztétikában, a romanika és a gótika egyetemességében, a középkort álmából felébresztő Giotto művészetében, a németalföldi festészet tünde csodájában, Jan van Eyck munkásságában, Francesca geometrikus szépségében, az Erős és humanitás Botticelli-féle művészetében, a rejtélyes velencei, Giorgione bukolizmusában, Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész filozófiájában keresendő: „Azért a láthatók által mutatkozik meg a láthatatlanok valósága, mert lelkünk nem tud felérni maguknak a láthatatlan dolgoknak a valóságához, hacsak nem művelődött a láthatók szemlélésén, mégpedig úgy, hogy a látható formákat a láthatatlan szépség képeinek tartsa.”¹³

Géczi János: A tudás forrása: a kert. In: Magyar Pedagógia, 1999, 3. sz. 221–243.

Lóska Lajos: Beszélgetés Berki Violával. In: Lóska Lajos: Képtörténetek, Múterem-beszélgetések, Budapest, Napkút, 2008, 45–55.

Dinnyés László: Berki Viola – Egy kegyetlen kor festőművésze. Ferencvárosi Kalendárium, 2010

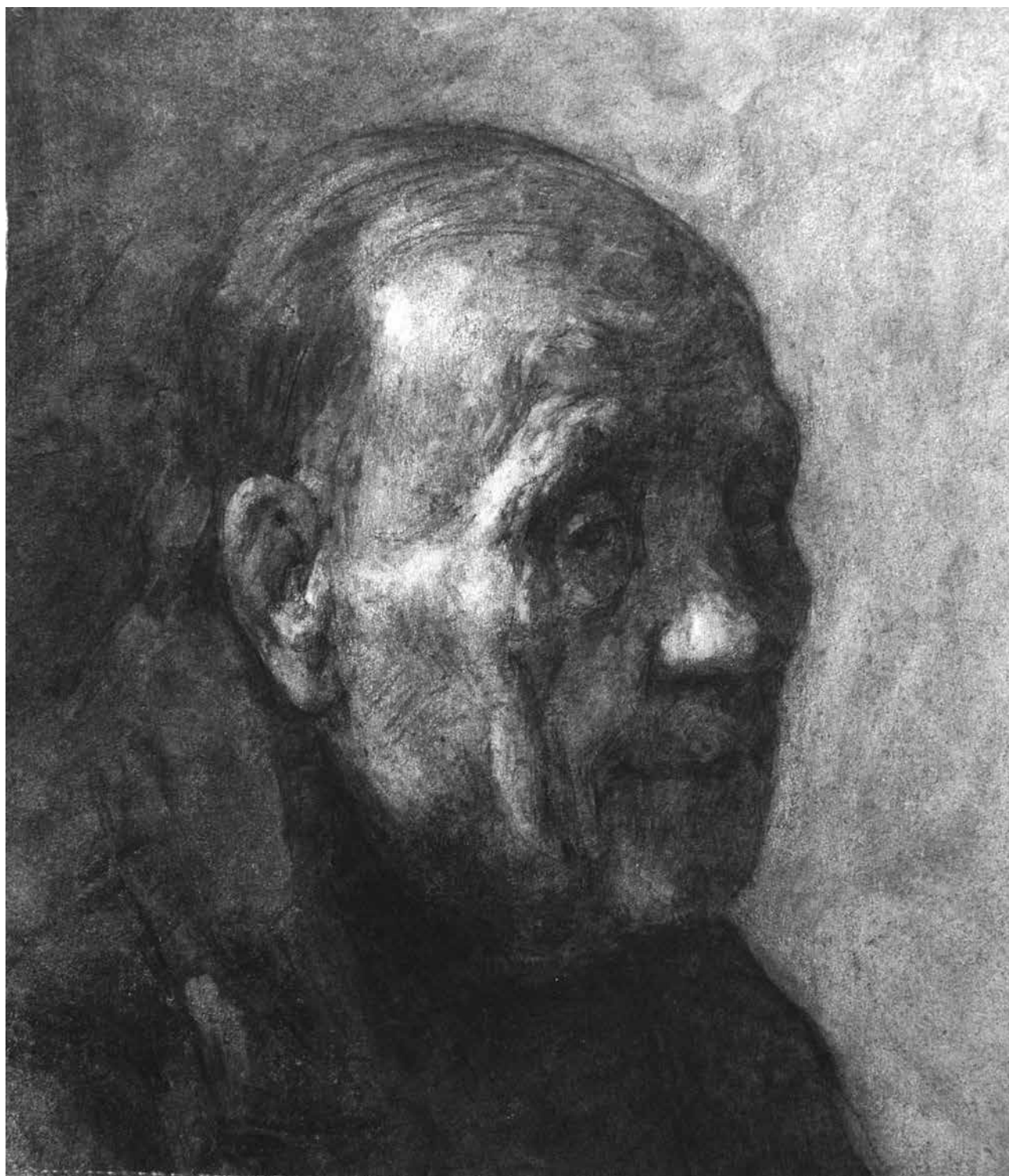
Lóska Lajos: Mesélő képek. In: Lóska Lajos: Tárlatról tárlatra, Budapest, Kalota Művészeti Alapítvány–Napkút Kiadó, 2018, 220–225.

Zöld Marci

Molnár Anna balladája

Öreg férfi

E számunk szerzői

Bertha Zoltán	író, irodalomtörténész, Debrecen
Bicskei Zoltán	filmrendező, grafikus, Magyarkanizsa
Botlik József	történész, Budapest
Czakó Gábor	író, Budapest
Csapó Endre	közíró, Sydney
Csorba Tibor	építész, költő, Békéscsaba
Diószegi György Antal	művelődéskutató, Budapest
Domonkos László	író, Budapest
Döbrentei Kornél	költő, író, Pomáz
Gál Péter József	néprajzkutató, Balatonzamárdi
Gyémánt Richárd	demográfus, jogász, Szeged
Hetzmann Róbert	történész, Budapest
Jovančić, Miroslav	képzőművész, zenész, Szabadka
Juhos-Kiss János	költő, Budapest
Julesz János	költő, orvos, Szeged
Marcsó Vilma	író, Nagybecskerek
Mérey Katalin	író, Szeged
Mezey Katalin	költő, író, Budapest
Mirnic Károly	demográfus, Szabadka
N. Kovács Zita	művészettörténész, Baja
Radnai István	költő, Szeged – Budapest
Szokolczay Lajos	művészeti író, Budapest
Tráser László	író, újságíró, Szeged
Vajda Gábor	kultúrtörténész, irodalomkritikus

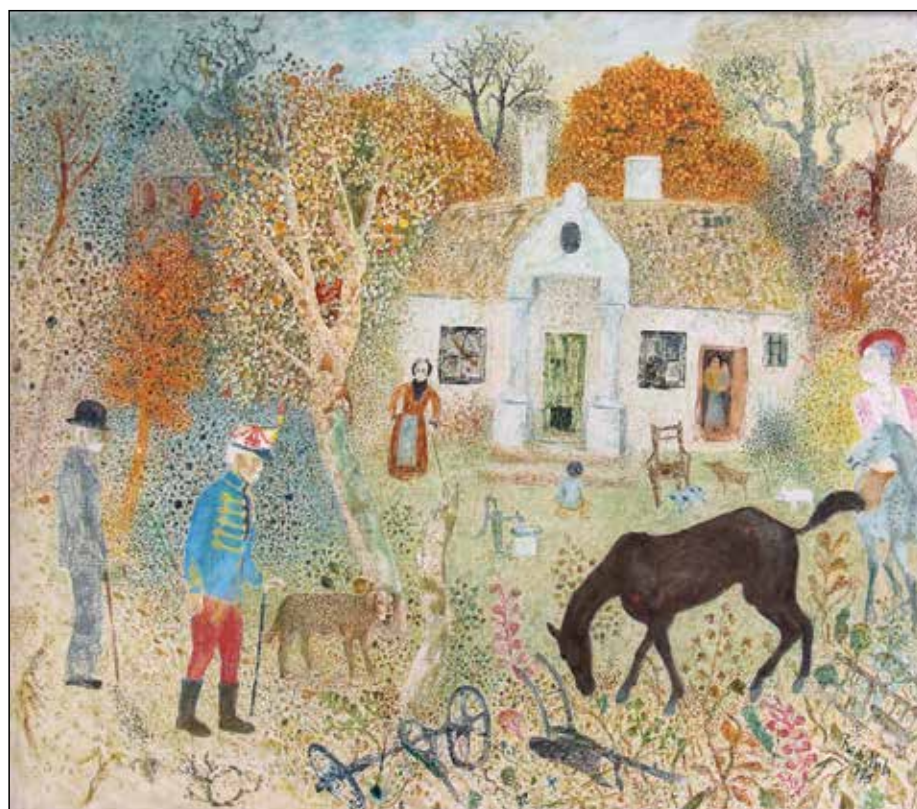
Színes melléklet

Férfi tanulmányfej

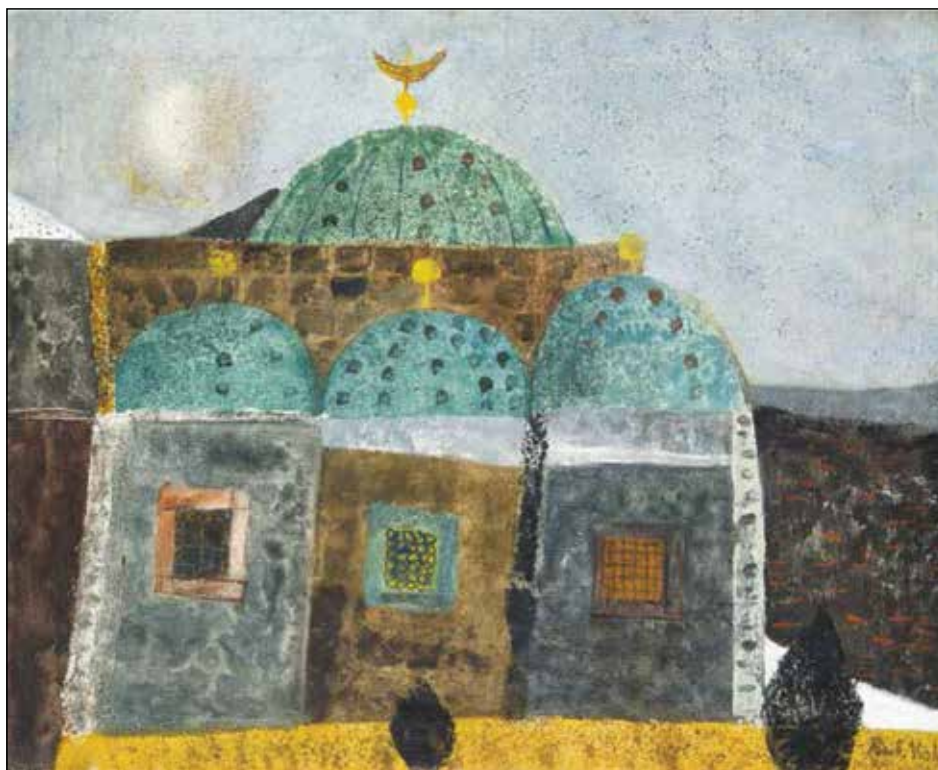
Kocsi néni

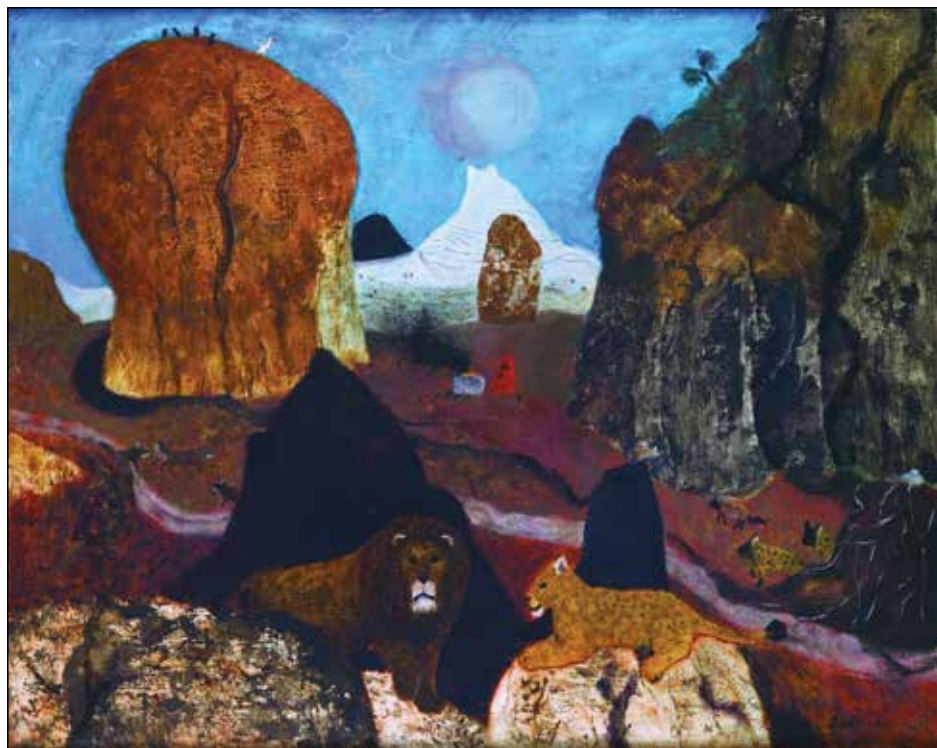
Hazajáró lelkek

Szent György-hegy

Törökfürdő

Őskor

Erdő

Álványozók

Az embernek fia

Tündér Ilona (A boldogság felé)

Pannóniától Via Appiáig

Árpád áldozatot mutat be az új haza szellemeinek

Térjetez meg!